HET LAND VAN AALST

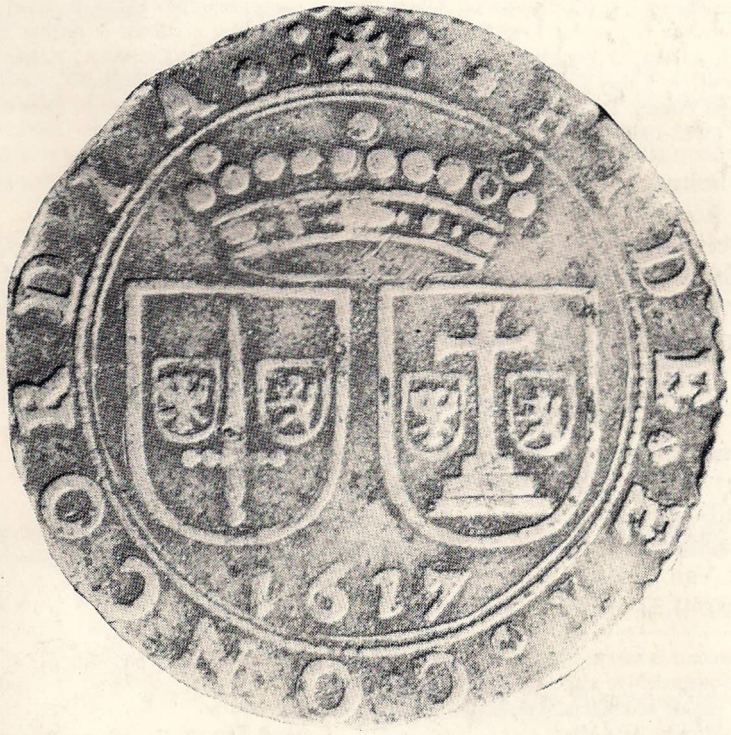

Tijdschrift van de Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst

Het Land van Aalst

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging ,,Het Land van Aalst'', met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen en de Stad Aalst.

Prijs voor een jaarabonnement:
Leden: 500 fr. - Steunende leden: 800 fr. - Ereleden: 1200 fr.
Te storten op rek. 000-0586911-61 van Het Land van Aalst,
Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem.

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid ,,Het Land van Aalst'' in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oostvlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender).
Initiatiefnemers en stichters waren Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en + Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens + Arthur Broeckaert, + Hendrik Vangassen (voorzitter (1954-63), + Jozef Van Cleemput, + Jozef De Brouwer, + Valère Gaublomme, Frits Van Acker, Basiel Boel, + Marcel Cornelis, en + Jules Pieters. Latere voorzitters waren + Jozef Borremans (1953-1954), Frits Courteaux (1963-1980) en Luc De Rijck (1980-1984), beiden erevoorzitter.

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Luc Robijns, voorzitter
Marcel Cock, ondervoorzitter
Basiel Boel (verslaggever), Sylvain De Lange (redacteur), Clemens Uyttersprot (erebestuurslid), Marc Uyttersprot (bibliothecaris-archivaris), Geert Van Bockstaele (beheerder), Dirk Van de Perre (redactiesecretaris), Georges Vande Winkel (bibliografie), Albert Van Lil (erebestuurslid), Wilfried Vernaeve (redacteur).

Ledenadminstratie en algemene correspondentie:
Geert Van Bockstaele, Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem
tel. (091) 60 19 04.
Redactiesecretariaat en toezending kopij:
Dirk Van de Perre, Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare
tel. (054) 33 73 27.

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Verantwoordelijke uitgever: Dirk Van de Perre
Zetel van de vereniging: Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade
Kaftontwerp: Bart Maris
Drukker: De Riemaecker, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke, (055)21 14 04

Op de kaft is de penning van ,,Het Land van Aalst'' (1617) weergegeven. Op de voorzijde staat het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, op de achterzijde dat van de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

ISSN 0778-7731

DE CRIMINALITEIT TE AALST IN DE LATE MIDDELEEUWEN (I)

L. DE MECHELEER

INLEIDING

,,Men mocht in Aalst plunderen, brand stichten, met messen vechten, in het wilde weg revolverschoten lossen, trachten treinen te doen ontsporen, met andere vrouwen leven, festijnen inrichten van gestolen eetwaren, kinderen van elf jaar in de fabrieken aan machines zetten, en alles wat men nog meer bedenken kon. Alles mocht in Aalst... maar een jong meisje heel alleen naar het politiebureau laten opstappen, dat in géén geval'' (1). Zo beschrijft Louis Paul BOON het industriestadje Aalst in de 19de eeuw. Als gevolg van een niets ontziende industrialisatie werd Aalst een broeinest van anarchisme, met een repressief en controversieel politiekorps dat wet en orde dicteerde in het verloederde stadje Aalst. We hoeven de revolvers slechts te vervangen door blanke wapens, de treinen door paarden, de fabrieken door meer bescheiden vormen van bedrijven, het politiebureau door het schepenhuis, verder aan dit citaat nog een negatie toe te voegen en met wat verbeelding en een beetje goede wil belanden we uiteindelijk bij ons eigenlijke onderwerp: de criminaliteit te Aalst in de late middeleeuwen. Drie artikels zullen aan dit thema gewijd worden in *Het Land van Aalst* (2). Na een korte inleiding zullen in deze bijdrage de misdrijven tegen de lichamelijke integriteit, tegen de eer en tegen het vermogen worden behandeld.

Over het begrip criminaliteit is er reeds heel wat discussie gevoerd. In het traditioneel debat rond de misdaaddefinitie kunnen we een onderscheid maken tussen een juridisch, naturalistisch en socio- formalistisch misdaadbegrip (3). Deze traditionele criminaliteitsdefinities zijn normatieve definities die criminaliteit opvatten als gedragingen die respectievelijk strafrechtsregels, rechtsregels of gedragsregels overtreden. Daarnaast zijn er ook nog de kritische misdaaddefinities die criminaliteit opvatten als een eigenschap van maatschappelijke reacties op gedragin-

(1) L.P. BOON, *De Zwarte Hand of het anarchisme van de negentiende eeuw in het industriestadje Aalst*, Amsterdam, 1976, p. 200.

(2) De artikels zijn een samenvatting van L. DE MECHELEER, *Conflictbeslechtingen te Aalst in de late middeleeuwen (1480-1504). Een sociaal-juridische benadering*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, RUG, 1988-1989.

(3) A.P. PIRES, *Le débat inachevé sur le crime: le cas du congrès de 1950*, in *Déviance et Société*, 1979, 3, 1, pp. 28-29.

gen. We hebben voor ons onderzoek geopteerd voor de juridische criminaliteitsdefinitie en meer in het bijzonder voor de strafrechtelijke definitie. De handelingen en gedragingen die de wetgever van een bepaald land op een gegeven ogenblik strafbaar heeft verklaard, worden volgens deze definitie als criminaliteit beschouwd. Voor onze studie kwamen aldus de handelingen die in het laatmiddeleeuwse Aalst strafbaar waren, in aanmerking. Over de meeste strafbare feiten lichten zowel de normatieve bronnen als de bronnen van de praktijk ons in, soms echter ontbreekt ons één van beide schakels. Door de strafrechtelijke definitie strikt toe te passen, zullen er een aantal handelingen aan de orde komen die tegenwoordig tot het civielrecht behoren, maar in de middeleeuwen werden bestraft. De strafrechtelijke definitie van criminaliteit is immers relatief en veranderlijk in tijd en ruimte. Dit is bijv. het geval met nalatigheid van betalen van een schuld, waarop volgens de normatieve bronnen m.b.t. Aalst een boete stond. In de praktijk echter gebeurde het zelden dat aan een debiteur die zijn schuld niet wilde inlossen, een boete werd opgelegd.

Ons onderwerp wordt zowel kwalitatief als kwantitatief benaderd. Voor het kwalitatieve aspect maakten we gebruik van de normatieve bronnen m.b.t. Aalst van de 14de, 15de eeuw. Af en toe werden ook later uitgevaardigde reglementeringen geraadpleegd, zoals bijv. de in 1618 gehomologeerde costuimen. Enkel de jaren 1480-1481 en 1485 tot 1504 werden statistisch onderzocht; we werden hiertoe door de bronnen gedwongen (cfr. infra). Het gaat hier enkel om een statische benadering; voor de dynamische methode is de bestudeerde periode uiteraard te kort. Bovendien zeggen de fluctuaties in aantallen misdrijven meer over het optreden van de gerechtelijke instanties dan over de werkelijke schommelingen van de criminaliteit (4). Dé grote beperking bij de statistische methode is het *dark number*: het aantal wel gepleegde maar niet vervolgde misdrijven. Een aantal misdrijven die niet belangrijk genoeg waren om een vervolging in te stellen of die door de dader en het slachtoffer in der minne werden geregeld, blijven voor ons in duisternis gehuld. Bij misdrijven die in het geheim gepleegd werden, zoals moord en verkrachting, ligt het *dark number* ongetwijfeld hoger dan bij de meeste andere misdrijven. Met deze beperking in het achterhoofd, hebben we de statistische benadering voornamelijk ter vergelijking van de grote groepen van misdadigheid aangewend. Het aantal in de bronnen geregistreerde gevallen van een bepaald soort misdrijf informeert ons over de belangrijkheid van dit delict. Of de frequentie van de verschillende soorten misdrijven nu een spiegel is van de realiteit dan wel van de graad van interesse voor dit delict van het gerechtelijk apparaat - wat wij eerder geneigd zijn te veronderstellen - ze zegt toch steeds iets over het

(4) P. SPIERENBURG, *Criminele geschiedenis; een literatuuroverzicht*, in *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 1981, 7, p. 258.

belang van het delict in een bepaalde maatschappij. Komt een bepaald misdrijf opvallend veel voor in de bronnen, dan betekent dit alleszins dat het in betreffende samenleving als belangrijk en gevaarlijk voor de maatschappij werd ervaren.

Ten slotte nog dit: termen als misdrijf, delict, misdaad, wanbedrijf, vergrijp en overtreding worden min of meer als synoniemen gebruikt zonder rekening te houden met de specifiek juridisch-technische betekenis die een aantal van deze termen tegenwoordig hebben. Met deze woorden wordt gedoeld op een strafbaar feit waarbij de betichte of dader hiervoor niet noodzakelijk moet gesanctioneerd zijn (5). We beschikken trouwens over al te veel processen waarvan ons het vonnis ontbreekt, om deze zonder meer achterwege te kunnen laten.

DE BRONNEN

1. Normatieve bronnen

We hebben gebruik gemaakt van theoretische bepalingen, ordonnanties, die door de stad of de graaf waren uitgevaardigd. De door de stedelijke overheid uitgevaardigde reglementen - soms in samenspraak met de centrale overheid - worden voorgeboden genoemd. De voorgeboden van Aalst werden in de 15de eeuw (tot 1481) op de laatste folio's van de schepenboeken genoteerd.

Laten we even stilstaan bij het **gewoonterecht**. J. GILISSEN definieert gewoonte als: ,,een geheel van gebruiken van juridische aard, die in een bepaalde sociaal-politieke groep bindende kracht hebben verworven door de herhaling van openbare en vreedzame handelingen gedurende een betrekkelijk lange tijdspanne'' (6). Oorspronkelijk was het gewoonterecht ongeschreven, in de late middeleeuwen (vanaf de 13de eeuw) ontstond overal in Europa een beweging om plaatselijke gewoonten op schrift te stellen. Zo verkregen de meeste Westeuropese steden in de 13de-14de eeuw een geschreven akte waarin hun voorrechten door hun heer werden vastgelegd. De inhoud van deze privilegebrieven zijn grotendeels opstellen van plaatselijke gewoonten (7). Voor ons onderzoek was de keure voor Aalst van Lodewijk van Nevers van 1331 van groot belang; ze bevat immers tientallen artikels van strafrechtelijke aard (8). In 1618 werden de costuimen van Aalst gehomologeerd, d.w.z. na revisie en coördinatie door regeringsorganen als wet afgekondigd (9).

(5) Volgens de Noordamerikaanse criminoloog P. TAPPAN kunnen handelingen slechts als criminaliteit worden bestempeld wanneer de dader van de handeling, die een overtreding van het strafrecht inhoudt, hiervoor wordt veroordeeld: P. TAPPAN, *Crime, justice and correction*, New York, 1960, p. 10.

(6) J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht*, Antwerpen, 1981, p. 251.

(7) *Ibidem*, p. 270.

(8) Deze keure werd uitgegeven door: DE POTTER-BROECKAERT, *Geschiedenis der stad Aalst voorgegaan van eene historische schets van 't voormalig Land van Aalst*,

Deze gehomologeerde costuimen waren voor ons in bepaalde omstandigheden belangrijk: wanneer we bijv. over een zeker strafbaar feit niet werden ingelicht door vroeger uitgevaardigde normatieve bronnen, kon het gebeuren dat de in 1618 gedecreteerde costuimen ons daarover wel informatie verschaften. Van onschatbare waarde voor de studie van het oude recht te Aalst is het *Boek met den Haire* (10). Het is een cartularium dat in 1491 door Hendrik van Inxhem, gezworen stadsklerk, werd geschreven. Het bevat naast privileges, statuten, ordonnanties, costuimen e.d. ook vonnissen om de theoretische bepalingen te illustreren. Dus ook voor de rechtspraktijk is dit een zeer belangrijke bron.

Naast deze specifiek Aalsterse normatieve bronnen, hebben we ook gebruik gemaakt van de voornaamste werken van de Gentse rechtsgeleerde Filips WIELANT (1520), nl. de *Practijke Criminele* (gewijd aan strafrecht en strafprocesrecht) en de *Practijke Civile* (gewijd aan burgerlijk recht en procesrecht) (11). Het zou in Wielants bedoeling hebben gelegen een exposé te geven van het geldend Vlaams straf- en civielrecht zonder daarbij zijn vertrouwdheid met het middeleeuws Romeins recht te verloochenen, aldus R.C. VAN CAENEGEM (12).

2. Bronnen uit de rechtspraktijk.

De bronnen van de rechtspraktijk waren voor ons onderzoek van primordiaal belang; zij alleen immers lichten ons in over het levend recht van de praktijk.

Ferieboeken

Als basis voor ons onderzoek fungeerden de ferieboeken. Deze registers worden in het stadsarchief te Aalst bewaard. De oudste dateren van de jaren 1480-1481; voor de middeleeuwen zijn er verder nog ferieboeken bewaard voor de periode van 1490 tot 1504. Samen beslaan ze dus slechts een periode van 16 jaar. Zowel op kwantitatief als op kwalitatief vlak waren deze registers ons van groot nut. Dag na dag werd hierin de

(9) R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedkundige inleiding tot het privaatrecht*, Gent, 1985, p. 42.

(10) Aalst, Stadsarchief, 4; fragmenten uitgegeven door L. WARNKÖNIG, *Flandrische Staats-und Rechtsgeschichte bis zum Jahre 1305*, Tübingen, III, 2, pp. 105-130; DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, 1873, dl. I, pp. 368-445; DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, passim; E.M. MEYERS, *Het ligurisch erfrecht in de Nederlanden, het Oost-Vlaams erfrecht,* Haarlem, 1936, III, pp. 155-160. De folio's 1 t.e.m. 92 v° werden door O. REYNTENS, *Oorkondenboek der stad Aalst. Boek met den Haire*, in *Annalen van de Oudheidkundige Kring van de stad en het voormalig Land van Aalst*, VIII, Aalst, 1906, uitgegeven.

(11) Over F. WIELANT, zie: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, V, kol. 1009-1019.

(12) R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedkundige inleiding tot het privaatrecht*, p. 49.

procedure van de schepenbank op een gedetailleerde wijze genoteerd. Dank zij pittige details worden we geconfronteerd met gewone, dagdagelijkse taferelen uit het laatmiddeleeuwse Aalst.

Schepenboeken

De schepenboeken of wettelijke passeringen zijn registers waarin de rechtshandelingen worden opgetekend die in aanwezigheid van de schepenen worden gesteld. Ze berusten eveneens op het stadsarchief van Aalst. Deze registers zijn voor ons van belang voor de verzoeningen, vredes, blivenes, verzekerdheden, klachten en schuldkwesties. De schepenboeken van de statistisch onderzochte periode bevatten geen processen, terwijl er in deze van de jaren 1400-1467 wel werden genoteerd. Waarschijnlijk werden ze sedertdien in een apart register ingeschreven, getuige hiervan de hogervermelde ferieboeken.

Baljuwsrekeningen

De baljuwsrekeningen bevinden zich in het archief van de Rekenkamer, thans op het Algemeen Rijksarchief te Brussel. Jaarlijks moest de baljuw, d.i. een openbaar ambtenaar belast met het opsporen en vervolgen van misdrijven, drie rekeningen opmaken en ter controle indienen in de Rekenkamer (13). Bij de ontvangsten waren het de boeten en composities die ons aanbelangden. De compositie is te vergelijken met onze huidige ,,minnelijke schikking'' met het Openbaar Ministerie. De baljuw was immers niet verplicht tot vervolging; hij kon naar eigen goeddunken van vervolging afzien en het met de verdachte op een financieel akkoord gooien (composeren). De gerechtskosten werden onder de uitgaven geregistreerd. De vervolging *ex officio* bracht heel wat onkosten met zich mee: de baljuw diende de dagvaarding van de verdachte te bekostigen, de rechters zitpenningen uit te keren en de kosten van de uitvoering van het vonnis voor zijn rekening te nemen. Verder bracht ook de pijniging van verdachten en de terechtstelling van veroordeelden heel wat uitgaven met zich mee. Voor kwalitatief onderzoek zijn de baljuwsrekeningen geen ideale bron; ze bieden doorgaans weinig gegevens over de omstandigheden van het strafbaar feit.

Audiëntieregisters

De vorst bezat het recht om krachtens zijn gezag remissie te verlenen of verbanningen te herroepen. In de audiëntieregisters (14) - nu bewaard

(13) J. VAN ROMPAEY, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode*, Brussel, 1967 *(Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren*, nr. 62), pp. 321-335.

(14) De audiëntieregisters werden genoemd naar de kanselarijambtenaar de *l'audiencier du grand sceau*, die naast alle van de vorst uitgaande remissiebrieven, ook de legiti-

in de Archives départementales du Nord (ADN) in het archief van de Rijselse Rekenkamer - werden o.a. alle van de vorst uitgaande remissiebrieven geregistreerd (15). Deze reeks remissiebrieven vangt aan in 1386 (het jaar waarin de Rekenkamer en de Raad van Vlaanderen door Filips de Stoute te Rijsel werden opgericht) en eindigt in 1661 - samen goed voor 145 volumes -met heel wat leemten tussen 1386 en 1466. De registratie van de genadebrieven diende de controle van de inkomsten uit de genadeprocedure mogelijk te maken. Aangezien we de remissiebrieven vooral kwalitatief hebben benaderd, beperkten we ons uiteraard niet tot de statistisch onderzochte periode - de jaren 1480-1481 en 1485 tot 1504 - maar alle genades m.b.t. Aalst, verleend tijdens de periode 1386-1531, werden in ons onderzoek opgenomen.
De genadebrieven zijn van uitzonderlijk belang, omdat ze de omstandigheden rond een misdrijf op een levensechte manier beschrijven. Zoals de ferieboeken verruimen ook de remissiebrieven onze kennis over het dagelijkse leven te Aalst in de late middeleeuwen. Deze bron heeft echter eveneens haar beperkingen. De informatie over de gebeurtenissen rond een misdrijf berust immers grotendeels op de verklaringen van de suppliant, wat de genadebrief een uiterst subjectief karakter verleent. Alle mogelijke middelen worden aangewend om de smeker in een zo gunstig mogelijk daglicht te stellen. Daarbij schuwt men helemaal niet om desnoods een loopje met de waarheid te nemen. De hele brief wordt immers opgesteld met het oog op een goede afloop.

I. MISDRIJVEN TEGEN DE LICHAMELIJKE INTEGRITEIT

A. DOODSLAG EN MOORD

1. Definitie

Van oudsher maakte men in het Germaanse recht een onderscheid tussen doodslag en moord. Onder moord verstond men een nachtelijke, verraderlijke, heimelijke doodslag, of een doodslag met verberging van het lijk (16). Geleidelijk aan werden echter steeds meer misdrijven, zoals

matiebrieven voor bastaarden, verheffingen in de adelstand e.a. diende te registreren: P. COCKSHAW, *Le personnel de la chancellerie de Bourgogne-Flandre sous les ducs de Bourgogne de la maison de Valois (1384-1477)*, in *Standen en Landen*, 1982, LXXIX, pp. 62-63.

(15) Over de remissiebrieven, zie o.a.: M. PINEAU, *Les lettres de rémission lilloises (fin XVième-début XVIième siècle)*, in *Revue du Nord*, 1973, 55, pp. 231-239; N. DAVIS, *Fiction in the archives. Pardon tales and their tellers in sixteenth-century France*, s.l., 1987; P. BRAUN, *La valeur documentaire des lettres de rémission*, in *La Faute, la Répression et le Pardon. Actes du 107ième congrès national des sociétés savantes, Brest, 1982, Section de philologie et d'histoire jusqu'à 1610*, I, Parijs, 1984, pp. 206-221.

(16) D.A. BERENTS, *Misdaad in de middeleeuwen*, Utrecht, 1976, p. 62.

doding met schending van een vrede of zoen, schending van de huisvrede, doodslag om loon, gebruik van verboden wapens, als moord beschouwd en bijgevolg ook als moord gestraft . Te Aalst werden o.a. ,,faiten of dootslaghen ghedaen boven den blivene'', ,,faiten van ontscake en vredebraken'', als ,,moorddadighe faiten'' beschouwd. Rechtsgeleerde WIELANT definieert moord als volgt: ,,het is yemant dootslaen bedectelijck buyten weghe, bosschen, in hagen, verre vander luyden, oft het is verraderlijck dootslaen van achter oft bij nacht en sonder roepen oft waerschouwen, oft het is dootslaen verswijgende ende niet te kennen gevende'' (20).

Ook bij de bestraffing werd er, zoals hiervoor vermeld, een onderscheid gemaakt tussen moord en doodslag. Moord verdiende door de factor heimelijkheid de grootste verachting en werd volgens J. VAN ROMPAEY als zo'n zwaar misdrijf beschouwd, dat ze niet voor compositie vatbaar was (21). Gewone doodslag daarentegen werd volgens voornoemd auteur zeer veel gecomposeerd (22). Merken we echter op dat deze stelling wordt tegengesproken door R.C. VAN CAENEGEM, waar hij beweert en aan de hand van voorbeelden bewijst, dat de compositie van toepassing is zowel voor zware als voor lichte misdrijven; zowel voor moorden, verkrachtingen en diefstallen als voor scheldpartijen en andere lichte vergrijpen (23). Volgens de keure voor Aalst van Lodewijk van Nevers (1331) moest doodslag bestraft worden met doodstraf. Het gaat hier om de talioformule: *mort pour mort* (24). WIELANT bepaalde dat doodslag ,,bij wille ende malitie'' (opzettelijke wederrechtelijke doding met misdadig opzet) gevolgd moest worden door ,,punitio capitale metten swerde, ende confiscatie van goede''. Doodslag ,,bij noode'' (in geval van noodweer) en doodslag ,,bij meskieve'' (door onachtzaamheid) gingen enkel met ,,civile beteringhe'' gepaard (25).

Maar naast de doodstraf kwam het ook vaak tot een verzoening met de familie van het slachtoffer. De verzoening is ,,een plechtige overeen-

(17) R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafrecht in Vlaanderen van de XIde tot de XIVde eeuw*, Brussel, 1954 (*Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren*, 19), p. 89.
(18) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, p. 462.
(19) *Ibidem*, p. 490.
(20) A. ORTS, *Practijcke Criminele van Philips Wielant*, Gent, 1872, cap. LXXXV, p. 118.
(21) J. VAN ROMPAEY, *Het compositierecht in Vlaanderen van de veertiende tot de achttiende eeuw*, p. 48, in *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 1961, XXIV, pp. 43-79.
(22) *Ibidem*, p. 49.
(23) R.C. VAN CAENEGEM, *o.c.*, p. 316.
(24) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, p. 190.
(25) A. ORTS, *o.c.*, pp. 93-94.

komst tussen oorlogende families waardoor de vete beëindigd en een duurzame vrede voor de toekomst gevestigd wordt" (26). Reeds in de keure van 1331 wordt op de gewoonte van verzoening bij doodslag een allusie gemaakt: ,,quant ung homme a tué ung aultre, il ne poura constraindre par loy ou par aultre maniere ses parens ou amis de paier, ,zoene' de sa paix, se il ne veullent faire de leur bonne voulenté" (27). Dezelfde keure bepaalt dat er bij moord geen verzoening mogelijk was (28). Compositie van moord was blijkens deze keure van 1331 aldus evenmin mogelijk. Dat dit in de jaren 1480-1504 nog steeds het geval was, blijkt uit het feit dat we in de baljuwsrekeningen van voornoemde periode, geen enkele compositie van moord aantroffen. Kon men de moordenaar arresteren, dan werd de doodstraf toegepast; slaagde hij erin te ontsnappen, dan werd hij levenslang verbannen. De goederen van de delinquent werden verbeurd. Tegelijkertijd werd de balling vogelvrij verklaard, tenzij hij ,,ter blijder incomste van eenen nieuwen princhе metten princhе inne quame, ende dat hem de princhе zine wet ghave" (30). Bij bepaalde plechtige gelegenheden kon aan de balling dus kwijtschelding worden verleend; o.a. bij de blijde inkomst van een vorst. WIELANT oordeelt veel strenger. Volgens hem is ,,'t cas (moord) oock niet remissible van den prince bij zijnder macht ordinaire". De moordenaar moet onmiddellijk bij zijn arrestatie terechtgesteld worden ,,met slepene, onthoofden ende 't lichaam op een radt te stellene" (31). In het *Boek met den Haire* vinden we verder nog een bepaling dat een moordenaar niet ,,ontfanghelic en es omme hem te stellene ter purge" (32).

Ten slotte werd er bij het getuigenverhoor eveneens een onderscheid gemaakt tussen moord en doodslag. In geval van ,,moorddadeghe faiten, bij nachte ghevallen", werden getuigen ,,ghedaecht bi geruchte, naer fame, renommee ende up dbeste", doodslag werd ,,berecht van hoorene, ziene, verkennene ende verlijene". Bij moord werd niet gevraagd ,,naer eeneghe singuliere personen, maer men vracht den orconden of zij niet en weten wie N. brocht heeft van live ter doot bi nachte ende ontide..."; bij doodslag werd wel gevraagd ,,naer singuliere personen ende wie 't fait dede" (33). Beide bepalingen houden natuurlijk verband met het heimelijk karakter van moord en het dientengevolge ontbreken van getuigen van horen en zien.

Er moet een onderscheid gemaakt worden tussen doodslag, waarbij

(26) R.C. VAN CAENEGEM, *o.c.*, p. 280.
(27) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, pp. 195-196.
(28) *Ibidem*, p. 44.
(29) *Ibidem*, p. 450.
(30) *Ibidem*, p. 496.
(31) A. ORTS, *o.c.*, p. 118.
(32) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, pp. 446-448.
(33) *Ibidem*, pp. 446-448.

het slachtoffer ter plaatse gedood werd en doodslag, waarbij het slachtoffer elders aan de verwondingen bezweek. Hierbij rees automatisch de vraag of de dood inderdaad het gevolg was van eerder toegebrachte verwondingen. Het vaststellen van een wettelijke termijn, gewoonlijk 30 of 40 dagen, binnen dewelke de gewonde moest overlijden, is een in het oud-Vlaams recht voorkomend criterium. Een ander, regelmatig toegepast middel, was het in arrest houden van de dader, zolang de uitslag onzeker werd geacht door de schepenen en de gezworen heelmeester, die het verloop van de toestand van het slachtoffer nagingen (34). Hoe men te Aalst aan voornoemd probleem tegemoet kwam, hebben wij niet kunnen achterhalen.

Vaak was er een disproportie tussen de afgelopen verwonding(en) en de gevolgen ervan; een betrekkelijk lichte verwonding kon gemakkelijk tot de dood leiden. Verwaarlozing van de kwetsuur en vooral gebrek aan hygiëne, werkten deze toestand in de hand, zoals blijkt uit volgend voorbeeld uit Aalst. Ongeveer zes weken nadat Claes Boudens ,,een steke in zijnen arem sonder meer'' had gekregen, gaf hij de geest. Maar met deze wonde had hij nog ,,sesse weken drie daghen myn, gegaen ende gestaen achter strate ter kercken ende elders, besoigneerende in zijn affairen gelijcke hij te voeren gedaen hadde''. Door zijn eigen roekeloosheid echter, was er ,,zeker accident in den voirseiden aerem gecommen (...) dats dat Claes geseten heeft in zijnen peertstal die eest gemest was ende dat zijnen arem mits dien reucke ontsteken es'', vier dagen daarna overleed Claes, vermoedelijk aan tetanos (35).

Vestigen we er tenslotte de aandacht op dat men helemaal geen rekening hield met de bedoeling van de dader: wilde hij doden of enkel verwonden? Immers, trad genezing in, dan volgde een straf wegens toebrengen van verwondingen; stierf het slachtoffer, dan volgde een straf wegens doodslag (36).

2.Frequentie van doodslag en moord

Alvorens de verschillende bronnenreeksen afzonderlijk te behandelen, zullen we het totale aantal van beide soorten misdrijven tegen het leven van naderbij onderzoeken. In de periodes 1480-1481 en 1485-1504, dus binnen een tijdsbestek van ongeveer 21 jaar, noteerden we 51 misdrijven tegen het leven, dit is op het eerste zicht een nogal gering aantal gevallen. Maar het gaat hier dan ook om een relatief kleine stad, met een bevolkingsaantal dat waarschijnlijk de 4000 personen niet overtrof (37).

(34) R.C. VAN CAENEGEM, *o.c.*, p. 87-88.
(35) Rijsel, ADN B, 1723, f. 79 v°-80 v°, november 1512.
(36) R.C. VAN CAENEGEM, *o.c.*, p. 88.
(37) Zie W. PREVENIER, *La démographie des villes*, in *Revue du Nord*, 1983, LXV, pp. 255-275. Om militaire doeleinden werd in 1338 het bevolkingsaantal van Aalst, alsook van Geraardsbergen en Dendermonde, geschat. Aalst zou dan zo'n 3600 inwoners geteld hebben. De auteur schat het bevolkingsaantal van Aalst in 1496 op ongeveer 4000 inwoners.

Onder die 51 misdrijven kwamen slechts 2 moorden voor. Het overwicht van het aantal doodslagen houdt verband met het feit dat moord in het geheim werd gepleegd, en daardoor zelden werd ontdekt. De dader van doodslag daarentegen werd gemakkelijk gesnapt, aangezien het misdrijf onder invloed van hevige, plotse emoties en in het openbaar gepleegd werd.

2.1. Doodslag en moord in het licht van de jurisprudentie van de plaatselijke overheid.

Niet minder dan 35 van de 36 vredes die voor ons onderzoek in aanmerking kwamen, werden gesloten n.a.v. doodslag. Eigenlijk hebben deze vredes slechts betrekking op 10 gevallen van doodslag, aangezien de meeste vredes verscheidene keren werden verlengd. Eén vrede werd zelfs 15 maal vernieuwd (38). De vrede is ,,de wapenstilstand tussen de strijdende partijen gesloten, die voorlopig de wraakdaden van de vete schorst en de gelegenheid moet bieden tot ongewapende, vreedzame onderhandelingen, over de tot stand te brengen definitieve verzoening'' (39).

Slechts 2 **doodslagzoenen** werden in de schepenboeken geregistreerd. Tijdens de eerste helft van de 15de eeuw werden er nog 12 doodslagzoenen genoteerd (40). Een duidelijk bewijs van de achteruitgang van de zoenpraktijk in de tweede helft van de 15de eeuw. Maar deze cijfers zijn allesbehalve volledig. In werkelijkheid kwamen er te Aalst echter meer doodslagzoenen voor op het einde van de 15de eeuw. Onrechtstreeks zijn we hierover ingelicht door de schepenregisters en ferieboeken, waarin regelmatig sprake is van verzoeningen waarvan we het authentieke document, om een voor ons onbekende reden, niet terugvonden. Merken we verder op dat in de baljuwsrekeningen regelmatig het feit wordt ingeroepen dat de dader ,,avait fait paix a partie'', als motivatie voor de compositie. Het was immers een algemene regel dat, als na een misdrijf vrede gesloten werd tussen de betrokken partijen, a fortiori wanneer ze verzoend waren, hierop automatisch compositie met de officier van justitie volgde (41). Maar ook van deze verzoeningen geen spoor. Werden de verzoeningen misschien elders geregistreerd, of slaat ,,paix'' eerder op een informele overeenkomst tussen de partijen onderling? We blijven hierop het antwoord schuldig.

(38) De eerste vrede tussen Joorys de Vroede, diens vrienden en magen enerzijds en Jan van de Putte, alias Scapens en vrienden en magen anderzijds, dateert van 5 juli 1495 (Aalst, Stadsarchief, 1188, f. 5 v°); de laatste van 27 juni 1501 (Aalst, Stadsarchief, 1194, f. 5 r°).

(39) R.C. VAN CAENEGEM, *o.c.*, p. 249.

(40) M. CLAESSENS, *Het zoen- en strafrecht te Aalst (1400-1450)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, RUG, 1965-1966, p. 83.

(41) J. VAN ROMPAEY, *Het compositierecht in Vlaanderen*, p. 51.

Laten we bij gebrek aan meer materiaal, dan toch even die enkele doodslagzoenen van naderbij bekijken. Op 21 februari 1494 werd de verzoening tussen Willem Fierkens, ,,moldere'' en diens vrienden en magen enerzijds en Jan van de Perre, oom langs vaders zijde van wijlen Josine van de Perre, filia Pieters, gewezen vrouw van ,,Cornelis Scrivers'' met Cornelis en andere vrienden en magen van Josine anderzijds, genoteerd (42). Willem had Josine ,,bij miskieve ende onwetendelic'', verwond met ,,eenen pycke (...) in haer slincke been boven den knye''. Ongeveer 15 weken later bezweek ze aan deze kwetsuur. Het weergeld, d.i. de prijs van de man die door de dader en zijn familie aan de familie van de gedode bij de verzoening werd uitgekeerd, bedroeg 48 lb. Het weergeld te Aalst behoorde dus tot de duodecimale reeks, met als grondgetal 12. Daarnaast kwamen in het oud-Vlaamse strafrecht, zij het dan in mindere mate, ook weergelden voor die behoorden tot de decimale reeks (43). De dokterskosten moesten eveneens door Willem worden betaald. Bij deze materiële herstelprestaties moest Willem nog ,,ter lavenesse'' van de ,,zyele'' van Josine 3 lb. betalen. Tussen Geerd en Joos van Houwert, broers, en Melchior van den Berghe enerzijds en Pieter van der Vondelen anderzijds werd er op 6 januari 1487 een ,,vriendelic appointement ghemaect''. Laatstgenoemde zou Steven van Houwert zo erg gekwetst hebben dat deze ,,curts daernaer quam van levende live ter doot''. Voornoemde Geert, Joos en Melchior hebben hem alles vergeven; meer nog: de hertog verleende hem zelfs remissie. Van enige materiële herstelprestatie is hier geen sprake (44).

Bespreken we nu de zaken die voor de Aalsterse schepenen zelf berecht werden. De Aalsterse vierschaar behandelde slechts 3 doodslagen. Over één geval werden we zeer gedetailleerd geïnformeerd (45). Op 13 april 1494 komt volgende zaak voor de vierschaar:

Cornelis Woytens, alias van Caleys en Jan van Branteghem, alias Gheerds, procureur van Cornelise den Hane, filia Joos ,,naeste maech ende mondzoender'' van wijlen Gillis den Hane filius Jan, zijn ,,rechtszweer'' (volle neef), dienen een klacht in tegen Dirick de Hooghe. Hun advokaat Joos de Grave zet de zaak uiteen. In 1489, tijdens de oorlogsschorsing, kwam een voltallig gezelschap, waartoe ook Dirick de Hooghe behoorde, samen bij Gillis de Hane, te Borsbeke. Dirick verliet de woonst van Gillis om met een paar oudere mannen te praten. Daarop gingen Dirick en een zekere Raesse Haelterman iets drinken, we weten niet waar, maar in elk geval, ook Gillis de Hane en ene Joos van de Pareke waren van de partij. Iemand van Diricks partij merkte op: ,,Zij zijn starker dan wij, tes beter dat wij't laten''. Waarop Dirick: ,,zullen

(42) Aalst, Stadsarchief, 1189, f. 35 r°.
(43) R.C. VAN CAENEGEM, *o.c.*, p. 288.
(44) Aalst, Stadsarchief, 1184, f. 265 v°.
(45) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 227 v°-230 v°.

wij nu verblauwen, wij en verblauweerden noynt''. Terstond ,,sloughen Raesse Haelterman ende Dirick Hooghe op de deure ende de deure oepen gaende gaf Diric eenen roup, zegghende: 'schiet doot, schiet doot' ''. Er werd ,,eene scheute ghescoten van buten innewaert''. Gillis de Hane werd geraakt en gaf een weinig later de geest. Dirick had tot de stervende Gillis gezegd: ,,Gillis mij es leet dat dit ongheval u ghebeurt es''. Waarop hij stro ging halen ,,omme thuus te verbarrene''. Dit alles was geschied ,,bij nachte ende ontide''. De klagende partij verzoekt ,,Dirick daeromme ghebrocht t'hebbene metten zweerde ende gheweert t'hebbene 't hooft van zinen buycke''. De baljuw van Aalst voegt zich bij de klagers en stelt dezelfde eis. Pieter van der Straeten, advokaat van Dirick de Hooghe, loochent. Hij geeft toe dat er ,,wat woorden ghevielen tusschen Raesse Haelterman (...) ende eeneghen van den persoonen die daer in 't huus waeren''. Hij was ervan overtuigd dat Raesse inderdaad geschoten had en Gillis de Hane daardoor had verwond. Dan volgt zijn hoofdargument: de klagende partij had zelf gezegd dat Gillis ,,met eenre schote ghequetst was'', welnu, Dirick ,,hadde te dier tijt boghe noch schichten''. Bovendien was het Dirick die de gewonde Gillis ,,in den arme nam ende drouch uuten huus ter plaetse daer de prochiaen ghehaelt was (...)''. Gillis zei ,,openbaerlic'' tot de pastoor: ,,Ic ontlaster al de weerelt af zonder Raesse Haelterman alleene''. Dirick bleef bij Gillis tot hij 's anderendaags naar Gent gevoerd werd. De advokaat voegde er ten slotte aan toe dat Raesse tot Dirick had gezegd: ,,Ic ontlaster u af ende niemand en esser culpable af dan ic''. Joos de Grave antwoordt o.a. dat ,,waer twist of ghevecht valt tusschen menichte van personen al een wart daer maer een ghequetst oft dootgheslaghen ende al eest maer met eenre scheute of met 1 steke, nochtan zijn alle de ghene die van der zijde van den facteur zijn, alle even diepe daerin ghehouden ende culpable gherekent ende ghehouden daeraf beternesse te doene''. Welnu, dat Dirick medeplichtig was, is niet te ontkennen. Met een lang mes had hij o.a. Joos van de Pareke verwond. Verder, aan hetgeen de gewonde tot de ,,prochiaen'' had gezegd, moet geen belang gehecht worden, aangezien ,,de ghequetste was doe ter tijt noch in den handen van den zelven Diric (...) ende moeste wel zegghen tghene dat men hoeren wilde''. Ten slotte kon Dirick niet ,,ontlasten noch absolveren''. Pieter van de Straten beweert dat alleen bij ,,faiten die gheschieden bij nachte up de straten of in plecken daer niement en es die 't zien'', alle medeplichtigen even zwaar gestraft worden. Opnieuw worden alle Dirick ten laste gelegde feiten ontkend. Ten slotte worden van beide zijden nog talrijke argumenten aangevoerd en telkens door de tegenpartij weerlegd. De betichte brengt 11 getuigen naar voren, de klager slechts 7. Niet minder dan 6 van de 7 getuigen worden ,,gheweert'', ofwel omdat de getuigen zelf actief bij het misdrijf waren betrokken, ofwel omdat ze tot de directe familie van de ,,principael facteur'' Raesse Haelterman, behoorden. Het eindvonnis, geveld op 26 juli, luidt als volgt: ,,den heesch, clachte ende conclusie van den claghere ende van den heere es

min dan souffissant''. Bijgevolg wordt de klager veroordeeld tot betaling van de gerechtskosten.

2.2. Doodslag en moord in het licht van de jurisprudentie van de centrale overheid.

Een vrij groot aantal doodslagen werden door de baljuw gecomposeerd: 27 op een totaal van 49 (46). De compositiesommen variëren van 10 lb. tot 40 lb. Deze nogal uiteenlopende bedragen zijn het gevolg van het feit dat men bij elke compositie rekening hield met de financiële draagkracht van de verdachte. De baljuw had maar één grote bekommernis, nl. het bedrag van elke compositie zo hoog mogelijk te doen oplopen. Een rijk burger moest voor een identiek misdrijf aanzienlijk meer betalen dan een armoezaaier.

De baljuw composeerde, zoals eerder gezegd, ofwel uit objectieve, ofwel uit subjectieve beweegredenen. Bij 8 gevallen is het duidelijk dat de baljuw uit noodzaak een compositie sloot. Telkens had de dader reeds vrede gesloten met het slachtoffer van de familie. Hierdoor was ook de maatschappelijke orde hersteld en restte er voor de baljuw geen andere keuze dan te composeren met de dader (47). Bij de uitgaven werden o.a. kosten geregistreerd van het gerechtelijk onderzoek, waaraan verdachten van allerlei misdrijven werden onderworpen. Aldus was er in de baljuwsrekening van 1498 sprake van een zekere Gillis van der Elst (48). Deze van moord verdachte werd op de pijnbank gelegd. Ook Pieter Vlaenders, eveneens beschuldigd van moord, werd tweemaal gefolterd (49). Pierken de Campenare zou een Engelsman hebben gedood, hem werd de doodstraf opgelegd (50).

2.3. Doodslag en moord in het licht van het genaderecht

Dank zij de remissiebrieven kunnen we doodslagen situeren in tijd en ruimte, de aanleiding bepalen, de wapens die de voorkeur genoten. 10 van de 14 remissiebrieven die voor ons onderzoek in aanmerking kwamen, werden verleend omwille van doodslag. Hiervan situeerden er zich niet minder dan 7 in de door ons statistisch onderzochte periode. Dat de hertog nog aan andere burgers van Aalst omwille van dergelijk vergrijp remissie verleende, staat vast. We hoeven slechts de door de Raad van Vlaanderen geïnterineerde remissiebrieven te bekijken (51). Verschei-

(46) Dit is aanzienlijk meer dan de 11 composities van doodslag in de periode 1400-1450, zie M. CLAESSENS, *o.c.*, p. 99.

(47) J. VAN ROMPAEY, *o.c.*, p. 62.

(48) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 7 r° (1 mei 1498-30 augustus 1498).

(49) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 10 r°.

(50) *Ibidem*, f. 9 v°-10 r°

(51) *Interineren* betekent ratificeren na een tegensprekelijke procedure van de remissiebrief, die de vorst op eenzijdig verzoek had verleend (M. BOONE, *„Want remitteren is princelijk''. Vorstelijk genaderecht en sociale realiteiten in de Bourgondische periode*, in *Liber Amicorum „Achiel Devos''*, 1989).

dene niet in de audiëntieregisters voorkomende genadeverleningen worden door voornoemde instelling geïnterineerd (52). Hierbij mogen we echter niet uit het oog verliezen, dat deze remissiebrieven een gekleurde weergave zijn van de realiteit. We zegden het reeds, met het oog op en ter verantwoording van de genadeverlening, werd de suppliant zo gunstig, zo humaan mogelijk voorgesteld. Onze delinquent is meestal een ,,povre homme'', belast met ,,wijf ende cleyn kinderen'', of iemand ,,tousiours esté de honneste vie et de bonne conversacion'' (53). De suppliant had wel de doodslag gepleegd, maar was nooit de aanstoker. Ofwel handelde hij ,,par inconvenient et grant maleur'' (54); meestal echter ,,om hem te deffenderen over nootweere''.

In haar onderzoek van de Rijselse remissiebrieven, valt het M. PINEAU op dat in de Rijselse gevallen enige spijt voor het gepleegde misdrijf bij de dader volledig ontbreekt. Vooral bij de ongewilde, onopzettelijke doodslagen, waar het slachtoffer meestal, hetzij een vriend, hetzij een kennis van de dader was, zou men dit nochtans verwachten. Volgens M. PINEAU ,,aurait-on tort de chercher dans les explications du suppliant la moindre expression d'un quelconque regret du geste accompli, quelles qu'en aient été les circonstances'' (55).
Toeval of niet, in het miniem aantal door ons onderzochte remissiebrieven, nl. 10, kwamen toch 2 supplianten voor die duidelijk hun misdrijf betreurden. Adriaen van Assche was ,,zeere droeve van... manslacht'' (56), terwijl een andere ,,dootslach den suppliant (nl. Joos de Clerc) hertelic leet'' was (57).

B. ZELFMOORD

Over zelfmoord kunnen we relatief kort zijn, aangezien we hierover in de normatieve bronnen m.b.t. Aalst niets hebben gevonden, terwijl we in de bronnen van de praktijk slechts één geval aantroffen.

Zelfmoord werd reeds door de kerkvaders, waaronder Johannes Chrysostomus (354-407) en vooral Augustinus (+ 430), heftig bekampt (58). Volgens laatstgenoemde mag de mens zich, als schepping van God,

(52) Slechts van één geval vonden we zowel de genadebrief, in juli 1487 door de hertog aan Joos van der Schueren verleend, als het interinement ervan door de Raad van Vlaanderen (1490): Rijsel, ADN B, 1703, f. 201 v°-202 r°; Gent, Rijksarchief, *Raad van Vlaanderen*, 7613, f. 11 v°.
(53) Rijsel, ADN B, 1715, f. 47 v°-48 r°.
(54) *Ibidem.*
(55) M. PINEAU, *Les lettres de rémission lilloises*, in *Revue du Nord*, 1973, LV, p. 237.
(56) Rijsel, ADN B, 1734, f. 116 v°-117 r°/v° (april 1523).
(57) *Ibidem*, f. 41 v°-42 r°/v°.
(58) A. DE L'ARBRE, *De la confiscation des biens des suicidés* (Bull. Com. Roy. Anc. lois et ordonn., X), p. 14.

niet van het leven beroven; *qui se ipsum occidit homicida est* (59). Het canoniek recht werd beïnvloed door de kerkvaders. Ook in de capitularia vinden we deze kerkelijke opvattingen terug. In de christelijke middeleeuwen werd zelfmoord als een bijzonder zwaar vergrijp beschouwd omdat de dader niet alleen zijn lichaam, maar ook zijn ziel doodde (60). Het lijk van de dader werd gesleept en gehangen. Het bezit werd verbeurd (61). Toen te Aalst Martin van der Kercken, alias Spoelpot, zich van het leven had beroofd, kocht de baljuw ,,une fourque pour le pendre par justice'' voor 12 s. Martins goederen werden geconfisqueerd (62).

Normaliter werd aan de zelfmoordenaar een begrafenis in gewijde grond ontzegd. Had men zich echter ,,uut pijne van sieckten, groote melancholie oft gebreke van zinnen haestelijck'' van het leven beroofd, dan mocht men toch begraven worden in ,, 't gewijde'' (63).

C. GEWELDDADEN

1. Definitie

Alle misdrijven tegen de fysieke integriteit die geen dodelijk slachtoffer eisten, vormen het onderwerp van deze rubriek. Naar Oudgermaanse gewoonte werden er in de keure van Aalst van Lodewijk van Nevers (1331) zeer gedetailleerde straftarieven genoteerd, toepasselijk op de lichaamskrenkingen (64). Zo varieerden de boeten naargelang men iemand een vuistslag toediende, op de grond sloeg, zodanig sloeg dat het bloedverlies met zich meebracht, met stokken aanpakte, water of wijn in het gezicht goot of met wapens aanviel. Voor verminking was eveneens een aparte sanctie voorzien. Niet alleen in het grafelijk recht, maar ook in het stedelijk recht werden verschillende types van geweldpleging en de daarmee corresponderende straffen precies omschreven (65). Slechts drie verschillende straftarieven, nl. de boete van 3 lb., 11,5 lb. en 60 lb., werden in het *Boek met den Haire* onderscheiden. Ziehier wat er juist werd bepaald.

Wie iemand een vuistslag geeft, ,,oft handhaeft in felheden'', betaalt 3 lb. Dezelfde boete geldt voor wie iemand ,,met eenre steene kanne, oft met biere beghiet in felheden''. Verder wordt wie ,,andren in 't water warpt (...) ende niet en verdrinct'' eveneens tot dezelfde boete veroordeeld. Deze boete werd als volgt verdeeld: 1/3 voor de burggraaf van Aalst, 2/3 voor de vorst en 5 schellingen van het deel van de vorst voor

(59) R.C. VAN CAENEGEM, *o.c.*, p. 90.
(60) A. ORTS, *o.c.*, p. 120.

(61) R.C. VAN CAENEGEM, *o.c.*, p. 90.
(62) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 2 v°.
(63) A. ORTS, *o.c.*, p. 120.
(64) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, 1873, dl. I, pp. 432-433.
(65) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, p. 438.

de stad. De keure van Lodewijk van Nevers bepaalde verder dat: wie iemand zodanig ,,slaat oft handhaeft in felheden'' dat het slachtoffer neervalt, 11,5 lb. betaalt; slaat men iemand met ,,ghemaecten stocken'', dan verbeurt men eveneens 11,5 lb. Ook van deze boete gaat 1/3 naar de burggraaf van Aalst en 2/3 naar de vorst. Over een aandeel van de stad in deze boete wordt niets gezegd. Tot de hoogste boete, nl. deze van 60 lb., worden volgens de keure van 1331 zij die ,,een mes, colven, staven, ghelavien, oft eeneghen andren ghemaecten engienen daer ijser an es'' trekken of er effectief mee vechten, veroordeeld. Werpt men iemand ,,wijn, glasen, croesen oft scalen daer wijn in es'' in het gezicht, dan betaalt men 60 lb. Terloops dient opgemerkt dat hetzelfde misdrijf, ditmaal echter met bier of bierpot, slechts met 3 lb. beboet wordt (66). Gebruikt men echter water, dan moet alweer het hoge bedrag van 60 lb. betaald worden, aldus de keure van Lodewijk van Nevers. Te Aalst ging de boete van 60 lb. integraal naar de vorst (67).

Resumerend kunnen te Aalst volgende drie categorieën lichaamskrenkingen worden onderscheiden: lichte gewelddaden (of slagen), verwondingen en verminkingen.

Onder **slagen** verstond men alle kwetsuren zonder bloedverlies die sporen, maar geen blijvende letsels achterlieten (68). De minst ernstige gevallen van lichaamskrenking behoorden tot deze categorie. Nogal logisch dat dergelijke misdrijven met een relatief kleine geldboete, nl. 3 lb. of 11,5 lb., werden bestraft. De wijze waarop deze vorm van fysieke agressie zich voordeed, oefende een invloed uit op de boete. Onder de lichte gewelddaden werden ook gerekend: het iemand begieten met bier of bierpot, het iemand in het water gooien (69), iemand trekken en sleuren (70) en iemand bij de haren trekken (71). Delicten die verwondingen of verminkingen tot gevolg hadden, werden zwaarder bestraft dan vuistslagen en aanverwante misdrijven.

Verwondingen waren geweldplegingen die met bloedverlies (72) of met het gebruik van scherpe wapens gepaard gingen (73). In de bestudeerde periode - de jaren 1480-1481 en 1485-1504 - werden dergelijke

(66) In de in 1618 gehomologeerde costuimen van Aalst werd bepaald dat ook wie iemand een bierpot in het gezicht gooide, 60 lb. moest betalen, DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, p. 40.
(67) M. CLAESSENS, *o.c.*, p. 93.
(68) R.C. VAN CAENEGEM, *o.c.*, p. 115.
(69) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, p. 438.
(70) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13551, f. 1 v° (1 september 1493-30 augustus 1494).
(71) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 2 r° (1 mei 1498-30 augustus 1498).
(72) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, 1873, dl. I, p. 432.
(73) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, p. 438.

vormen van agressie steeds met 60 lb. beboet (74). De beschuldigde moest daarnaast ook het slachtoffer vergoeden, evenals de dokterskosten betalen. De verhouding tussen het aan het slachtoffer verschuldigde bedrag en het bedrag dat aan de chirurgijn moest worden betaald, varieerde naargelang de aard van de wonde. Voor hoofdwonden diende de beschuldigde aan het slachtoffer drie keer zoveel te betalen als aan de chirurgijn (75). Te Aalst waren er wel meningsverschillen omtrent de definitie van ,,hoofdwonde''. Volgens sommige chirurgijnen waren dat ,,quetsueren (...) van den neuse upwaert''. Anderen meenden dat ,,in zo wat quetsueren dat den cop van den hoofde ghequetst, bevaen oft ghewond wart, dat dat hooftwonde is ende niet anders''. Het merendeel van de ,,surgienen'' beschouwden ,,alle quetsen van den uppersten caecbeene upwaert'' als hoofdwonde. In de in 1618 gehomologeerde costuimen worden hoofdwonden gedefinieerd als de wonden ,,van de opperste tanden opwaerts'' (76). Bij de andere ,,vleeschwonden'' bedraagt de aan de gekwetste verschuldigde schadevergoeding het dubbele van de dokterskosten (77). Ook WIELANT meende dat ,,quetsen in 't aensichte al eest sonder lixen, meer te punierne es dan quetse gedaen in andere leden'' (78).

Vermelden we tenslotte dat wie iemand ,,steect, quetst ende bloetreesent boven payse ende zoendinghe'' met de doodstraf gestraft wordt. Is de delinquent echter niet in handen van het gerecht, dan wordt hij vijftig jaar uit Vlaanderen verbannen. De verbanningsstraf wordt eveneens toegepast op wie ervan beschuldigd is ,,fortsen te doene up der lieder kindere''. De dader wordt dan tien jaar uit Vlaanderen verbannen (79).

Wat werd er onder **verminkingen** verstaan? De eerder vernoemde keure voor Aalst van 1331 maakt een onderscheid tussen verminkingen die het verlies van ledematen of organen voor gevolg hebben en *affolatio* (80). Onder *affolatio* verstaat men de kwetsuur die blijvende invaliditeit meebrengt (81). Bij dit misdrijf mogen de vorst en de schepenen naar eigen goeddunken over het lot van de dader beslissen. Dezelfde keure bepaalt dat verminkingen met verlies van een lichaamsdeel volgens het talio-principe, dus met verlies van het analoge lichaamsdeel, dienen gestraft (82). Bij verminking varieert de ,,beternesse'' volgens de ernst van de verminking en naargelang ze de gekwetste nadeel berok-

(74) In de keure van Aalst van Lodewijk van Nevers (1331) werden er echter verschillende tarieven opgelegd. DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, 1873, dl. I, pp. 432-433.
(75) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.* , p. 474.
(76) *Ibidem*, p. 42, artikel 6.
(77) *Ibidem*, p. 474, artikel 2.
(78) A. ORTS, *o.c.*, p. 184.
(79) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, pp. 448-450.
(80) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, 1873, dl. I, p. 433.
(81) R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafrecht*, p. 113.
(82) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, 1873, dl. I, p. 433.

kent: ,,verliest een parsoon lede, daer hij zijn broot mede te winnen pleecht, ende hij mids diere mincke zijn ambocht nemmermeer doen en mach, dat es men sculdich hoogher te beterne dan van mincken die niet zo groot zijn of zo zeere grieveren'' (83). Is het slachtoffer werkonbekwaam geworden door de verminking, dan wordt ook effectief rekening gehouden met de ,,winninghe die den ghequetsten met zijn ambacht ofte neeringhe te vooren dede'' (84).

Ten slotte dient opgemerkt dat gewelddaden ,,bij nachte'' of ,,binnen de vrije jaermerckten'' gepleegd, dubbel werden beboet (85).

2. Frequentie

In de door ons doorgenomen bronnen werden 225 gevallen van geweldpleging geregistreerd. Over een tijdspanne van ongeveer 21 jaar, betekent dit gemiddeld 10,6 gewelddaden per jaar.
Bekijken we nu de misdrijven tegen fysieke personen zonder dodelijke afloop, vanuit de optiek van de verschillende gerechtsinstanties.

2.1. Gewelddaden in het licht van de jurisprudentie van de plaatselijke overheid.

Door de Aalsterse schepenen werden tijdens de jaren 1480-1481 en 1485-1504 154 gevallen van geweldpleging geregistreerd. Zoals bij doodslag is ook hier het kleine aantal **verzoeningen**, nl. 5, opvallend. Slechts van één verzoening is ons het zoengeld, nl. 36 lb., bekend (86). Zoals eerder gezegd, moesten ook de dokterskosten door de dader betaald. Aldus werd in een op 18 september 1501 geregistreerde verzoening, gesloten tussen Pieter van den Dale (dader) en Jan Haerman (slachtoffer), bepaald dat Pieter 15 schilden zou betalen aan meester Jan van Branteghem. Laatstgenoemde was immers de chirurgijn die Jan Haerman ,,in cuere ghehad heeft''. Wat de preciese omvang was van de dokterskosten bij de andere verzoeningen, is ons niet overgeleverd. Naast het zakelijke element van de verzoening, was er ook het ethische en religieuze element. Voornoemde Pieter van den Dale moest een wassen kaars van 2 lb. plaatsen op het altaar van Sint-Genoveva in de parochiekerk van Aalst (87).

Onder welke **vorm** werden ons de overige geweldplegingen overgeleverd? Slechts van een relatief klein aantal gevallen, nl. 32, werd het eindvonnis geregistreerd. Van een 27-tal gewelddaden werd louter en alleen het feit medegedeeld dat het slachtoffer bij de schepenen ,,heeft gheclaecht (...) in 't cas van iniurien, forchen'' e.a. Van deze voor de

(83) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, p. 474.
(84) *Ibidem*, p. 42, artikel 8.
(85) *Ibidem*, p. 40, artikel 5.
(86) Aalst, Stadsarchief, 1191, f. 102 r°.
(87) Aalst, Stadsarchief, 1194, f. 64 v°.

vierschaar geuite klachten zijn ons, mits enkele uitzonderingen, geen sporen van enig proces bekend. Nochtans, eenmaal de klacht neergelegd, is de zaak definitief aanhangig voor het gerecht, aldus R.C. VAN CAENEGEM (88). Misschien hebben de partijen zich, behoudens enkele uitzonderingen, na die klacht telkens verzoend. Maar ook van die potentiële verzoeningen geen spoor.

Naast die klachten kwamen er in ons tijdsbestek 24 ,,wettelike verbanden'' voor om ,,te rechte te commene'' en zich te verantwoorden tegenover beschuldiging van geweldpleging. Ook via de verplichting van de dader tot betaling van de dokterskosten, werden we over een aantal gewelddaden ingelicht. Zo werd er 8 maal voor de Aalsterse schepenbank beloofd om de chirurgijn te vergoeden voor de verzorging van toegebrachte verwondingen. Niet elke dader wilde echter zomaar de dokterskosten betalen. Tweemaal werd een eis tot betaling van dokterskosten geregistreerd. Drie keer werd voor de vierschaar beloofd om op een bepaalde dag voor het gerecht te verschijnen ,,in 't cas van beternessen van quetsueren''. De resterende gewelddaden haalden we uit de processen in de ferieboeken geregistreerd, waarvan ons dus echter geen eindvonnis bekend is.

Wat werd er nu in de eindvonnissen bepaald? Bij 7 van de 32 eindvonnissen is de uitspraak in het voordeel van de beklaagde. Waarop de schepenen zich baseerden om de klacht ongegrond te verklaren en de aangeklaagde te laten vrijuit gaan, is niet altijd even duidelijk. Het ontbreken van bewijsmateriaal, o.a. van getuigenissen, is waarschijnlijk wel de belangrijkste reden voor de schepenen om tot deze uitspraak te komen. Bij 5 van de 7 gevallen waarin de klager het proces verloor, werden geen getuigenissen geregistreerd, terwijl dit anders wel expliciet het geval is. Veronderstellen we dat er in desbetreffende gevallen effectief geen getuigen waren, dan is het natuurlijk voor de klagende partij des te moeilijker om het door hem aangeklaagde misdrijf te bewijzen. De dikwijls zeer gedetailleerde klacht doet ons nochtans spontaan vermoeden dat het misdrijf inderdaad werd gepleegd. De bewijslast ligt echter bij de klager. De waarheid zullen we waarschijnlijk nooit achterhalen aangezien de schepenen hun eindvonnissen niet motiveren. Men registreert enkel dat de schepenen de klagende partij ,,wijsen onderbleven van hueren vermete''.

In andere gevallen waren er wel getuigen. Deze bevestigden dan wel het gepleegde misdrijf, maar konden de delinquent zelf niet identificeren. Dit natuurlijk alweer in het voordeel van de beklaagde. In volgend

(88) R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafprocesrecht in Vlaanderen van de XIde tot de XIVde eeuw*, Brussel, 1956 (*Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren*, 24), p. 24.

proces n.a.v. geweldpleging, dat eveneens door de klagende partij werd verloren, kunnen de getuigen niet alleen de daders niet identificeren, maar maken ze zelfs van de gelegenheid gebruik om de klagende partij in een slecht daglicht te plaatsen (89). Ziehier waarover het juist gaat. ,,Bij nachte ende ontijde'' bestormden 2 kornuiten, nl. Pieter Boeshout en Christoffels Jans, boogmaker, het huis van Maeye Staeyen (90). Na veel moeite uiteindelijk binnengeraakt, wierpen ze haar op de grond, sloegen haar ,,vijandelic'', mishandelden haar en maakten ,,zulc een rumour''dat dit geenszins ongestraft mocht blijven. Aldus de klagende partij. Stoffelse Jans echter beweert het meisje (Maeye Staeyen) te hebben beschermd tegen Pieter Boeshout ,,die ghenouch bi drancke was''. Trouwens, volgens Stoffelse is de klacht van Maeye ,,niet ontfankelijck'' omdat men ,,thueren huse hanteert van ghesellen met vrouwen der te logerne omme 't solaes van de vleessche te hantierne''. Het gaat hier dus blijkbaar om een bordeelhoudster. Waarop de klagende partij replikeert dat ook al is zij ,,een vroucken zulc als men weten mach'', men haar daarom niet zomaar mag ,,verfortseerne'' (91). De schepenen verhoorden 7 getuigen. Allen hadden ze ,,rumour''gehoord, nl. het bonzen en smijten op het huis. Geen van hen sloeg daar echter acht op. Volgens hen speelde zich elke avond iets dergelijks af. De getuigen maakten duchtig van de gelegenheid gebruik om hun ongenoegen te uiten over deze praktijken. Volgens Joos van Rijssele komt dergelijk ,,rumour'' zo vaak voor ,,dat het claghelic es in 1 goede ghebuerte''. Jan de Bau en Willem Oudscilt menen dat ,,ze'' beter buiten de stadsmuren dan erbinnen zouden verblijven (92). Ook Anthonis de Mets verklaart dat er zich nagenoeg elke avond zo'n ,,vuyle voure'' voordoet. Ook hij zegt ,,dat jammer es ende dat de ghebuerte gheene riste en hebben''. Het gaat hier kennelijk telkens eerder om een klacht over het Aalsterse nachtleven dan om een getuigenis over het gepleegde misdrijf. Het feit dat Maeye bordeelhoudster was, zal zeker niet in haar voordeel hebben gespeeld tijdens dit proces.

Bekijken we nu de eindvonnissen waarin de beklaagde werd veroordeeld. Het gaat hier bijna altijd om relatief lichte vormen van gewelddadigheid. Mits één enkele uitzondering werd steeds de boete van 3 lb. of

(89) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 67 v°-68 r°.

(90) Over de verzwarende omstandigheid van huisvredebreuk, cfr. infra.

(91) Over de verschillende aanpak van prostituées tegenover andere vrouwen in de samenleving, zie: A. ORTS, *o.c.*, p. 129. Volgens WIELANT is een gewelddadige sexuele handeling met een prostituée eigenlijk geen verkrachting. Dit blijkt ook uit een case-study van W. PREVENIER, *Crime in a Medieval Metropolis. Paris around 1400*, in *Feestbundel B.D. Lyon*, 1989.

(92) In de meeste steden werden bepaalde wijken of straten speciaal voorbehouden voor de prostitutie. De overheid duldde prostitutie immers als een noodzakelijk kwaad, op voorwaarde dat ze niet de hele stad bezoedelde. Of dit te Aalst eveneens het geval was, zie in een volgend artikel.

van 11,5 lb. uitgesproken (93). Enkel Jan Scaep (94) en Jan Buyl (95) moeten naast de boete, ook nog een pelgrimstocht ondernemen. Jan Scaep moet zowel een pelgrimstocht naar O.L.V. te Aken als ,,ten Heyleghen Drie Coninghen'' te Keulen maken. Ook aan Jan Buyl wordt laatstgenoemde pelgrimstocht opgelegd.

2.2. Gewelddaden in het licht van de jurisprudentie van de centrale overheid.

In de periode 1480-1481 en 1485-1504 composeerde de baljuw 92 gevallen van geweldpleging.
Welk soort geweldplegingen werden zoal gecomposeerd?
Geweldplegingen waarop boete van 3 lb. staat:
- vuistslagen: 7 (aantal)
- begieten met bier: 1

Geweldplegingen waarop boete van 11,5 lb. staat:
- slagen waarbij slachtoffer op grond valt: 7
- stokslagen: 4

Geweldplegingen waarop boete van 60 lb. staat:
- trekken met een mes: 53
- slaan met een voorwerp ,,daer ijser an es'': 5
- verwonden met verzwarende omstandigheid, zoals 's nachts, met bloedverlies...: 4

De baljuw poogde dus kennelijk vooral de gewelddaden welke tot de hoogste boete, nl. deze van 60 lb., aanleiding konden geven te composeren. Twee keer werd er gecomposeerd met een delinquent aan wie een verbanning werd opgelegd, nl. een 3-jarige (96) en een 50-jarige verbanning (97). Met welke boete de resterende gewelddadigheden correspondeerden, konden we niet bepalen wegens al te vage omschrijvingen, zoals ,,rudesses'' (98), ,,forche'' (99) enz. ...

Waar misdrijven waarop dood- of lijfstraffen stonden, enkel vóór het vonnis werden gecomposeerd, kon over misdrijven waarop alleen geldstraf of boete stond, zowel vóór als na het vonnis een compositie worden gesloten (100). Te Aalst werden 54 composities van gewelddaden gesloten.

(93) Aalst, Stadsarchief, 1192, vliegend blad. Enkel Pieter Daelken, veroordeeld wegens ,,slagen met 1 blooten messe'' moet 60 lb. betalen.
(94) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 188 v°.
(95) *Ibidem.*
(96) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 mei 1500-30 augustus 1500).
(97) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 januari 1497-30 april 1497).
(98) *Ibidem*, f. 2 r° (1 september 1490-31 december 1491).
(99) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 januari 1500-30 april 1500).
(100) J. VAN ROMPAEY, *Het compositierecht in Vlaanderen*, p. 73.

Bekijken we eerst de compositie gesloten vóór het vonnis. Volgens J. VAN ROMPAEY zag de baljuw inzake boete meestal onmiddellijk van zijn vervolgingsrecht af. Aangezien de delinquenten meestal onvermogend waren en de kans dus groot was dat de boete toch niet volledig kon worden geïnd, sloot de baljuw natuurlijk liever onmiddellijk met de verdachte een transactie. Tegelijkertijd vermeed hij de last van een vervolging en het risico dat de verdachte op één of andere wijze aan bestraffing kon ontsnappen, want ook tijdens het proces konden nog allerlei hinderpalen opdagen, die de uitoefening van de publieke vordering ernstig bemoeilijkten (101). Was er in de meeste gevallen nog helemaal geen sprake van een proces, toch werd er soms een compositie gesloten in de loop van het geding. Werd er bijv. vrede gesloten tussen de betrokken partijen, terwijl het misdrijf voor de rechtbank reeds aanhangig was gemaakt, dan werd de publieke vordering stopgezet en eindigde de zaak met compositie.

Laten we nu overgaan tot de gewelddaden waarover nadat het vonnis was geveld, werd gecomposeerd. Hierbij dient opgemerkt dat slechts enkele van deze vonnissen in de door ons doorgenomen schepenregisters en ferieboeken werden geregistreerd. M.a.w., waren deze vonnissen niet gevolgd door een compositie, dan waren ze nooit tot ons gekomen. Nogmaals herhalen we dat we allesbehalve een volledig en reëel beeld hebben van het aantal delicten die zich te Aalst tijdens de jaren 1480-1481 en 1485-1504 hebben afgespeeld. Het onvermogen van de delinquent en de materiële onmogelijkheid om de boete volledig te innen, dwongen de baljuw ertoe een compositie te sluiten, ook al was de boete reeds uitgesproken. Want het bleef toch nog altijd verkieslijker een klein bedrag te innen dan helemaal niets te incasseren. Het onderscheid tussen compositie vóór het vonnis of erna, is van belang voor de juridische grondslag van de transactie: composeert de baljuw vóór vonnis, dan doet hij het krachtens zijn recht van vervolging; geschiedt de transactie na vonnis, dan steunt de gerechtsofficier zich op het recht dat hij bezit om een vonnis uit te voeren en niet op het recht van vervolging (102). Of de compositie vóór of na het vonnis tot stand kwam, was ook voor de delinquent zelf van belang. Het feit dat de vorst recht had op 2/3 van de boeten van 3 lb. en 11,5 lb., en 1/3 aan de burggraaf toekwam, impliceert dat wanneer de transactie plaatsvond na het vonnis, deze enkel sloeg op de 2/3 bestemd voor de vorst. De delinquent moest nog steeds 1/3 van de oorspronkelijke boete aan de burggraaf betalen. Composeerde de baljuw echter vóór het vonnis, dan deed hij dit over de hele boete. Bij de boete van 60 lb. dient dit onderscheid natuurlijk niet gemaakt, aangezien deze boete integraal naar de vorst ging.

(101) *Ibidem*, p. 59.
(102) *Ibidem*, pp. 73-74.

De compositiesommen variëren niet alleen volgens de aard van het misdrijf, maar zoals reeds eerder opgemerkt, ook bij gelijkaardige misdrijven liepen de bedragen sterk uiteen. Volgens J. VAN ROMPAEY konden allerlei omstandigheden, zoals bijv. de goede reputatie of goede faam (103), de toestand van dronkenschap (104) of wettelijke zelfverdediging (105), waarin de delinquent zich bevond, een invloed uitoefenen op het bedrag van de compositie. Maar de belangrijkste factor waarmee de gerechtsofficier alweer rekening hield, was de financiële draagkracht van de misdadiger, aldus de auteur (106). Bekijken we bijv. eens de compositiesommen van geweldplegingen waarop de boet van 60 lb. stond. We telden 62 dergelijke gevallen. Het gemiddelde van deze 62 compositiesommen bedroeg 9 lb. 40 bedragen lagen boven dit gemiddelde, 22 eronder. De termini waren 2 en 20.

D. OMSTANDIGHEDEN VAN TIJD, PLAATS, ENZ. ...

Na het statistisch-analytisch onderzoek zullen we nagaan onder welke omstandigheden agressiedelicten zoal werden gepleegd.

1. Waar?

Op straat, in iemands huis, maar vooral in kroegen - waar velen hun vrije tijd doorbrachten - werden agressiedelicten ten tonele gevoerd. De kroeg was een brandpunt voor sociaal-culturele activiteiten. Bovendien kon men tijdens de wintermaanden aanzienlijk op brandstof besparen door de avonden in een herberg door te brengen. Dikwijls bevindt de dader zich onder de invloed van alcohol. Volgens de criminologen is drankmisbruik een onbetwistbare criminogene factor. J. GÜNN poneert dat alcohol vooral de zogenaamde ,,hogere'' hersenfuncties die essentieel zijn voor goed sociaal verkeer afremt. Dit zou tijdelijk een verminderde verdraagzaamheid tegenover frustraties, een verhoogde impulsiviteit en een minder bedachtzame benadering van problemen met

(103) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 2 v° (1 januari 1501-2 april 1501). ,,Ghijs van den Moortre et Hannen de Duytsche avoient esté accusez en la dicte franche verité de certaine rudesse par eulx faicte de nuyt en la rue appellee de Ridderstrate (...) le bailly a la priere d'aucuns bons seigneurs et veu que leurs povreté, aussi par consideration d'aucuns services qu'ils firent a la ville, par maniere d'amende arbitraire les prinst a mercy moyenant qu'ilz et chacun d'eulx paieroient au prouffit de monseigneur XL s.''.

(104) *Ibidem*, f. 1 r°/v° (1 september 1500-31 december 1500): ,,Hannin Baudin a composé avant jugement d'une amende de LX lb. par lui fourfaicte comme on lui mectoit d'avoir tiré, lui estant tout yvre, ung couttel et ne savoit sur qui (...) veu sa povreté et qu'il ne le fit que par yvroigneté pour III lb.''

(105) *Ibidem*, f. 1 v° (1 januari 1500-30 april 1500): ,,Van Neckebrouc Josse, a cause d'une amende de LX lb. (...) d'avoir tiré son couteau en coureaux et navré deux autres personnes, Jehan et Pierres de Hoomberghes (...) veu que c'estoit assez sur son corps deffendant a la prière de gens de bien vour VIII lb.''

(106) J. VAN ROMPAEY, *o.c.*, pp. 62-63.

zich meebrengen. In een agressieopwekkende situatie zal men onder invloed van alcohol, eerder geneigd zijn tot gewelddadige actie (107). Volgens de dieptepsychologen veroorzaakt alcohol een activering van de driften; zowel de agressieve drift als de neiging tot zelfvernietiging worden versterkt (108).

2. Wanneer?

In 5 gevallen zijn we ingelicht over het tijdstip waarop de doodslag werd gepleegd: dit gebeurde telkens 's avonds, na zonsondergang. Elke keer verleende de hertog remissie aan de delinquent. Volgens de keure voor Aalst van 1331 moeten alle misdrijven gepleegd ,,entre soleil couchant et levant'' als nachtelijke misdrijven worden beschouwd (109). Het storen van de nachtvrede was een verzwarende omstandigheid (110). Volgens het Oudgermaanse recht had iedereen recht op nachtelijke rust. Voornoemde keure bepaalde dat delicten waarop een geldboete stond dubbel werden beboet indien ze 's nachts waren gepleegd. Vandaar de veronderstelling dat, telkens een misdrijf zich 's nachts had afgespeeld, dit ook uitdrukkelijk werd vermeld. Of omgekeerd, alle niet nader in de tijd gesitueerde misdrijven speelden zich hoogstwaarschijnlijk overdag af. Met het voorgebod, door de schepenen op 8 november 1466 uitgevaardigd, werd blijkbaar geen rekening (meer) gehouden, althans niet door alle Aalsterse poorters. In voornoemd voorgebod werd bepaald ,,dat niement bin dese stede zittende en houde van drinckers naer IX hueren in de nacht (...) up III lb. par.'' (111). Niettegenstaande dit verbod bevonden Pieter Yserman en Gillis Roelants alias Tsuerrelaire zich op 21 december 1504 ,,omtrent thien uren in den avont'' in een kroeg in de Zoutstraat (112). Voornoemde uren zijn kennelijk nachturen. Blijkbaar was men dus ook te Aalst reeds overgeschakeld naar onze huidige uurregeling. In de middeleeuwen bestond immers naast het systeem van gelijke uren, zoals wij dat nu kennen, ook nog een systeem van ongelijke uren. Volgens laatstgenoemde regeling werden dag en nacht verdeeld in 12 gelijke delen (113).

(107) J. GUNN, *Geweld in de samenleving*, Utrecht-Antwerpen, 1976, pp. 116-118.

(108) P. GHYSBRECHT, *Moord, analyse van een existentiële grenssituatie*, Gent-Leuven, 1970, pp. 159-161; over de invloed van alcohol op het menselijk gedrag, zie ook: M.J. GEORGE, *Alcohol and Crime*, in *Medecine, Science and the Law*, 1963, 3, pp. 27-48; VOGEL-SPROTT, *Alcohol effects on Human Behaviour under Reward and Punishment*, in *Psychopharmacologia*, 1967, II, pp. 337-344.

(109) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, 1873, dl. I, p. 440.

(110) Over ,,nacht'' als verzwarende omstandigheid, zie: J.M. BEATTIE, *The Pattern of Crime in England, 1660-1800*, in *Past and Present*, 1974, 62, pp. 72-73; R. BARGILLINI, *Vita notturna*, in *Vita privata a Firenze nei secoli XIV e XV*, Firenze, 1966; R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafrecht in Vlaanderen*, p. 64.

(111) Aalst, Stadsarchief, 1169, f. 190 r°.

(112) Rijsel, ADN B, 1716, f. 9 r°-10 v°.

(113) Voor verdere informatie hierover, zie: PH. WOLFF, *Le temps et sa mesure au moyen-âge, Annales*, 1962; C. BILFINGER, *Die Mittelalterlichen Horen und die Moderne Stunden*, Stuttgart, 1892.

In 23 gevallen zijn we ingelicht over het moment waarop de gewelddaden plaatsvonden. Slecht één keer kwam de tijdsbepaling ,,bij scoonen daghe ende bi zonneschine'' voor (114). De overige misdrijven werden ofwel ,,tsavonds ende naer de zonne'' gepleegd (7x), ofwel ,,bij nachte ende ontide'' (15x). Enkele keren wordt zelfs het uur, zij het dan bij benadering, meegedeeld. Zo werd Jan van Leeuwe tussen acht en negen uur ,,tsavonds ende naer de zonne'' door Jan Boone vanuit het koren aangevallen (115).

3. Waarom?

Meestal werd de agressieve daad gepleegd om emotionele redenen en veel minder om er een bewust doel mee te bereiken. De middeleeuwer reageert heftig op in onze ogen banale voorvallen. Hij lijkt bijzonder lichtgeraakt, bijzonder vlug gekrenkt in de eigen of de familiale trots. Dit blijkt bijv. uit volgend tafereel dat zich in de Aalsterse herberg van Sint-Joris afspeelde. Lynken, één van de ,,joncwijven'' van voornoemde herberg, nam voor haar pas binnengekomen gasten Willeken van Belle en Hannen van Necke, alias Suiskens, twee stoelen van de tafel waarrond Lieven de Clerc (suppliant), Jan van Tierst en Pieter van Nuffele zaten. Een stuk van de dialoog die daarop volgde, is ons overgeleverd:

Lieven de Clerc: ,,Waeromme neemdy dese stoelen van der taeffelen, daer staen andere stoelen genouch inde scouwe, ghij moeght die nemen''. Willeken van Belle, ,,zeere bij drancke'' zijnde, tot Lynken: ,,Zouden die kekers (stamelaars, stotteraars) in de kueken dair jeghens zeggen dat ghij mij diende oft eenen stoel haelde, ic zoudse up huerlieder vleesch hauwen''. Daarna stormde Willeken in zijn ,,wambuis'' uit de kamer. In de éne hand droeg hij een ,,bloot zweert'', in de andere ,,een upstekere''. Een weinig later horen we hem ,,up de suppliant ligghende'', dreigen: ,,Spreect u biecht, ghij en zult nemmer meer van anders mans hant sterven dan van de mijnen''. Met de ,,upstekere'' poogde hij de suppliant het hart te doorboren. Maar snel als hij was, rukte Lieven de Clerc de ,,upsteckere'' uit Willekens hand, en stak hem daarmee ,,in 't dunne van zijnen buycke''. 's Anderendaags overleed Willeken (116).

Ook geld- en bezitskwesties lagen dikwijls aan de basis van geweld. Hiermee nauw verbonden waren de ruzies en vechtpartijen, ontstaan bij het spelen (117). Er werd immers bij het spelen meestal een bedrag inge-

(114) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 126 r°.
(115) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 66 r°-67 r°.
(116) Rijsel, ADN B, 1734, f. 110 v°-112 r° (1523).
(117) Over het spel als oorzaak van criminaliteit, zie: K. GEERTS, *De spelende mens in de Bourgondische Nederlanden,* Genootschap voor Geschiedenis/Rijksarchief Brugge, 1987, pp. 37-60.

zet (118). Financieel verlies was vernederend. Na de gebruikelijke portie scheldwoorden greep men gemakkelijk naar de wapens. Hét kansspel bij uitstek was dobbelen. Ter illustratie: op 24 september 1502, na zonsondergang, werd er gedobbeld in een Aalsterse kroeg tussen Robbrecht Colaert en Gilles Doolaghe. Na een eerste worp waarbij Gilles verloor, verzocht hij Robbrecht om nog een worp te wagen ,,pour certain denier''. Opnieuw verlies voor Gilles, waarop hij ,,fort troublé et courouchie de son maleur, prefera grosses parolles allencontre dudit suppliant (Robbrecht Colaert)''. Robbrecht, om verdere moeilijkheden te vermijden, schonk het door hem gewonnen geld aan Gilles. Dat was natuurlijk al te vernederend! Om een lang verhaal kort te maken: een aantal platvloerse scheldwoorden en een aanval door Gilles, eindigde ten slotte met de dood van laatstgenoemde (119).

4. Wapens

Een middeleeuwer verliet zelden ongewapend zijn woonst. De stedelijke overheid was zich ten zeerste bewust van de gevaren die deze gewoonte met zich meebracht. Dit blijkt uit de talrijke voorgeboden die tegen het dragen van verboden wapens werden uitgevaardigd. Welke wapens genoten nu de voorkeur? Steekwapens waren de meest gebruikte instrumenten. Met naast het gewone mes als variëteiten een ,,duyschen upstekere'', een ,,cort nagelmes'', een ,,weymes'', een ,,taillepain'' en een ,,cloofmesse''. Van de stootwapens was de ,,dagghe'' (degen), hetzij de ,,corte dagghe'' of de ,,dagghe d'Alemaigne'' het populairst. Ook het zwaard en de hellebaard, wapens waarmee zowel kan gestoken als gehouwen worden, kwamen voor. Ten slotte vonden we één geval van doodschieten met ,,enen stalen boog'' (120).

BESLUIT

Het leeuwedeel van de misdrijven tegen de lichamelijke integriteit (aantal: 277) wordt vertegenwoordigd door gewelddaden zonder dodelijke afloop (81%), gevolgd door misdadige doding (18,5%). Verder kwam er in de bronnen één geval van zelfmoord voor.

(118) M. PINEAU, *o.c.*, p. 234: volgens haar waren ,,les filles de mauvaise vie, les jeux et l'argent'' de belangrijkste beweegredenen voor conflicten, ,,à ces querelles de jeu sont presque toujours associées des querelles d'argent''.
(119) Rijsel, ADN B, 1713, f. 71 r°-72 v°.
(120) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 227 v°-230 v°.

II. MISDRIJVEN TEGEN DE EER

1. Definitie

Onder misdrijven tegen de eer verstaan we: alle vormen van verbaal geweld. Dus zowel rechtstreekse belediging, laster, valse beschuldiging als bedreiging behoren tot het domein van dit hoofdstuk. Ging verbale agressie met fysiek geweld gepaard, dan werd de dader wegens geweld-daden - het zwaarste misdrijf - gestraft. Dergelijke delicten werden door ons dan ook in vorig hoofdstuk behandeld.

Hoe werden de verschillende vormen van verbaal geweld gestraft? Rekening houdend met de afkeer in de middeleeuwen voor achterbakse daden, zou het logisch zijn dat laster zwaarder werd bestraft dan belediging in aanwezigheid van de benadeelde. Anderzijds dient ook opgemerkt dat rechtstreekse belediging een groter gevaar voor de openbare orde met zich meebracht, omdat er gemakkelijker gewelddaden konden uit voortvloeien dan bij belediging achter iemands rug (121). WIELANT echter maakt geen onderscheid tussen ,,injurie, gesproken in de presentie'' en ,,injurie, gesproken in de absentie van den geinjurieerden, want alzoe vele misdoet hij, die mij injurieert achter als vooren'' (122).

De Aalsterse reglementering inzake misdrijven tegen de eer is eerder beperkt en blijft dikwijls nogal vaag. In de keure voor Aalst van Lodewijk van Nevers (1331) wordt er enkel over belediging gesproken; ze moet met een boete van wisselende omvang worden bestraft (123). Over laster wordt met geen woord gerept. Volgens het *Boek met den Haire* dient verbaal geweld ,,gebetert bi pelgrimaigen''. Er wordt aan toegevoegd dat ,,eest zo dat yemend andren blameert met loghemen in zaken angaende zijnre eeren, dat pleecht men ooc te beterne bij heerliker beteringhen, in dezer wijs; dat de mesdadeghe, up eenen zondach of anderen feesteliken dach, in de hooftmestijt, ten incommene vander processie of eldere, naer de discretie van den juge ende naer gheleghenthede van den sticke ende der qualiteit van den parsonen, hooghe ende overluyt zegghe de woorde die hij over den onsculdeghen gheseyt hadde, dat hij se ghesproken hadde met quader cause, met zinen oepenbaeren onghelike, verhalende de woorde zulcke als hijse ghesproken hadde, of in gheliker substantie, zegghende dat se hem leet waren, ende biddende daeraf verghеffenesse'' (124). Terloops vermelden we dat ,,redemptien met pelgrimaigen''door de in 1618 gehomologeerde costuimen wordt afgeschaft. De dader dient enkel ,,civile beternesse te doene, naer de grootte van de injurien, ter arbitraige van den juge'' (125).

(121) *Ibidem,* pp. 106-107.
(122) A. ORTS, *o.c.*, p. 179.
(123) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, 1873, dl. I, p. 432.
(124) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, 476.
(125) *Ibidem*, p. 42.

Blijkens de bronnen van de praktijk werd verbaal geweld op twee manieren gestraft, nl. met boete of met verbanning, gewoonlijk van één of drie jaar. Boete ging meestal met een pelgrimstocht en publiekelijk vergiffenis vragen gepaard. Regelmatig voorkomende boetebedragen waren 2 lb., 3 lb., 4 lb., 6 lb. en 10 lb. Of er bij belediging enige correlatie bestond tussen de geuite woorden en het boetebedrag is ons onbekend. Wel hebben we de indruk dat men te Aalst in de praktijk laster meestal zwaarder bestrafte dan rechtstreekse belediging, ook al was dit geenszins een strakke lijn (cfr. infra).

Onderzoeken we nu de verschillende vormen van misdrijven tegen de eer die zich te Aalst in de jaren 1480-1504 hebben afgespeeld.

1.1. Beledigingen

Volgende uitdrukkingen slaan op beledigingen: als men iemand ,,zeere vilainlike ende iniurieuselijke'' (126), ,,ruydelic'' (127), ,,zeere qualic'' (128), ,,met grammen zinnen'' (129) of met ,,lourdes et iniurieuses parolles'' (130) toespreekt. Slingert men iemand ,,blamelikeren ende scoffierliker woorden'' (131) of ,,certaines parolles touchant son honneur'' (132) naar het hoofd; is een vrouw ,,sceldachtich ende rebelle in hare ghebuerte'' (133) of gewoon ,,de prendre noyses et parolles a leurs voisins'' (134), in al deze gevallen maakt men zich duidelijk schuldig aan belediging.

Met welke scheldwoorden poogde men elkaar nu te kleineren en te krenken in de eer? We zullen ze, voor zover mogelijk, in enkele categorieën onderverdelen:

- scheldwoorden m.b.t. de pseudo-afkomst (volgende scheldwoorden zijn niet zozeer bedoeld als afkomst, maar veeleer scheldwoorden door associatie met een misprezen groep):
  ,,hoerenzone'', ,,hoerekint'' (135)
  ,,quaet valsch hoerenzone'' (136) en ,,oud hoerenzone'' (137)
  ,,paepekindere, hoerenkindere ende nonnenkindere'' (138).

(126) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 196 r°/v°.
(127) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 227 r°.
(128) *Ibidem*, f. 120 r°-121 r°.
(129) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 30 r°.
(130) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers,* 13554, f. 1 v° (1 januari 1492-31 juli 1492).
(131) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 198 v°.
(132) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 r° (1 januari 1500-30 april 1500).
(133) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 50 v°.
(134) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 januari 1499-30 april 1499).
(135) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 124 r°/v°.

- scheldwoorden m.b.t. de zeden:
  ,,quade hoere ende loddiginne'' (lichtekooi) (139)
  ,,quade, leelike, zwarte hoere'' (140)
  ,,quaet hoerken'' (141)
  ,,deursticte hoere , quade papenhoere'' (142)
  ,,quade teve'' (lichtekooi) (143)
  ,,vuyle poppe'' (beuzelachtig wuft, lichtzinnig meisje, ook zedeloos meisje, lichtekooi) (144)
  ,,gaet ende zoect uwer kindere vadere in de mane'' (145)
  ,,dat zij gheweest zoude hebben in 't gheestelijcke hof met ghehuweden mannen...'' (146)
  ,,dat zij gheslapen zoude hebben bij haeren oom'' (147)
  ,,de lieden zegghen dat ghij kint draecht van (...) ende dat ghij kint draecht of een calf of een beer'' (148)
  ,,ghij maect van uwen eerse een pachtgoed'' (149).
- scheldwoorden m.b.t. een misdrijf:
  ,,moordeneere'' (150)
  ,,dief, boeve'' (151)
  ,,quaede dieverigghe'' (152)
  ,,quaet dievingsken'' (153)
  ,,quaet vuyl boeve'' (154)
  ,,straetroover'' (155).
- scheldwoorden en uitdrukkingen van obscene aard:
  ,,schijtenaer'' (156)
  ,,gaet wacht uws wijfs eers'' (157)

(136) Aalst, Stadsarchief, 1189, f. 182 r°.
(137) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 98 r°.
(138) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 17 v°.
(139) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 217 v°.
(140) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 116 v°-117 r°.
(141) *Ibidem*, f. 5 r°.
(142) Aalst, Stadsarchief, 1185, f. 194 r°.
(143) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 75 v°.
(144) Aalst, Stadsarchief, 869, f. 120 r°-121 v°.
(145) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 46 r°.
(146) Aalst, Stadsarchief, 1184, f. 182 v°.
(147) *Ibidem*, f. 183 r°.
(148) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 143 v°.
(149) *Ibidem*, f. 223 v°.
(150) Aalst, Stadsarchief, 1194, f. 123 r°.
(151) Aalst, Stadsarchief, 1195, f. 113 r°.
(152) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 116 v°-117 r°.
(153) *Ibidem*, f. 5 r°.
(154) *Ibidem*, f. 118 v°.
(155) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 64 r°.
(156) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 99 r°.
(157) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 167 v°.

,,houd ic bordeel, houd ic bordeel ende haddic II cullen (= teelballen) an minen eers also wel als I man doet, ic zoude u lijf hebben'' (158).

- overige scheldwoorden (159)

,,verradere'' (160), ,,traitre'' (161), ,,zeurare'' (162), ,,zeureere'' (163).

,,roopere, critere of burrelate'' (164)

,,scamper'' (= honer, spotter, krenker, ook: bedrieger, misleider) (165)

,,quade vodde'' tegen een vrouw (166)

,,vuyl voddeken, vuyl prooyken, vuyl claddeken'' tegen een vrouw (167)

,,fripiere'' (= verkoper van tweedehandse artikelen) (168)

,,slocke'' (= gulzigaard) (169)

,,leckerken, tailloorbracke van Jan den Splitere'' (170)

,,loete (= botterik, lomperd, domkop), groot reuse'' (171)

,,wiehot'' (= hoorndrager) (172)

,,rebaut'' (deugniet, boef, schurk, galgenaas, maar ook: wellusteling, hoerenloper) (173) van dezelfde aard zijn ,,truwant'' (= slechtaard, bedelaar, landloper, vagebond) (174), ,,cockuyt'' (= doeniet, luiaard, leegloper) (175) en ,,cockijn'' (= leegloper, luiaard, landloper, nietswaardige schelm) (176)

(158) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 107 v°.

(159) Tot deze categorie horen o.a. scheldwoorden met een algemene betekenis of scheldwoorden met verschillende betekenissen.

(160) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 145.

(161) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 r°.

(162) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 143 r°.

(163) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 75 v°-76 r°.

(164) Aalst, Stadsarchief, 859, f. I v°: deze 3 woorden hebben ongeveer dezelfde betekenis, nl. schreeuwen, gillen, brullen.

(165) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 180 r°.

(166) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 75 v°.

(167) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 121 v°.

(168) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 75 v°-76 r°.

(169) *Ibidem*, f. 30 r°.

(170) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 37 r°. Een *leckerken* kan betekenen een gulzigaard, smulpaap, gemene kerel, soms ook: een losbol, wellusteling, ontuchtige (VERWYS-VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek*, IV, 's-Gravenhage, 1899, kol. 351-353), hier echter betekent het iemand die op kruiperige wijze vleit, gatlikker (werkwoord *lecken*: likken, vleien, flemen). *Tailloorbracke* betekent slaafs volgeling, helper, cfr. V.F. VANACKER, *Syntaxis van gesproken taal te Aalst en in het Land van Aalst in de XVde, de XVIde en de XVIIde eeuw*, in *Bouwstoffen en Studiën voor de Geschiedenis en de Lexicografie van het Nederlands*, VII, 1963.

(171) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 23 r°.

(172) *Ibidem*, f. 145 v°.

(173) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 52 r°/v°.

(174) *Ibidem*, f. 52 r°/v°.

(175) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 167 v°.

(176) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 52 r°/v°.

,,lombaert'' (= bankier, geldhandelaar, wisselaar, geldschieter, maar ook: woekeraar) (177).

vervloekingen, verwensingen

tegen een vallende persoon: ,,de duuvel hebs deel dat ghij den hals niet en braect'' (178)

,,ghij zult noch eene galghe cleeden'' (179)

,,God gheve u Sint-Jans evele'' (= vallende ziekte) (180)

,,ghij en zijt niet goed ghenouch dat u de cleenre crayen aten, de groote raven zullen u eten'' (181).

1.2. Bedreigingen:

,,ic zoude u wel uwe vaetken vullen'' (182)

,,vetzac, ic zal u deur uwen vetsac steken'' (183)

Tegen een zich in haar huis bevindende vrouw:

,,haddic u hierbuten ic zoude u minnen, al waert up strate'' (184)

,,ghij oud hoerenzone, ic zal u den hals (crop) afsteken''

,,ic zal u deur uwe levene steken'' (185).

1.3. Laster en valse beschuldiging

Laster werd in de bronnen van de praktijk ondermeer omschreven als ,,quaden achterclappe up de tonghe'' (186), van iemand ,,fame et renommee a son tres grand deshonneur et preiudice'' (187) doorheen de stad doen verspreiden of ,,certaines parolles iniurieuses'' uiten ,,en derriere quelqu'un'' (188). We hebben bijv. verschillende gevallen gevonden van lasterlijke aantijging van diefstal. Verder werd een zekere Pieter de Grovet door éne Joos Coppens kwaadwillig ten laste gelegd een valse eed te hebben afgelegd (189), terwijl Amelberghe Scidecats door Mathijs Petrijns ten onrechte werd verweten ,,qu'elle avoit eut ung enfant d'un homme demourant a l'apposite de la maison de son pere et qu'elle fut acouchiert du dit enffant en l'estable de vaches de son dit pere'' (190).

(177) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 99 v°-100 v°.
(178) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 223 v°.
(179) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 196 r°/v°.
(180) *Ibidem*, f. 107 v°.
(181) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 146 v°.
(182) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 52 r°/v°.
(183) *Ibidem*, f. 196 r°/v°.
(184) *Ibidem*, f. 104 r°.
(185) *Ibidem*, f. 98 r°.
(186) *Ibidem*, f. 185 v°.
(187) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 r° (1 mei 1493-30 september 1493).
(188) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 mei 1495-31 augustus 1495).
(189) Aalst, Stadsarchief, 1192, f. 126 r°/v°.
(190) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 r°/v°.

2. Frequentie van misdrijven tegen de eer.

We noteerden in de bestudeerde periode - de jaren 1480-1481 en 1485-1504 - 153 misdrijven tegen de eer. Hetgeen een gemiddelde van 7,3 gevallen per jaar betekent.

2.1. Misdrijven tegen de eer in het licht van de jurisprudentie van de plaatselijke overheid.

De schepenen behandelden 100 misdrijven tegen de eer. Twee verzoeningen wegens verbaal geweld werden ons door de bestudeerde bronnen overgeleverd (191). Een eerste verzoening vond plaats op 5 februari 1496. Ze werd gesloten tussen Arend Ausin en Geerd Sceurbrouc. Laatstgenoemde had Arend o.a. ,,hoerenzone'' en ,,boeve'' naar het hoofd geslingerd en hem zelfs met de dood bedreigd. In de ,,vriendelijke pays ende appoinctemente'' werd de dader bevolen om op het kerkhof van Munkzwalm, na de mis, aan de beledigde vergiffenis te vragen (192). In 1499 werd er tussen Henric de Smet en Gheerd Wierix, gewezen pachter van Henrics goed gelegen te Lede, eveneens een verzoening gesloten. N.a.v. een pachtgeschil tussen beiden zou Gheerd door Henric voor dief zijn uitgescholden. Ook Henric was verplicht om aan de gelaedeerde publiekelijk vergiffenis te vragen. Verder zou elke partij zijn eigen gerechtskosten betalen (193).

In 25 gevallen van verbaal geweld kennen we louter de door beledigde bij de Aalsterse schepenen ingediende klacht ,,in 't cas van iniurien''. Opnieuw is het ons in betreffende gevallen onbekend wat er na die klachten telkens geschiedde. Een 12-tal keren werd door een wegens verbaal geweld aangeklaagde voor de vierschaar beloofd om zich op een welbepaalde dag te mogen verdedigen tegen de hem ten laste gelegde feiten. Ook van deze gevallen verder geen spoor. Voorts zijn ons twee verklaringen van onschuld van de wegens verbale agressie betichten overgeleverd.

Van alle overige door de plaatselijke overheid beslechte misdrijven tegen de eer hebben we het verslag van de rechtszitting, al dan niet vergezeld van het eindvonnis. Van de 35 eindvonnissen werden er 10 in het voordeel van de beklaagde geveld. Zelfs wanneer verschillende getuigen de aan een bepaald persoon ten laste gelegde scheldwoorden bevestigden, konden de schepenen toch in het voordeel van beklaagde oordelen. Ter illustratie: zowel Jan de Smet, Joos Felijns, Willem Leys, Gheerd de Mey als Jan Straetman getuigden Ingel Cricke tot Joos van Zomerghem ,,boeve, hoerenzone, vetzac (...) ic zoude u deur uwen vetsac steken ende ghij zult noch 1 galghe cleeden'' te hebben horen schreeuwen. Toch gaat Ingel vrijuit (194).

(191) Tijdens de eerste helft van de 15de eeuw werden eveneens slechts 2 verzoeningen van ruwe woorden gesloten: M. CLAESSENS, *o.c.*, p. 83.
(192) Aalst, Stadsarchief, 1190, f. 142 v°.
(193) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 210 r°/v°.
(194) *Ibidem*, f. 196 r°/v°.

Verbaal geweld werd met boete of met verbanning bestraft. Het boetebedrag varieerde van geval tot geval. Volgens welke logica de schepenen de boete bepaalden, is niet altijd duidelijk. Wel hebben we de indruk, zoals eerder opgemerkt, dat er zwaarder werd getild aan laster dan aan rechtstreekse beledigingen. Voor een wegens laster veroordeelde bedroeg de straf, volledig in geld uitgedrukt (d.w.z. boetebedrag + afkoopsom bedevaart), gemiddeld 9,5 lb. (195). Iemand beledigen kostte gemiddeld slechts 5,6 lb. Terloops dient opgemerkt dat we deze vaststelling geenszins mogen veralgemenen. Hiervoor beschikken we over al te weinig informatie.

Boete ging praktisch altijd gepaard met publiekelijk vergiffenis vragen. De vergiffenisprocedure verliep als volgt: knielend en meestal blootshoofds moest de veroordeelde de krenkende woorden herroepen en zeggen dat ze ,,t'onghelike, met quader cause ende jeghen de waerhede'' of ,,uut hitten van bloede, als qualic gheadviseert zijnde'' (197) waren gesproken. Van de gelaedeerde, en eventueel ook van diens moeder (o.a. bij scheldwoorden als ,,hoerenzone, nonnenkint''), wist men niets dan deugd en eer (198).

Boeten werden ook regelmatig vergezeld van een veroordeling tot bedevaarten. De afkoopsommen van de voorkomende pelgrimages variëren van 6 s. (199) tot 6 lb. (200).
Er werd geen correlatie gevonden tussen het boetebedrag en de opgelegde bedevaart (afkoopsom).

2.2. Misdrijven tegen de eer in het licht van de jurisprudentie van de centrale overheid.

De baljuw van Aalst composeerde 66 keer een misdrijf tegen de eer: 53 keer vóór het vonnis, 13 keer erna. Van die 13 gevallen waarover in de baljuwsrekeningen wordt vermeld dat de schepenen van Aalst er reeds een vonnis hadden over geveld, hebben we slechts 3 vonnissen effectief in de ferieboeken teruggevonden. We dienen bijgevolg steeds in acht te nemen dat ons heel wat eindvonnissen onbekend zijn gebleven en er zich in de realiteit te Aalst nog veel meer delicten zullen hebben voorgedaan. Voornoemde vonnissen zijn ons dus eerder toevallig bekend, omdat ze gevolgd werden door een compositie. Het gemiddelde van alle compositiesommen bedraagt 4 lb. 2 s. De uitersten zijn 20 s. en 12 lb.

(195) Dit bedrag ligt in werkelijkheid waarschijnlijk nog hoger. We hebben immers een aantal gevallen van laster uit de baljuwsrekeningen gehaald, waarin enkel sprake is van de door de gerechtsofficier geïnde sommen en dus o.a. over eventuele opgelegde bedevaarten met geen woord gerept wordt.
(196) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 61 r°-62 r°.
(197) *Ibidem*, f. 104 v°.
(198) *Ibidem*.
(199) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 44 v°.
(200) Aalst, Stadsarchief, 859, f. I v°.

Pieter van Niversele, alias Gheltsac, ,,accusé d'esté noiseux en son voisinaige (...) par coustume'' betaalt slechts 20 s. aan de baljuw, ,,ayant regard et grand pitié de la grande povreté du dit Pietre estans chargie de pluseurs petiz enfans'' (201). De gerechtsofficier composeert met Jan de Groote, alias de Waghemakere, door Sabine Boydens aangeklaagd wegens laster, voor 12 lb. (202).

3. Omstandigheden van plaats, tijd, enz....

3.1. Waar?

Heel wat personen, meestal vrouwen, maakten zich schuldig aan het ruziestoken in hun eigen buurt. Zo werd Pierme Sbakkers, vrouw van Geerd de Schepper, wonend in Merelbeke en ,,poortersse'' van Aalst, er van beticht ,,sceldachtich ende rebelle'' te zijn in ,,hare ghebuerte'' (203). De baljuw composeerde twee keer, - in 1497 (204) en in 1499 (205)- met de twistzieke Margriet Sroux, in wiens buurt het ook niet altijd even aangenaam wonen was. Ten minste zeven jaar lang was Jan van Geetes vrouw regelmatig twistziek in haar buurt. De baljuw composeerde met haar zowel in 1493 (206), in 1496 (207) als in 1500 (208), er telkens van beschuldigd ,,d'estre discordable et noiseuse en son voisinaige''. Hoogstwaarschijnlijk vonden voornoemde scheldpartijen en twisten op straat plaats. Vanzelfsprekend fungeerden ook het huis van de delinquent, van de gelaedeerde (209) of van een derde (210) als decor voor scheldpartijen. Het hoeft verder geen betoog dat heel wat krenkende uitdrukkingen binnen de muren van kroegen werden uitgesproken, zoals bijv. het geval was in de taverne ,,de Kat'', gelegen in de Kerkhofstraat (211).

3.2. Wanneer?

Wegens de zeer beperkte informatie die we hieromtrent konden verzamelen, zullen we zeer beknopt zijn. Vijf keer werd iemand uitgescholden

(201) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 januari 1504-30 april 1504).
(202) *Ibidem*.
(203) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 50 v°.
(204) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 januari 1497-30 april 1497).
(205) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 januari 1499-30 april 1499).
(206) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers,* 13554, f. 2 v° (1 september 1493-31 augustus 1494).
(207) *Ibidem*, f. 1 v° (1 januari 1496-30 april 1496).
(208) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 januari 1500-30 april 1500).
(209) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 227 r°.
(210) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 23 r°.
(211) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 september 1495-31 december 1495).

en/of bedreigd ,,bij nachte ende ontide''. Of men in deze gevallen strenger gestraft werd, wegens verstoring van de nachtvrede, kunnen we niet onderzoeken, vermits van betreffende casi geen eindvonnis werd geregistreerd.

3.3. Waarom?

Het is niet altijd even duidelijk waarom werd gescholden of waarom er achter iemands rug allerlei onterende geruchten werden verspreid. Alleszins werden scheldwoorden gewoonlijk spontaan, zonder nadenken geuit. Zoals eerder opgemerkt, was dit ook met fysisch geweld het geval. Maar men kon ook met opzet naar iemand toegaan om hem te beledigen. Meestal ging het dan om wraak. Zo speelde zich te Aalst volgende gebeurtenis af. Nadat Pieter de Mets de Oude door Jan Stalens werd mishandeld, liep de woedende Pieter de Mets, zoon van de gewonde, naar Jans huis om hem uit te schelden (212). Ook de vrouw van Marten Yserman riep Pieter Spillier allerlei onterende, krenkende woorden toe, dit als reactie op de geweldplegingen van Pieter t.o.v. haar man kort tevoren (213). Sebille Tsmols verspreidde over Willem de Brouc de faam dat hij geld uit haar ,,borse ghenomen hadde jeghen hueren danc ende wille'', eveneens uit wraak (214). Willem had immers ,,boven d'eerste trouwe ende carnalis copula'' met Sebille ,,1 andere vrouwe ghesekert'' te huwen. Sebille composeerde voor die laster met de baljuw voor 6 lb. (215).

Ruzies en twisten sproten ook dikwijls voort uit geld- en bezitskwesties. Zoals bijv. n.a.v. onenigheid over een pachtcontract (216) of bij lakenverkoop (217).

Op 10 maart 1492 werd volgende zaak voor het gerecht aanhangig gemaakt. Lysbet van Branteghem, gehuwd met Jan de Clerc (218), verhuurde haar huis ,,in de Zwarte Leeu'' aan Anthonis de Splitere en diens vrouw Pierme van der Slaect. Toen Lysbet haar woning eens kwam controleren, trof ze die aan in een bijzonder vuile staat. Ze riep tot Pierme: ,,Ghij zijt eene vuyl voddeken, een vuyl claddeken, een vuyl prooyken ende vuyle poppe''. Dat deze scheldwoorden niet helemaal misplaatst waren, wordt ook door verscheidene getuigen bevestigd: Jan Caillebeert, Pieter van der Wouwe en Jan de Bruyne droegen wel ,,4 of 5 cupen vuylheit'' van de ,,heimelichede'' (toilet). Volgens Jan van de Neste, eveneens getuige, was de ,,heimelichede boven 't sitten slijckvol'' (219).

(212) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 23 r°.
(213) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 51 r°.
(214) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 204 v°-205 v°.
(215) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 mei 1503-30 augustus 1503).
(216) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 212 r°.
(217) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 227 r°.
(218) Jan de Clerc was schepen in 1479.

III. MISDRIJVEN TEGEN HET VERMOGEN

A. DIEFSTAL EN ROOF

1. Definitie

Diefstal is het onrechtmatig en in heimelijkheid wegnemen van een roerend goed met als doel het te behouden (220). Een dief die éénmaal steelde, diende volgens WIELANT ,,geslegen met roeden'', steelde hij tweemaal, wat gewoonte impliceert - zo'n dief werd ,,fur consuetus'' geheten - dan moest hij gemerkt worden ,,in d'oore oft andere leden'' (221). Wie zich drie keer aan dit delict schuldig maakte - d.i. een ,,fur famosus vel grassator'' - eindigde aan de galg. Diefstal werd zowel door de kerkelijke overheid als door het wereldlijk gezag als één der zwaarste misdrijven beschouwd (222).

Hoe werd diefstal te Aalst bestraft? De keure voor Aalst van Lodewijk van Nevers (1331) maakt ons niet veel wijzer. Hierin wordt nl. bepaald dat ,,larechin sera pugnis comme on a accoustume jusques a oires'' (223). De stedelijke overheid stelde dat het regelmatig ontvreemden van koren, haver of gerst met 3 lb. moest worden gestraft. Deed men dit echter slechts éénmaal, dan bedroeg de boete slechts 10 s. (224). Wie andermans bomen afhouwde, werd één jaar uit Vlaanderen verbannen (225). Blijkens de bronnen van de praktijk was 3-jarige verbanning eveneens een regelmatig voorkomende sanctie bij houtdiefstal (226). Verder bepaalde een op 18 maart 1418 door de Aalsterse overheid uitgevaardigde oorkonde dat het hakken van hout in broeken of in bossen met 1 lb. moest worden gestraft. De prater moest tegen deze houthouwers een klacht indienen. De boete werd als volgt verdeeld: 1/2 voor de baljuw, 1/4 voor de schepenen en eveneens 1/4 voor de prater. Maar regelmatig werd hout 's nachts heimelijk weggehaald. De baljuw deed

(219) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 120 r°-121 v°. Acht dagen later werd Anthonis de Splitere voor het gerecht gedaagd wegens nalatigheid van betalen van de huishuur van ,,de Zwarte Leeu''.

(220) R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafrecht*, p. 120.

(221) A. ORTS, *o.c.*, p. 149. Bijv.: ,,Joos de Coster alias Langderin, pour plusieurs rudesses faictes en al ville d'Alost et ossi pour aydé a prendre sur les champs les fruitz (...) comme il cogneut en sa confession, le dit bailli fist copper l'oreille'' (Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 3 r°-v° (1 mei 1497-31 juli 1480)).

(222) A. ORTS, *o.c.*, p. 149.

(223) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, 1873, dl. I, p. 431.

(224) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, p. 386.

(225) *Ibidem*, p. 382. Bijv.: ,,André de Corte, accusé d'avoir couppé et emporté par coustume les bois et fruis des bonnes gens a leur grand dommage dont l'amende eust esté le ban d'un an (...) mais (...) composition pour L s.'' (Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 mei-30 september 1498)).

(226) *Ibidem*, f. 1 r° (1 januari-30 april 1500): ,,Cornelis Fierens, accusé d'avoir et prins hors des bois des bonnes gens certaine quantité de verges et boiz dommageables pourquoy il avoit esté banny trois ans hors le Pays d'Alost (...) composition pour VI lb.''

dan een huiszoeking bij de verdachte. Vond hij het onrechtmatig afgehouwen hout, dan hief hij de boete. Naast deze boete moesten de houtdieven uiteraard ook de eigenaars van het bos vergoeden (227). Ten slotte werd op 8 november 1466 door de schepenen van Aalst volgend voorgebod m.b.t. visdiefstal uitgevaardigd: ,,dat niement en vyssche of een pulse (= in het water plassen of roeren, met een ,,pols'' in het water roeren om vis op te jagen) up andre lieder grachte of watren met netten of andren engienen dan elc up 't sine, up III lb.'' (228). Driejarige verbanning uit het Land van Aalst was een andere mogelijke sanctie bij visdiefstal (229).

Het wederrechtelijk wegnemen zonder heimelijkheid wordt als **roof** beschouwd. Meestal gaat hierbij geweld gepaard. Naar oud-Germaanse traditie werd roof als een lichter misdrijf beschouwd als diefstal. Immers, juist het achterbakse en heimelijk karakter van diefstal maakte er zo'n ernstig delict van (230). WIELANT maakte een onderscheid tussen beroving in het openbaar, d.w.z. in de nabijheid van getuigen (,,rapinen'') en straatroof of beroving op een eenzame, afgelegen plaats (,,roove''). In het eerste geval moest de dader met confiscatie worden gestraft en, indien er geweld en wapens bij te pas waren gekomen, met eeuwige verbanning. In het tweede geval diende de delinquent met het zwaard terechtgesteld en zijn goederen werden verbeurd (231).

En welke sancties stonden er te Aalst op roof? Volgens de keure voor Aalst van Lodewijk van Nevers (1331) diende ,,faire robberie'' gestraft zoals vroeger, terwijl ,,tolir a autrui le sien par forche, sans robberie'' met 60 lb. moest gestraft (232). Wat wordt hier precies mee bedoeld? R.C. VAN CAENEGHEM vermoedt dat ,,robberie'' hier slaat op banditisme of gewapende baanstroperij, hetgeen dus als een zwaarder misdrijf werd beschouwd als het met geweld iets ontvreemden (233). Blijkens de doorgenomen bronnen van de praktijk verenigden de rovers zich meestal in bendes. Het aantal leden van dergelijke bendes kon oplopen tot 36 (237). In betreffend geval gaat het om een bende krijgslieden.

(227) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, p. 400.
(228) Aalst, Stadsarchief, 1169, f. 190 v°.
(229) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, p. 450.
(230) R.C. VAN CAENEGEM, *o.c.*, p. 124; over heimelijkheid als verzwarende omstandigheid, zie: *Ibidem*, p. 70.
(231) A. ORTS, *o.c.*, pp. 138-139.
(232) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, 1873, d. I, p. 431.
(233) R.C. VAN CAENEGEM, *o.c.*, p. 127.
(234) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 15 r°/v°.
(235) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 7 v°-8 r° (1 januari-30 april 1493); *Ibidem*, f. 15 v°-16 r° (1 september 1493-31 december 1495).
(236) M. CLAESSENS, *o.c.*, p. 83.
(237) Aalst, Stadsarchief, 1193, f. 139 r°.

2. Frequentie van diefstal en roof

In de bestudeerde periode - de jaren 1480-1481 en 1485-1504 - werden 68 gevallen van diefstal en 26 gevallen van roof geregistreerd. Verder telden we 2 gevallen waarin iemand werd beticht ,,de pluiseurs larchins (diefstallen) et desroberies (berovingen)'' (235).

2.1. Diefstal en roof in het licht van de jurisprudentie van de plaatselijke overheid

Er werd in de onderzochte bronnen geen enkele verzoening van roof of diefstal geregistreerd. Soortgelijke registraties werden ook niet gevonden voor de periode die de eerste helft van de 15de eeuw omvat (236).

Door de Aalsterse schepenen werden 37 gevallen van **diefstal** geregistreerd. Daarvan zijn ons slechts 13 eindvonnissen bekend. In 4 gevallen van diefstal vonden we slechts de door het slachtoffer bij de schepenen ingediende klacht tegen de dief. Elf van diefstal betichten hebben zich ,,wettelijke verbonden t'Aelst te rechte te commene...'' om zich te verdedigen tegen de hen ten laste gelegde feiten. Slechts van één van die elf gevallen werd nadien nog iets opgetekend. Een zekere Anthonis de Mets, buitenpoorter van Aalst en woonachtig in Haaltert, belooft zowel op 5 april 1501 (237) als op 25 mei 1501 (238) op een welbepaalde dag voor het gerecht te verschijnen om zich te verdedigen tegen beschuldiging van paardediefstal. Volgens de baljuw van Aalst zou Anthonis, weliswaar ,,droncken wesende'', zelf gezegd hebben bij Hendrik Pouwels van Denderleeuw, ,,dat hij peerden ghestolen hadde ende ooc ghecocht ende dat Toonken was 1 peerdedief''. Ook getuigen Clays van Gavere, Jan Dicbier, Clays de Moldere, Jan van Hoven en Hannen Welleken, die allen bij Hendrik Pouwels zaten te drinken, hadden hem dit horen zeggen. Door de baljuw van Liedekerke werd Anthonis naar de gevangenis van Aalst gebracht (239). Wat er verder met hem gebeurde, weten we niet.

Van de overige gevallen van diefstal vonden we zowel klacht als verdediging, maar zonder vonnis.

Laten we nu de gevallen van diefstal waarvan we wel een eindvonnis hebben gevonden onder de loupe nemen. Vijf van de dertien vonnissen werden uitgesproken in het voordeel van de beklaagde. Een schuldig bevonden dief werd ofwel veroordeeld tot restitutie van het gestolene (240), tot 1 (241), 3 (242) of 10-jarige (243) verbanning of tot de dood-

(238) Aalst, Stadsarchief, 1194, f. 122 v°.
(239) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 122 r°.
(240) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 86 r°.
(241) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 6 r°-v° (1 januari 1499-30 april 1499); Aalst, Stadsarchief, 862, f. 124 r°-v°.
(242) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 januari 1499-30 april 1499); Aalst, Stadsarchief, 862, f. 124 r°-v°.
(243) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 178 v°-179 r°.

straf. Zowel Adam Vranx (244), Pieter Seeminc (245), Salardin de Busere (246) als Hannekin de Heffeneere (247) werden geëxecuteerd wegens ,,larchin''.

Hoeveel gevallen van **roof** werden er door de plaatselijke overheid behandeld?

We weerhielden er 20, waarvan 2 ,,claghen'' en 9 vonnissen. Drie keer werd er een vonnis geveld ten nadele van de klager. Verder werd Pieter de Knijf 3 jaar uit het Land van Aalst verbannen (248). De doodstraf werd opgelegd aan Wyttebroec (249), Pieter van Lokere (250), Jan van Henegauwen (251), Pieter Wauters (252), Lieven Coppens en Willem Thomas (253). De 2 laatsten werden met het zwaard geëxecuteerd ,,pour avoir par nuyt composé les bonnes gens par force en menachant de bouter feu se on ne luy donnoit ce qu'il voloit avoir''.

Vermelden we ten slotte dat Lieven van Ymmersele wegens ,,larchins et desroberies'' werd opgehangen (254). Om hetzelfde misdrijf wordt Gilles de Worm 3 jaar uit het Land van Aalst verbannen (255).

De vergelijking tussen de bestraffing van diefstal en van roof levert niet veel op. Bovendien beschikken we over te weinig eindvonnissen om tot een conclusie te komen. Eén zaak is echter duidelijk: roof werd geenszins lichter gestraft dan diefstal; dit blijkt althans niet uit de door ons verzamelde vonnissen. Nochtans werd diefstal in Vlaanderen in theorie en blijkens de normatieve teksten, wegens haar heimelijk karakter (256) meestal zwaarder bestraft dan roof.

2.2.Diefstal en roof in het licht van de jurisprudentie van de centrale overheid

De baljuw composeerde 31 maal over diefstal en slechts 3 maal over roof. De gemiddelde compositiesom voor diefstal bedroeg 7 lb., de termini waren 2 lb. en 30 lb. De 7 personen die aan de baljuw 2 lb. moesten betalen, waren allen van een gelijkaardige soort diefstal beticht, nl. ,,de prendre coustumierement de jour et de nuyt les bledz et fruiz des bonnes gens des champs'' (257). De normale sanctie hierop was verbanning

(244) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 9 v° (1 augustus-31 december 1486).
(245) *Ibidem*, f. 10 v°-11 r° (1 januari 1490-31 augustus 1490).
(246) *Ibidem*, f. 7 r° (1 mei 1493-31 augustus 1493).
(247) *Ibidem*, f. 16 r° (1 september 1493-31 augustus 1494).
(248) *Ibidem*, f. 10 v° (25 juli 1485-31 januari 1486).
(249) *Ibidem*, f. 2 v° (1 mei 1479-31 juli 1480).
(250) *Ibidem*.
(251) *Ibidem*, f. 4 r° (1 augustus 1480-31 december 1480).
(252) *Ibidem*, f. 8 r° (1 januari 1481-31 april 1481).
(253) *Ibidem*, f. 6 v° (1 januari 1492-31 augustus 1492).
(254) *Ibidem*, f. 15 v°-16 r° (1 september 1493-31 december 1495).
(255) *Ibidem*, f. 7 v°-8 r° (1 januari 1493-30 april 1493).
(256) R.C. VAN CAENEGEM, *o.c.*, p. 124.
(257) *Ibidem*, f. 3 r° (1 mei 1487-31 december 1489).

voor 1 jaar (258) of voor 3 jaar (259), respectievelijk uit het schependom en het Land van Aalst. Waarom juist André Pareman de relatief hoge som van 30 lb. aan de gerechtsofficier moest betalen, blijft onduidelijk. We zijn immers noch over de preciese waarde van het gestolene, nl. koeien e.a. dieren, noch over het aantal keren dat hij zich aan dit delict schuldig maakte en evenmin over de financiële draagkracht van de dader ingelicht. Wij hebben de neiging dit vrij hoge compositiebedrag vooral aan de recidive toe te schrijven.

De compositiesommen voor roof waren 4 lb. opgelegd aan Clays van den Houte (260) en 6 lb. aan Martin de Riddere ,,qui avoit desrobbé a la maison de Jehan de Brakeleere, tenant taverne a Wijnhuse (...) une robbe d'homme noire et III ou IIII plate destain''. Verder sloot de baljuw een transactie met Jan van Hullenbroek voor 24 lb. (261). Samen met enkele medeplichtigen had Jan een vrouw, op weg naar Dendermonde, beroofd (262).

Meer nog dan bij andere misdrijven werd bij compositie over diefstal en roof de armoede van de dader als motivatie van de transactie ingeroepen. Zo bijv. composeerde de baljuw met Hendrik de Cluyst, ,,un povre et anchien homme'', die een koe had gestolen om ze daarna te verkopen, aangezien hij het misdrijf had gepleegd ,,de nécessité et de povreté'' (263).

2.3. Diefstal en roof in het licht van het genaderecht

Normaal verleende de vorst geen genade voor moord, aldus WIELANT (264). In de audiëntieregisters vonden we slechts 1 remissiebrief verleend aan een Aalsters poorter omwille van diefstal (265). Deze genadeverlening viel echter niet in de statistisch onderzochte periode - 1480-1481 en 1485-1504 - maar in oktober 1507. De misdrijven zelf die aan de oorsprong van de gratieverlening lagen, werden in de bestudeerde periode gepleegd. In deze remissiebrief wordt herhaald hoe een zekere Hendrik van Brantegem, 15 à 16 jaar geleden, tijdens de woelige oor-

(258) *Ibidem.*

(259) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 januari 1499-30 april 1499).

(260) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 r° (1 september 1494-31 december 1494).

(261) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 2 r° (1 mei 1498-30 september 1498).

(262) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v°-2 r° (1 mei 1487-31 december 1489).

(263) *Ibidem*, f. 1 v° (1 september 1492-31 december 1492).

(264) A. OST, *o.c.*, p. 192.

(265) Rijsel, ADN B, 1718, f. 31 r°-32 r°. In betreffende genadebrief wordt gesproken van ,,desrober furtivement''; ,,desrober'' betekent gewoonlijk roven, ,,furtivement'' (heimelijk) verwijst echter naar diefstal. Ook de term ,,larchin'', gebruikt op het einde van de brief, wijst op diefstal.

logsjaren in Vlaanderen, alsook 8 à 10 jaar geleden ,,par l'inspiracion de l'ennemy et par indigence (266) se transporta en pluiseurs et diverses maisons en notre ville d'Alost ou il print et desrobe furtivement les parties cy apres denommees (...)''. Dan volgt een gedetailleerde opsomming van alle door de suppliant gepleegde diefstallen. Men lette hierbij op de termen (o.a. verkleinwoorden) aangewend om de waarde van de gestolen objecten zoveel mogelijk te minimaliseren. Naast linnen en laken werd o.a. ,,un petit coffret ou il avoit aucuns menuz biens, estant de bien petit valeur'', een ,,bassin'', enkele schapen, 10 à 12 kippen, 12 kazen ,,nommez Clooten'', enkele ijzeren onderdelen van een wiel, karpers, stukken gezouten vlees... gestolen. Volgens deze remissiebrief zijn alle gestolen objecten samen hoogstens 216 lb. par. waard. Hendrik ging blijkbaar niet in het eerste het beste huis stelen. Hoofdzakelijk mensen van een hogere sociale klasse werden het slachtoffer van zijn steelzucht. Nagenoeg alle door Hendrik bestolenen bewoonden een ,,ostel'', een prestigieus woonhuis dat zich enkel de rijkere families konden veroorloven. Sommigen van hen behoorden zelfs tot de meest aanzienlijke families van Aalst: nl. de familie van Pyssote, van Zomergem, van Leeuwe en van Branteghem (267). Tot deze laatstgenoemde familie behoorde ook de suppliant. Het hoeft uiteraard geen betoog dat vooral meer begoeden het slachtoffer zijn van vermogensdelicten. De dief heeft immers veel meer kans bij rijke burgers iets waardevols aan te treffen dan bij armoezaaiers. En nu even terug naar onze suppliant; ,,fort desplaisant et combien qu'il ait satisfait a aucunes des dits parties et desiré de tout son povoir de satisfaire a ceulx qui ne sont contentez'', vlucht hij uit angst voor het gerecht. De hertog scheldt hem alles kwijt, aangezien hij zo verdienstelijk had gestreden in verschillende oorlogen (o.a. de oorlog van Gelre).

De remissie ging normaliter uit van de vorst. Volgens WIELANT had niemand anders dit recht; de souverein baljuw en andere gerechtsofficieren mochten wel composeren, maar geen remissie verlenen (268). Uit de bronnen van de praktijk blijkt nochtans zeer duidelijk dat de souverein baljuw en zelfs de gewone baljuws toch remissie verleenden (269).

Door Pieter de Lannoy, hoogbaljuw van het Land van Aalst sinds 1485, werd tweemaal remissie verleend voor diefstal. Door de gerechtsofficier werden aan een zekere Margriet, vrouw van Jan, de door haar gepleegde diefstallen van veldvruchten, volledig ,,vergheven ende quite ghescolden''. Deze remissie werd gemotiveerd door haar behoeftige

(266) Het subjectieve, eigen aan remissiebrieven is hier duidelijk: Hendrik is geenszins een dief van inborst! De duivel en zijn behoeftige toestand hebben hem er echter toe gedreven.

(267) R. MARCOEN, *Prosopografie van het wereldlijk openbaar ambt te Aalst in de XVde eeuw*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, RUG, 1963-1964.

(268) A. ORTS, *o.c.*, p. 191.

(269) J. VAN ROMPAEY, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen*, pp. 84-85.

toestand en het feit dat ze een hele kroost moest onderhouden (270). Dezelfde hoogbaljuw verleende een remissiebrief aan Pieter de Meyere filius Martens, woonachtig te Opbrakel (271). Samen met ene Thomas Brostijn alias Macquet van der Hammeyden had Pieter twee paarden gestolen van een wei gelegen nabij Pommeroeul in Henegouwen. Te Merelbeke verkochten beide dieven de paarden. Pieter werd gevangen genomen en in de boeien geslaan. Na compositie volgt remissie. Pieter moet wel de benadeelde partij eventuele schadevergoeding betalen indien dit nog niet werd gedaan.

3. Omstandigheden van plaats, tijd, aard der gestolen objecten

3.1. Waar?

Uiteraard hing de plaats van diefstal en roof af van de aard van het gestolene. Graan en vruchten werden ,,des champs des bonnes gens'' genomen (272), meestal op het platteland in de omgeving van Aalst. Uit de bossen van welstellenden werd dan weer hout weggesleurd, ,,buten dancke ende wille'' van de eigenaar (273). Joos de Bruesseleere f. Jacobs steelde een zak haver uit het korenhuis van Aalst (274).

Huizen van particulieren waren dikwijls het decor van diefstallen. Heimelijk sloop de boef een woning binnen om hetgeen hem nuttig leek te ontvreemden. Bij de pastoor van Godveerdegem bijv. werd door een Aalsters poorter, Lieven de Mey genaamd, o.a. een luit, hoed en garen gestolen (275). In het hospitaal van Aalst was eveneens een boef binnengedrongen (276). Ook herbergiers hadden soms louche kerels onder hun dak; Gaudin van de Kellerije stal een kledingstuk van de waard van de herberg waar hij overnachtte (277). Maar de herbergiers zelf waren evenmin altijd te betrouwen. Gerard Nuekerman bekende een vervoerder van hop met als eindbestemming Kortrijk en diens knaap, die bij hem logeerden, te hebben bestolen (278).

Het gebeurde eveneens dat gasten van eenzelfde herberg elkaar bestalen. Zo werd Clays Voncke ervan beticht van ,,Arende Traen bij nachte

(270) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 2 r° (1 januari 1487-30 april 1487).
(271) Aalst, Stadsarchief, 1188, vliegend blad.
(272) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 3 v° (1 september 1493-31 augustus 1494).
(273) Aalst, Stadsarchief, 1195, f. 116 r°.
(274) Aalst, Stadsarchief, 1184, f. 181 r°.
(275) Aalst, Stadsarchief, 1184, f. 183 v°.
(276) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 3 r° (1 mei 1487-31 december 1489.
(277) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 september 1499-31 december 1499).
(278) Aalst, Stadsarchief, 1188, f. 224 r°.

zijn ghelt'' te hebben genomen ,,uut zinen azacke ligghende onder zijn hoofthende te Willem Scorten, in den Peertstal'', waar ze beiden overnachtten (279).

Roversbenden opereerden soms in huizen van particulieren (280), maar hadden het toch vooral gemunt op personen die, beladen met allerlei waren zoals zout of wijn, langs eenzame wegen moesten gaan. Joos Voet werd, beladen met wijn, door een bende van zo'n 15 man overvallen tussen Aalst en Oudenaarde (281).

3.2. Wanneer?

Velen werden tijdens oorlogsjaren tot diefstal aangespoord. De woelige jaren van opstand tegen het regentschap van Maximiliaan van Oostenrijk (1482-1492) brachten in heel Vlaanderen ontzaglijk veel schade toe aan de economie (282). In zo'n crisissituatie vieren vermogensdelicten vanzelfsprekend hoogtij. Bij vele gevallen van diefstal vonden we de tijdsbepaling: ,,bin den lesten orloghe'' of ,,ou temps des guerres''. Maar vooral oorlogsbenden maakten zich schuldig aan roverij tijdens de oorlog. Door rondtrekkende legerbenden werden oogsten, veestapels en boerderijen geteisterd. Hierbij moeten we even ingaan op een belangrijke wijziging, onder Karel de Stoute in het krijgswijzen doorgevoerd, nl. de oprichting van staande legers. Uiteraard werden vooral werklozen, avonturiers en zwervers zonder toekomst tot het leger aangetrokken. Vooral bij de ontbinding van de strijdkrachten, wanneer de soldeniers ver van hun land van herkomst aan hun lot werden overgelaten, begonnen deze een wild zwerversbestaan en organiseerden ze zich vaak met hun soortgenoten in bendes (283).

Zowel in 1485 als in 1492 werd Aalst belegerd. Zo'n 36 oorlogsruiters, waaronder Jan van Boxtale, Joos van den Houwe en Jan de Wandeleere, overvielen Hendrik van de Velde (284). Marten Busken werd ervan beticht tijdens de oorlog met andere rovers op verscheidene plekken mensen te hebben afgeperst en gedwongen hen levensmiddelen te geven (285). Maar ook tijdens periodes van oorlogsschorsing waren bendes van krijgslieden als rovers actief. Sommige plunderingen en berovingen werden dan zelfs nog gepleegd ,,onder 't dexel van der orloghe'' (286). Zo roofden Jan de Jagher, wonend te Zelzeke, Jan de Tavernier,

(279) Aalst, Stadsarchief, 1192, f. 118 r°.
(280) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 207 v°.
(281) *Ibidem*, f. 3bis r°-4 v°.
(282) Over het dieptepunt in de economie tijdens het regentschap van Maximiliaan, zie R. VAN UYTVEN, *Crisis als cesuur, 1482-1494*, pp. 434-435, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, V, 1980, pp. 420-450.
(283) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 r° (1 september 1494-31 december 1494).
(284) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 15 r°-v°.
(285) Aalst, Stadsarchief, 1188, f. 161 v°.
(286) *Ibidem.*

Wouter van der Schelden, Arend van Hondsbeke en Steven de Jonge alias van den Halle, allen van Kwaremont, ,,onder 't dexel van der orloghe ende nochtans bin der scorssinghe van der orloghe, zekere butinen'' van Jan van Overvelt van Kwaremont en Jan de Vriendt, koster van Amougies (287).

Diefstal en roof konden uiteraard zowel 's nachts als overdag worden gepleegd. Veldvruchten werden meestal ,,de jour et de nuyt'' (288), soms ,,par nuit et hors heure'' gestolen. Sommige rovers vielen 's nachts huizen binnen (huisbraak) en dwongen de bewoners ervan, onder allerlei bedreigingen, hun bezit af te staan (290).

3.3. Wat werd er gestolen/geroofd?

Van de gekende gestolen voorwerpen genoten zowel veldvruchten (23x) als dieren (22x) de voorkeur van de dieven. Vooral koeien (12x) en paarden (7x), maar ook varkens, schapen, kippen en vis werden ontvreemd. Meestal werd het gestolen dier zo vlug mogelijk na de diefstal verkocht. Zo nam Hendrik de Cluyst een koe van Joos de Zagheleere en verkocht het beest daarna in Brussel (291). De reeds vermelde Pieter de Meyere stelde zijn te Pommeroeul gestolen paarden dan weer te koop in Merelbeke (292). Jan Boydens ten slotte verkocht de door hem gestolen varkens op de jaarmarkt van Sint-Lievens-Houtem (293). Sommige delinquenten echter maakten het dier eerst af op een afgelegen plaats, zodat ze het skelet konden laten liggen en enkel het vlees hoefden te dragen. Een zekere Clays de Vysch bijv. had ,,bij nachte anverdt ende ghesleghen in eenen bosch tusschen Wychelne ende dede eene coe, toebehoorende Henric de Vleeshouwere, ende 't vleesch henen ghedreghen'' (294). Andere boeven, zoals Jan van der Mere alias de Waghemakere, lieten hun gestolen koe op stal staan i.p.v. ze te verkopen of te slachten (295). Hier was het hem dus niet om het vlees maar om de melk te doen.

Daarnaast kende ook hout een relatief succes bij de dieven (10x). Verder vielen kledingstukken en stoffen, zowel linnen als laken, in de smaak van menig dief.

Twee personen maakten zich schuldig aan diefstal van stenen. In het huis van Jan Mooke ,,waeren bevonden zekere hecsteenen commende

(287) *Ibidem.*
(288) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v°-2 r° (1 januari 1487-30 april 1487).
(289) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 mei 1498-30 september 1498).
(290) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 2 v° (1 mei 1479-31 juli 1480).
(291) *Ibidem*, f. 1 v° (1 september 1492-31 december 1492).
(292) Aalst, Stadsarchief, 1188, vliegend blad.
(293) Aalst, Stadsarchief, 1184, f. 181 r°.
(294) Aalst, Stadsarchief, 1195, f. 114 v°-115 r°.
(295) Aalst, Stadsarchief, 1184, f. 180 v°.

van der stedemueren, daeraf hij omme zinen armen scamelen staat ghenomen was in ghenaden ende compositien" voor 48 s. (296). Jan Rijckaert werd aangeklaagd door Pieter de Scrivere omdat hij de schouw van het huis „de Zwane", in Haaltert, had afgebroken en de stenen „t'sinen proffite" had meegenomen „binnen den tijde dat Pieter ervachtich gheweest heeft van der zelver stede" (297). Volledigheidshalve dienen nog volgende „plusinghen" (kleinigheden) vermeld die van de pastoor van Godveerdegem werden gestolen door Lieven de Mey: „eene luyte, eenen breeden schevenen hoet, een lettel garen ende cleene buskens" (298).

Bovengenoemde gestolen objecten waren allemaal zaken in natura, sporadisch echter werd er ook geld ontvreemd. Gerard Neukerman stal van een bij hem logerende koetsier en diens knaap samen ca. 37 s. par. (299). Arend Traens verloor zijn „ghelt, goud ende zilvere" door oneerlijke praktijken van Clays Vonke (300). Door roversbenden werden o.a. dieren, zout, wijn... ontvreemd.

Algemeen beschouwd werden vooral objecten die voorzagen in de eigen levensbehoeften, ontvreemd. Hierbij ging het meestal om voortbrengselen van landbouw en veeteelt, waaruit duidelijk het agrarische karakter van de economie, zelfs van de stedelijke, blijkt. In een maatschappij waarin de breedste bevolkingslagen een lage levensstandaard genoten, waren luxeprodukten minder het voorwerp van diefstal of roof.

B. HUISBRAAK

1. Definitie

Onder huisbraak verstaan we: de aanval, het gewelddadig binnendringen in andermans huis. Ook het beschadigen van iemands huis of het iemand met kwade bedoelingen uit zijn huis roepen, werd als huisvredebreuk beschouwd (301). Hierbij dient opgemerkt dat we, waar huisbraak gepaard ging met doodslag, moord of andere gewelddaden, dit delict onder het hoofdstuk „Misdrijven tegen de fysieke integriteit" hebben geplaatst. Huisbraak was hier slechts middel en geen doel.

Het verstoren van de huisvrede werd in deze gevallen dan wel als een verzwarende omstandigheid beschouwd (302). Het heimelijk binnendringen in een woning om iets te ontvreemden, beschouwden we als

(296) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 31475, f. 8 r°.
(297) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 219 r°.
(298) Aalst, Stadsarchief, 1184, f. 183 v°.
(299) Aalst, Stadsarchief, 1188, f. 224 r°.
(300) Aalst, Stadsarchief, 1192, f. 118 r°.
(301) R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafrecht*, p. 95.
(302) *Ibidem*, p. 64.

diefstal, terwijl het met een list binnenkomen in een huis om daarna gewelddadig en onder bedreiging iets te nemen, als roof werd geïnterpreteerd.

Met welke sancties ging dit misdrijf nu gepaard? Volgens de keure voor Aalst van Lodewijk van Nevers stond op huisbraak de zware boete van 60 lb., waarvan 3 lb. voor de stad was bestemd. Alle medeplichtigen moesten eveneens 60 lb. betalen. Ook de poging om de huisvrede te schenden, diende gestraft: de dader betaalde opnieuw 60 lb. Iemand met kwade bedoelingen uit zijn huis roepen, werd met 10 lb. bestraft (303).

In een voorgebod dat door de schepenen op 7 september 1424 werd uitgevaardigd, werd bepaald ,,dat niement, so wie hi zij, eeneghe muelen of huyzen omme en werpe, noch bestorme met menichte, of andersijns, bij daghe noch bi nachte omme eeneghe boete wille, of omme ghescil tusschen partien die 't dade of daede doen (...) up den ban van L jaeren'' (304).

2. Frequentie van huisbraak

We telden binnen ons tijdsbestek - de jaren 1480-1481 en 1485-1504 - 10 gevallen van huisbraak. Telkens werd het misdrijf 's nachts gepleegd.

2.1. Huisbraak in het licht van de jurisprudentie van de plaatselijke overheid

Voor de Aalsterse vierschaar kwamen 6 gevallen van huisbraak. Van 2 misdrijven kennen we enkel de klacht. Op 23 december 1491 dienen Pieter Maes en Goossen de Grove een klacht in tegen Willem de Crakere van Hofstade omdat deze zich zou ,,vervordert hebben te commene naer de zonne ten huse van de claghers daerup slaende ende stekende ende hemlieden dreeghende te slane ende te stekene'' (305). Gilles de P(ar)senier legde op 19 maart 1494 een klacht neer tegen Simon Barthelmeeux. In 1489 heeft Simon ,,hem vervordert te commene tselfs Gillis huse (...) daerin brekende ende uutnemende diversche partien van havelike goeden also wel tennewarc als andere...'' (306), aldus de klager. Slechts van 1 geval van woningschennis kennen we het eindvonnis. De broers Jan en Jaques de Hond alias de Backere en Olivier Lauwereyns werden verbannen wegens ,,ruytheden, exactien ende fortsen'' op het huis van Jacob Sherlippens, als buitenpoorter van Aalst wonend in Mark (307). Zoals ook bij andere misdrijven het geval was, ging huisbraak vaak gepaard met scheldpartijen. Zo kwam Steven van den

(303) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, 1873, dl. I, p. 436.
(304) *Ibidem*, p. 316.
(305) Aalst, Stadsarchief, 1188, f. 158 r°.
(306) Aalst, Stadsarchief, 1189, f. 183 r°.
(307) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 212 r°-v°.

Eechoute ,,bij nachte ende ontijde'' voor het huis van Marten Baudens, gelegen buiten de Pontstraatpoort, en begon te ,,stekenen, smitene, buysschene up de deure ende up 't huus''. Martens' vrouw riep hij toe: ,,Comt er uut quade hoere!'' (308).

Bepaalde woningen waren regelmatig het doelwit van met stenen gooiende en luidbonzende kerels. Dit blijkt o.a. uit volgend voorbeeld. Een zekere Pieter van Zeghershoven, gareelmaker in de Korte Zoutstraat, werd door Barbele Sgraven aangeklaagd wegens ,,zekere fortse'' of ,,ruuthede bij hem ghedaen up 't huus daer zij woenachtich es, bij nachte ende naer de zonne'' (309). Getuige Griffon Bogaert, buur van Barbele, hoorde effectief op een zondagnacht ,,groot ende vuyl gheruchte, slaen ende steken up 't huus van Barbele''. Dergelijk lawaai kwam echter zo dikwijls voor, dat hij niet de moeite deed om door het venster te gaan kijken naar wat er precies gaande was. Volgens deze getuige zouden vrouwen als Barbele beter buiten een eerbare buurt wonen. Vooral deze laatste, negatieve uitspraak over Barbele doet ons vermoeden dat het hier om een prostituée gaat. Zoals we reeds zagen,

2.2. Huisbraak in het licht van de jurisprudentie van de centrale overheid

De baljuw composeerde 4 keer over huisbraak in de periode 1480-1481 en 1485-1504. Pieter de Meters (310) en Philip Woytens alias Vrijken (311) betaalden respectievelijk 2 lb. en 2 lb. 10 s. Eerstgenoemde had het huis van zijn vader nogal hardhandig aangepakt, Philip Woytens was vooral actief in de Kapellestraat van Aalst. Werkelijke vandalepraktijken werden door Lieven van der Stockt f. Pieters en Gillis de Hane gepleegd, eveneens in de Kapellestraat. Ze werden ervan beticht ,,d'avoir eté par nuijt et hors heure en la rue appelée Capellestrate (...) ou ils furent grant rudesse, criant, jettant des a terre les estalages des soyeurs''. Er werd met hen gecomposeerd voor 6 lb. (312). Josken en Steveken van der Beke, zonen van Jan, Hannin in der Cleerhaghen, Hannekin de Pottere en Pieter Inghelbout werden verdacht ,,de avoir fait par nuit et hors heure forche et rudesse sur la maison de Marye Zoete, tenant taverne au dit Alost'' (313). Gezien hun jonge leeftijd en het gebrek aan bewijzen, composeerde de baljuw met hen voor 14 lb.

(308) *Ibidem*, f. 207 v°.
(309) Aalst, Stadsarchief, 1190, f. 144 v°.
(310) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 r° (1 mei 1493-30 augustus 1493).
(311) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v°-2 r° (1 mei 1498-30 september 1498).
(312) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 2 r° (1 januari 1487-30 april 1487).
(313) *Ibidem*, f. 1 r° (1 mei 1500-30 augustus 1500).

C. VERNIELING OF BESCHADIGING VAN GOEDEREN

1. Definitie

Wie iemands goed of vruchten beschadigde met kwaad opzet, uit onvoorzichtigheid of nalatigheid, moest de schade vergoeden, aldus WIELANT (314). Vaak werden eigendommen door huisvee beschadigd. In het *Boek met den Haire* lezen we dat ,,als men bevind dat yemand (...) ghedreven heeft met beesten, te wetene met coeyen, varkenen, scapen of gheeten, in couteren of velden, daer drie manieren van lieden graen in hebben, die wijst men van elcker maniere in XX s.'' (315). Blijkens de bronnen van de praktijk werd dit misdrijf op het einde van de 15de eeuw gewoonlijk met éénjarige verbanning gestraft. De eigenaar van de dieren moest natuurlijk ook een vergoeding betalen aan diegene op wiens land zijn dieren schade hadden verricht. De bezitter die schade had geleden mocht de dieren vangen en ,,schutten'' (opsluiten). Zo had hij een pand voor de vergoeding die de eigenaar van de dieren hem schuldig was. Vanaf het einde van de 14de, begin 15de eeuw kwam er echter een wijziging in het schutrecht. Door de aanstelling van officiële schutters werd het recht steeds meer door de overheid naar zich toegetrokken (316). Ten slotte nog dit: indien de schade na 7 dagen nog altijd niet was vergoed, moesten de ,,ghescutte'' dieren worden verkocht. Met deze opbrengst werd ,,scot ende scade'' betaald, aldus het Aalsterse *Boek met den Haire* (317).

2. Frequentie van vernieling of beschadiging van goederen

In de bronnen van de praktijk werden 18 gevallen van beschadiging van goederen geregistreerd. Het ging telkens om schade aangericht door dieren op andermans eigendom.

2.1. Beschadiging van goederen in het licht van de jurisprudentie van de plaatselijke overheid

Door de schepenen van Aalst werd dit misdrijf 4 maal behandeld. Over 2 van die gevallen werd een eindvonnis geveld. De Aalsterse poorter Pauwels de Decker werd door de baljuw van het Land van Roeselare én door de poortbaljuw van Aalst aangeklaagd omdat zijn varkens het fruit van zijn buren hadden beschadigd (318). Hij werd hiervoor veroor-

(314) A. ORTS, *o.c.*, p. 187.
(315) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, p. 384.
(316) H. DE SAGHER, *Schutrecht, diefstal, compositie en pijniging in het vijftiendeëeuwsch Vlaamsch strafrecht*, p. 116, in *Annales de la Société d'Émulation Bruges*, Brugge, 1930, LXXII, pp. 94-163; L. TH. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdrage tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen-'s Gravenhage, 1947, p. 306.
(317) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, p. 278.
(318) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 71 r°.

deeld tot een boete van 6 lb., waarvan de éne helft voor de baljuw van Aalst en de andere helft voor de baljuw van Roeselare bestemd was. De reeds vermelde Joos Mulaert mag schadevergoeding eisen na eerst de kosten aan de meier te hebben betaald. Dezelfde Joos Mulaert werd samen met Hendrik Cole aangeklaagd door Willem van der Cammen, omdat hun dieren zijn haver hadden beschadigd (319). Een zekere Joos de Dau was niet enkel ,,scadelic met zinen beesten in der lieder vruchten'', maar ,,als de ghoede liede de beesten uut jaghen, dreeght hij se te smitene'' (320).

2.2. Beschadiging van goederen in het licht van de jurisprudentie van de centrale overheid

De baljuw composeerde tijdens de jaren 1480-1481 en 1485-1504 14 keer met iemand wiens beesten schade hadden toegebracht aan andermans graangewassen en vruchten. De gemiddelde compositiesom hiervan bedraagt 4 lb. 2 s. De uitersten zijn 2 lb. en 7 lb.

D. BRANDSTICHTING

1. Definitie

Over brandstichting werd er in de bestudeerde bronnen m.b.t. Aalst weinig vermeld. In geen enkele normatieve bron werd met een woord gerept over dit misdrijf. Bovendien werden we slechts over een tweetal concrete gevallen van brandstichting te Aalst geïnformeerd.

De angst van de middeleeuwer voor het vuur blijkt echter wel uit een aantal door de overheid genomen voorzorgsmaatregelen. De vlammen verspreidden zich immers razendsnel over de grotendeels uit hout gebouwde woningen. Enkel de rijke lui konden zich een stenen huis veroorloven. Om het brandgevaar zoveel mogelijk tegen te gaan, vaardigde de stadsmagistraat van Aalst in het begin van de 15de eeuw volgende bepaling uit: ,,dat niemand binnen der stede nieuwe huus noch stal en decke met stro, up de boete van L lb.''. In 1447 werd dit voorgebod vernieuwd (321). Eveneens ter bestrijding van brand beslisten de schepenen van Aalst op 6 juni 1414 ,,dat niemen van nu voortan houtmijten van mutsaerden en sette no en stelle bin den poorten van Aelst up XL voete naer huisen, up de boete van XL s. par. d'een heelft den heere ende d'ander heelft der wet''. Men had veertien dagen tijd om de houtmijten die te dicht bij de huizen stonden, te verplaatsen (322). Een jaar later (27 april) werden door de schepenen volgende bepalingen afgekondigd: ,,Dat niemandt vlas, stroe noch scooven en tasse X voeten naer

(319) *Ibidem*, f. 159 v°.
(320) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 206 r°-v°.
(321) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, 1873, dl. I. p. 128.
(322) Aalst, Stadsarchief, 1128, f. 98 v°.

der stede daer hij vier maect, up de boete van X s. Dat niemandt bij keerssen vlas zwijnghelen noch scooven in scuere tassen en mach, up de boete als vooren (?) XX s.p. Dat gheen solderen noch cameren daer men slaept moet zijn gheplaetst tieghen 't stroe dack, up de boete van XX s.p. (323)''. Dat de stedelijke overheid steeds op haar hoede bleef voor een eventuele brand blijkt ook nog uit het volgende. Bij de Blijde Inkomst van Karel de Stoute te Aalst (10 augustus 1468) betuigde men de hertog alle eer. Tijdens de groots opgezette manifestatie, werd er ,,up de marct voor t'scepenhuus een groot vier van houte staende tusschen viere ijseren roeden''gemaakt (324). Daarbij ,,stac men uut ten scepenen huse up 't beelfroit ende up 't ghebiede groote menichte van vierpannen die men hilt barnende diepe in der nacht'' (325). Men nam echter geen enkel risico: ,, tsnachts deden VI ghesellen wake up 't scepenhuus jeghen 't dangier van den brande'' (326).

Keren we nu terug naar het misdrijf zelf. Hoe werd brandstichting bestraft? Volgens WIELANT diende opzettelijke brandstichting bestraft ,,metten sveerde oft metten viere''. Deze rechtsgeleerde stelt dat het in Vlaanderen de gewoonte is de dader levend te verbranden en het lichaam daarna aan een rad te binden ,,met eenen potken daeraene hangende''. Niet alleen de daad maar ook de intentie moest op die manier gestraft. Onopzettelijke brandstichting diende volgens WIELANT gestraft met verbanning (327). Over onopzettelijke brandstichting gaat volgende, door de Raad van Vlaanderen behandelde zaak (328). Voor de schepenen van Aalst werd een zekere Jan van den Huffle door éne Pieter van Heelrebeke aangeklaagd. Volgens Pieter was het ongeveer zesjarige kind van Jan vuur gaan halen bij Pieter. Maar toen het kind huiswaarts wilde keren, liet het arme wicht het vuur vallen ,,up ende in de messinghe (mestvaalt, beerput) svoorseids heesschers hove''. Het hulpgeschreeuw van een ziek man ,,die hem zelven niet behelpen, begaen noch bestaen en conste, ligghende in svoorseids heesschers huuse'' was tevergeefs, zodat ,, 't vier van den zelven messinghe was ghesleghen in de husinghen daerbij staende''. Schuur, stallen, graanvoorraad en dieren werden door de vlammen verteerd. De schade werd door de klager op minstens 600 lb. geschat. Aangezien de brand door nalatigheid van Jans kind en ,,bij verkennene ende verlijene'' van beklaagde en diens echtgenote was geschied, wordt van hem schadevergoeding geëist. Jan van den Huffle loochende: noch hij noch zijn vrouw hadden het kind de opdracht gegeven vuur te gaan halen, geen van beiden was toen immers thuis.

(323) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, pp. 230-231.
(324) *Boek met den Haire*, f. 309 r°.
(325) *Ibidem*, f. 310 r°.
(326) *Ibidem.*
(327) A. ORTS, *o.c.*, pp. 140-141.
(328) Gent, Rijksarchief, 7352, f. 34 r°/v°.

Wanneer hierover bij de Raad van Vlaanderen om advies werd gevraagd, oordeelde deze ,,den verwerere te absolverne ende (te) wijsene losledich ende quite van der heessche''.

2. Frequentie van brandstichting

In de systematisch onderzochte bronnen werd slechts één geval van brandstichting geregistreerd.
Door de baljuw van Aalst werd in november 1492 een zekere Loy de Jeude, buitenpoorter van Aalst, voor de Aalsterse vierschaar gedaagd (329). Hij zou zich nl. aan ,,fortsen, branden ende brandscattingen'' in het Land van Schorisse hebben schuldig gemaakt. Op verzoek van de baljuw wordt de delinquent gefolterd.

E. BEDELARIJ

We hebben bedelarij als een vermogensmisdrijf beschouwd, hierbij de indeling van D.A. BERENTS volgend. De overtredingen van de beperkingen op het bedelen, soms met bedrog gepaard gaand, is immers een onwettige manier om bezit te verkrijgen (330).

1. Definitie

Op 4 april 1404 werd volgende bepaling voor het Steen van Aalst afgekondigd: ,,Item so bant men van ons gheduchts heeren weghen van Bourgoingen, grave van Vlaendere, uute der stede ende lande van Aelst, alle vremde rebaude ende andere broodbidders, buten slands gheboren, uutghesteken die zo aut of so cranc sin, of zulke minke hebben, dat se gheen brood winnen en moghen, 't vorseide land van Aelst te rumene binnen IIIden daghe, up een let. Ende so wie de vorseide rebauden of broodbidders of broodbiddige huysde of hoefde, dat waer up de boete van III lb. par., also dicken ende also menichwerf also men't bevonde'' (331). Hieruit blijkt dat bedelen wel aan werkonbekwamen was toegelaten, terwijl de gezonde man de morele en sociale plicht had door het werk in zijn levensonderhoud te voorzien.

Op 15 januari 1416 werd een gelijkaardige maatregel uitgevaardigd door de Aalsterse magistraat: het was ,,man noch wijf oudt sinde boven XV jare ende onder LX jaer die leedegans sin, creupel, lasers noch blent'' toegelaten te bedelen, zoniet werden ze ,,ghehouden ende gherekent te sine over straaetroovers ende dieve''. Men is verplicht deze leeglopers voor het gerecht te dagen. Wie hen onderdak verschaft, verbeurt 60 lb (332). Opnieuw is de humanitaire houding tegenover diegenen die

(329) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 183 v°.
(330) D.A.BERENTS, *Misdaad in de Middeleeuwen*, pp. 81-82.
(331) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, 1873, dl. I, p. 313.
(332) Aalst, Stadsarchief, 1129, f. 143 v°.

om één of andere reden niet tot werken in staat waren, duidelijk. Ongeveer een halve eeuw later, nl. in 1466, bepaalden de Aalsterse bewindvoerders: ,,dat niement en logiere bin dese stede of up dland eenighe truwande, ribaude, trewantersse of andre vremde wandelaers, het en zij alvoren consent hebben van heere ende wette, elc in de mate van zijnre officie, ten hende dat de heere ende wet zulke personen alvoren zien ende anscouwen moghen metgaders huere lettren updat zij eeneghe hebben ende weten van wat levene ende conditien dat se zijn, up de boete van III lb. par., uutghesteckene liede die boven huere daghe zijn of oppembare ziecten hebben" (333).

Ten slotte is er in de stadsrekening van 1492-1493 sprake van ,,ledichganghers" die het platteland rond Aalst onveilig maken. Iedereen is verplicht ze te ,,vanghen" (334). Het regelmatig hernemen van dergelijke maatregelen, waarbij vooral de valide bedelaars werden geviseerd, wijst op hun inefficiëntie.

Het probleem was echter geenszins beperkt tot Aalst, nagenoeg alle steden van de Nederlanden hadden ermee te kampen. Brabant trof in 1459 als eerste maatregelen ter bestrijding van armoede en banditisme op landelijk niveau, gevolgd door Vlaanderen in 1461 (335). Alle validen moeten binnen drie dagen werken. De gelegitimeerde bedelaars, d.w.z. de 60-plussers of de arbeidsongeschikten, zijn verplicht het kenteken van de Heilige Geesttafels (336) te dragen, nl. een halssnoer in hennep, voorzien van een loden hangertje. De halssnoeren dienen verzegeld, de zegelafdruk varieert naargelang de plaats van herkomst van de

(333) Aalst, Stadsarchief, 1169, f. 190 r°.

(334) Aalst, Stadsarchief, 351, f. 36 r°.

(335) Ook in Holland en Zeeland werd wellicht een analoge ordonnantie uitgevaardigd. *Placcaerten van Brabant*, IV, Brussel, 1724, pp. 394-405; A. VANDENPEEREBOOM, *Le Conseil de Flandre à Ypres*, Ieper, 1874, pp. XC-XCVII; W.P. BLOCKMANS en W. PREVENIER, *Armoede in de Nederlanden van de 14de tot het midden van de 16de eeuw, bronnen en problemen*, in *Tijdschrift voor geschiedenis*, 1975, 88, p. 533; L. DE MECHELEER (ed.), *De armoede in onze gewesten van de middeleeuwen tot nu*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1991 *(Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de provinciën. Educatieve dienst. Dossiers*, 2de reeks, 6).

(336) Over de Heilige Geesttafels in het algemeen zie: M.J. TITS-DIEUAIDE, *Les tables des pauvres dans les anciennes principautés belges au moyen âge*, in *Tijdschrift voor geschiedenis*, 1975, 88, pp. 562-583; G. MARÈCHAL, *Armen- en ziekenzorg in de Zuidelijke Nederlanden (11de-14de eeuw)*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, II, Haarlem, 1982, pp. 273-277; W.P. BLOCKMANS en W. PREVENIER, *o.c.*, pp. 524-528, geven o.a. een beeld van de uitdelingen door de Tafel van Aalst a.h.v. drie rekeningen van deze Tafel (1464-1465, 1466-1467 en 1534-1535). In één van de statuten van de Sint-Antoonsgilde of de gilde der Busschutters (1510) is er sprake van de specifieke tekens voor bedelaars: ,,Item dat niemant in 't selve gulde en zal moghen zijn, die der aelmoessenen leeft, oft die teeckenen van den Heleghen Geest heeft" (DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, 1875, dl. II, p. 404).

(337) A. VANDENPEEREBOOM, *o.c.*, p. XCIII. Over het verplicht dragen van specifieke kentekens door bedelaars, zie M. MAES, *Kledij als teken van marginaliteit in de late middeleeuwen*, pp. 153-156, in *Studia Historica Gandensia*, 1986, 267, pp. 135-156.

drager (337). Leeglopers moesten worden aangehouden indien ze binnen drie dagen geen werk hebben. De eerste twee maanden werden ze opgesloten en moesten ze leven op water en brood, nadien zouden ze leven op aalmoezen. De opsluiting duurt tot men hen naar de galeien kan sturen. Ligt dit niet in de mogelijkheid binnen een jaar, dan mag men hen naar eigen goeddunken straffen... Deze repressieve maatregelen werden hoofdzakelijk ingegeven door angst voor ordeverstoring.

In tegenstelling tot dit offensief tegenover bedelarij, komen er in de rekeningen van de gerechtsofficieren relatief weinig arrestaties voor van valse bedelaars. Slechts een klein aantal bedelaars gaf zich, om in zijn elementaire behoeften te voorzien, over aan diefstal e.a. vermogensdelicten (338).

De vragende en smekende bedelaar ontaardde weleens in een eisende en dreigende afperser. Dit blijkt bijv. uit volgend geval van bedelarij dat de Aalsterse bronnen van de praktijk bevatten. Een zekere Hannekin Rouls, ,,ung truant cocquin, qui en priant l'aumoisne, faisoit des noises et grandes rudesses en la dite ville (Aalst) sur les bonnes gens pour ce qu'on ne lui donna pas ce qu'il eult bien volu avoir'', werd omwille van deze praktijken 3 jaar uit het Land van Aalst verbannen (339).

2. Frequentie van onwettige bedelarij

De onderzochte bronnen van de praktijk bevatten 3 gevallen van bedelarij. In één van de drie gevallen was sprake van drie bedelaars, nl. Roland Everwijn, Jan Le Blanc en Viermiten (340). Dit trio doorkruiste bedelend het Land van Aalst ,,ayans leurs membres sains et entiers''. Ze werden alle drie voor een periode van drie jaar uit het Land van Aalst gebannen. Ook in de twee andere gevallen werd een driejarige verbanning uitgesproken (341).

(338) M. MOLLAT, *Les pauvre au moyen âge, Étude sociale*, 1978, pp. 298-316; W.P. BLOCKMANS en W. PREVENIER, *o.c.*, pp. 533-534. In heel West-Europa is er een repressieve politiek tegenover ,,onmaatschappelijken'' te onderkennen vanaf ca. 1450. Sedert het einde van de 15de eeuw werden diverse boeken op de markt gebracht waarin de schaamteloze gebruiken en kwade praktijken van de ,,bedrieglijke'' zwerver-bedelaar in de verf werden gezet: het *Narrenschiff* van Sebastian BRANT (Basel, 1494), *Le droit chemin de l'hôpital* van Robert DE BALZAC (1502) en vooral het *Liber Vagatorum* (eind 15de eeuw). *Der Fielen, Rabauwen oft der schalcken Vocabulaer* (gedrukt te Antwerpen in 1563) is gebaseerd op het *Liber Vagatorum* en is bijzonder interessant voor de studie van de geraffineerde bedelaarstechnieken, zie: L. DE MECHELEER (ed.), *De armoede in onze gewesten,* passim; D. TANGHE, *Sociale grondrechten tussen armoede en mensenrechten*. Boek 1: *Van de Middeleeuwen tot de Franse Revolutie*, Antwerpen, 1986, pp. 183-234.

(339) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 6 v° (1 september 1500-31 december 1500).

(340) *Ibidem*, f. 7 v°-8 r° (1 januari 1501-30 april 1501).

(341) *Ibidem*, f. 6 v° (1 september 1500-31 december 1500).

BESLUIT

Van de in totaal 128 vermogensmisdrijven waren er 74,6 % gevallen van diefstal en roof, 14 % betroffen beschadiging van goederen en 7,8 % huisbraak. Verder noteerden we 3 gevallen van bedelarij (2,4 %) en 1 geval van brandstichting (0,8 %).

Lieve De Mecheleer
Warandestraat 2
9470 Denderleeuw

ABT MODEST VAN ASSCHE (1891-1945) EN ZIJN GEBOORTESTREEK

W. VERLEYEN

Honderd jaar geleden* werd de zo omstreden, vereerde en verguisde prelaat die tot een martelaar van de Vlaamse ontvoogdingsstrijd uitgroeide, te Erembodegem (1) geboren. Een gelegenheid om zijn verhouding tot de streek van Aalst en Asse na te gaan. De bronnen zijn echter vrij schaars, b.v. in de abdij Affligem bleven slechts een brief en een briefkaart van hem bewaard. Dit maakt een coherent artikel erg moeilijk, zo niet onmogelijk. Het archief van de abdij Steenbrugge is natuurlijk beter voorzien, ofschoon in verband met ons thema ook zeer beperkt. Gelukkig publiceerde de abdijarchivaris D. Hubert-Tillo Van Biervliet al de kwartierstaat in een artikel over de moeder van abt M. Van Assche (2). In het bekende werk van D. Dr. Arnold Smits werden ook notities over zijn kinderjaren, in het bijzonder over zijn vriendschap met pater Jozef Van Opdenbosch gepubliceerd. Deze laatste schreef al in 1941, toen abt M. Van Assche 50 jaar werd, een geestige drieledige *vita* naar analogie met de lessen van de tweede nocturn in de metten van de heiligenfeesten. Toen het stuk niet door de bisschoppelijke censuur geraakte, werd het als los toevoegsel bij het liturgisch tijdschrift *Kerk en Volk* gepubliceerd (3). Gesprekken met tijdgenoten leverden een aantal anekdoten op die meer dan eens een of ander facet van zijn persoonlijkheid treffend belichten. Eerst wordt gehandeld over zijn familie, daarna over zijn vriendenkring en tenslotte over de abdij Affligem.

* Het was de bedoeling dit artikel te laten verschijnen naar aanleiding van de honderste geboortedag van abt Modest Van Assche. Door allerlei omstandigheden liep de publicatie van het artikel vertraging op. Maar ook op de 102de verjaardag blijft de informatieve waarde van deze bijdrage biezonder actueel. De redactie.

Gebruikte afkortingen:
AAA = Archief Abdij Affligem
AAS = Archief Abdij Steenbrugge

(1) Nu gefusioneerd met Aalst.
(2) *Vlaamse Stam*, dl. XI, 1975, p. 531-536; *Duet*, dl. XI, 1991, p. 113-119.
(3) A. SMITS, *Dom Modest Van Assche, Kersten en Vlaming*, Steenbrugge, 1986, p. 16-20.

I. ZIJN FAMILIE EN JEUGD

1. De voorouders

Wellicht behoren de Van Assche's tot verarmde takken van de heren van Asse uit het geslacht van Grimbergen. In 1258 verkreeg Willem II goederen te Opdorp en zijn jongste zoon Hendrik werd heer van Buggenhout (4). Welnu, de Van Assche's van Herdersem en Massemen in het Land van Aalst waren afkomstig uit die streek. Te Herdersem pachten zij van 1710 tot 1782 het Affligems Monnikenhof, maar kwamen van Lippelo. De Affligemse geschiedschrijver, proost Beda Regaus (+ 1808), merkte op dat zij tot grote welstand en belangrijke functies kwamen. Velen traden ook toe tot de geestelijke stand (5). De familiale grafkapel is er bewaard gebleven. In de 19de eeuw was de Aalsterse brouwerij *Le Lion d'Or* in hun bezit. Tot deze tak behoorde ook Karel Van Assche (+ 1849), burgemeester van Moorsel, Herdersem, Baardegem en Meldert, wiens grafzerk nog bewaard is. Hij was geboren te Massemen, maar zijn voorouders waren in het begin van de 17de eeuw gevestigd te Malderen en Opdorp (6).

In de abdij Affligem waren er behalve abt Hendrik IV (+ 1474), zoon van Jan IV van Asse-Grimbergen, van de 14de tot de 16de eeuw vier monniken met de naam Van Assche, onder wie een afkomstig van Asse en een ander van Brussel (7), waar ook schepenen met die naam waren (8). Op het abdijkerkhof ziet men nog de grafzerk van de abt.
In Aalst kwam de naam al in de 15de eeuw voor (9). De voorouders van abt M. Van Assche waren in de 17de en de 18de eeuw gevestigd te Mere, waar de kwartierstaat opklimt tot Jacob Van Assche en Adriana Waeren, wier zoon Lieven er op 6 maart 1697 gedoopt werd. Door huwelijken kwam de familie over Bambrugge (1799) in Erembodegem (1858) terecht. Daar zijn overgrootmoeder nog als spinster wordt vermeld, was het landbouwbedrijf — de mannen staan te boek als landbouwer — blijkbaar bescheiden. Langs zijn grootmoeder aan vaderskant, Marie Constance Coppens, en zijn moeder, Hortensia Van Vaerenberg, waren zijn voorouders al sinds het *ancien régime* in Erembodegem gevestigd.

(4) A. WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles*, dl. I, Brussel, 1855, p. 438.
(5) *Bona et jura monasterii Affligemensis*, p. 195, in Archief Abdij Affligem (AAA.), 5A1.
(6) Mededeling van de Heer René Van Assche van Dendermonde.
(7) C. COPPENS, *Lijst van Affligemse monniken*, in *Afligemensia*, afl. 6, 1949, p. 138.
(8) Stadssarchief Aalst, nr. 2249: Genealogische tafel van de familie Van Assche met als stamvader Herman Van Assche, schepen van Brussel in 1415 (Kopie van een attest van de wapenkoning uit 1720); J.TH. DE RAADT, *Sceaux armoriés des Pays Bas et des pays avoisinants*, dl. I, Brussel, 1897, p. 185.
(9) FR. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis der stad Aalst*, dl. I, Gent, 1873, p. 344.

Als beroep komt ook hier landbouwer voor, maar men schijnt meer welgesteld te zijn geweest (10). Zijn overgrootvader, Judocus Van Vaerenbergh, was immers van 1847 tot 1866 en van 1872 tot 1874 burgemeester van Erembodegem. In 1870-1871 was Jan Baptist Van Vaerenberg burgemeester. De gemeenteraad vergaderde eerst in de herberg van Petrus Van Vaerenbergh en later in de herberg *A la Concorde* van Jozef Van Vaerenbergh (11). Een overgrootoom, Petrus Jozef Caudron, was van 1848 tot 1866 burgemeester van Moorsel. Diens zoon, de geneesheer Jan Caudron, onderscheidde zich als Daensist (12). Twee ooms waren seculier priester: een broer van zijn moeder, Benoît Van Vaerenberg, werd pastoor van Merelbeke, en een broer van zijn stiefvader, Rufien Brijs, pastoor van Denderwindeke.

Hoewel zijn overgrootmoeder, de burgemeestersvrouw Constantia De Smedt, op de *Proclamation* van de nonnenschool waar alles in het Frans gebeurde, eens uit protest de zaal verliet, was de familie niet bijzonder vlaamsgezind (13). De afstammelingen van zijn jongere zus Margriet geraakten te Brussel zelfs verfranst. Wel moet het contact met Dr. J. Caudron het Vlaams zelfbewustzijn gestimuleerd hebben.

2. Ouderlijk gezin en jeugd

Zijn ouders, Karel Lodewijk Van Assche, geboren op 17 maart 1859 in de wijk Ressebeke, en Hortensia Sophia Euphrasia Van Vaerenbergh, geboren op 28 februari 1858 aan de Hogeweg, trouwden op 25 mei 1887. Op hun huwelijksreis naar Brussel gingen zij naar de kamerdebatten luisteren (14). Zij vestigden zich te Erembodegem in de herberg aan de hoek van Kapellen en Kleistraat, die Karel Lodewijk al vóór zijn huwelijk had gekocht en samen met zijn zuster Romilla exploiteerde (15). Hij was tevens handelaar, onderwijzer en gemeenteraadslid. Er waren acht kinderen die allen te Erembodegem werden geboren:

1. Maria Clementina (°14 mei 1888, + Erembodegem 14 maart 1937), × 27 december 1928 Arsène Van den Driessche (°Erembodegem 12 augustus 1881, + Aalst 1 juni 1971. Hij hertrouwde in 1942.
2. Emiel-Donaat (°27 juni 1889, + Lier 10 oktober 1918).
3. Alfons (°18 mei 1891, + Brugge 30 oktober 1945, abt van Steenbrugge onder de naam Modest)
4. Margriet-Romilla (°23 maart 1893, + Brussel 7 juli 1957, × Gaston Hermant (°Brussel 23 oktober 1896, + Brussel 7 december 1977).

(10) A.T. VAN BIERVLIET, *Onze kwartierstaat: Dom Modest Van Assche*, in *Vlaamse Stam*, dl. XI, 1975, p. 531-533, 536.
(11) J. DE BROUWER, *Groot-Aalst, 8. Erembodegem. Geschiedkundige verhandeling met inventarisatie van zijn straten en gebouwen*, Aalst, 1984, p. 38-41.
(12) A.T. VAN BIERVLIET, *art.cit.*, p. 536: W. VERLEYEN, *o.c.*, p. 94-95, 163-165.
(13) A. SMITS, *o.c.*, p. 19; J. DE BROUWER, *o.c.*, p. 293.
(14) Mededeling van Juffrouw Yvonne Rombaut van Erembodegem.
(15) Mededeling van Mevrouw M.E.R. Arys-Van Neyghen van Teralfene.

5. Frans-Xaveer (°12 januari 1895, + Lier 20 februari 1983, × Maria Arras (°Lier 11 november 1898, + Lier 8 februari 1986).
6. Martha-Ludovica (°16 februari 1897, + Aalst 5 mei 1973, ongehuwd, onderwijzeres te Erembodegem).

7 en 8. Felix en Jozef Bernard (°9 december 1898, + Erembodegem resp. 6 maart 1900 en 11 juli 1907.

Alfons verloor zijn vader al op 9 oktober 1900. Het oudste van de zeven overlevende kinderen was 12 jaar en het jongste nog geen vol jaar, Alfons slechts 9 jaar. Zijn moeder hertrouwde met de naaste gebuur, Marinus Brijs (+ 1916), maar dit huwelijk bleef kinderloos (16).

De volgende anekdote typeert wel de jonge Alfons. Een oud vrouwtje dat met petroleum op een hondekarretje leurde, werd regelmatig geplaagd door bengels op weg naar de dorpsschool. Alfons deed daar niet aan mee, maar verdedigde haar. Het vrouwtje kwam dan aan zijn moeder vertellen, wat een ,,goeie jongen'' haar zoon wel was en hoe hij haar weer eens had geholpen (17). Overigens was hij wel een rakker die samen met zijn onafscheidelijke vriend Jozef Van Opdenbosch op het dak klom en al in 1900 de *Leeuw van Vlaanderen* naar H. Conscience speelde. Ofschoon de dorpsschool overbevolkt was met nagenoeg 130 leerlingen in de laagste klas, zodat er maar om de andere dag les aan de helft werd gegeven, kreeg hij toch een degelijke basis voor de latere studies (18).

In september 1903 werd hij aanvaard als leerling van het alumnaat (juvenaat) van de Belgische benedictijnenprovincie te Steenbrugge. Eens wilde hij het opgeven, maar dank zij de steun van zijn moeder kon hij volharden (19). Reeds op 29 september 1906 ontving hij er het habijt met de naam Modest, legde de eenvoudige eeuwige geloften af op 13 november 1907 en de plechtige op 21 november 1910. Met vakantie te Erembodegem roeide hij met zijn vriend J. Van Opdenbosch op de Dender, waarbij deze eens in het water terecht kwam (20). Op 21 december 1913 werd hij tot priester gewijd en op 7 januari 1914 celebreerde hij zijn eremis te Erembodegem (21).

3. Relaties met verwanten

Het overlijden van zijn broer Emiel in 1918 moet hem erg getroffen hebben, want herhaaldelijk ging hij zijn graf bezoeken (22). Hij was uitzonderlijk gehecht aan zijn moeder, zoals dikwijls tot uiting kwam.

(16) A. SMITS, *o.c.*, p. 15.
(17) Mededeling van Juffrouw Y. Rombaut.
(18) A. SMITS, *o.c.*, p. 15-20.
(19) Mededeling van Juffrouw Martha Van Assche.
(20) A. SMITS, *o.c.*, p. 19-21.
(21) A.T. VAN BIERVLIET, *art.cit.*, p. 531.
(22) IDEM, *Oorlogsgeschriften van Vader Abt Modest Van Assche*, in *Arsbroek*, jaarboek VI, 1989, p. 12-13.

Toen de fraters hem eens als abt volgens het gebruik op een feestdag van O.-L.-Vrouw hun goede wensen kwamen aanbieden, toonde hij hun trots een brief van zijn moeder, nog met vaste en mooie hand geschreven. Zij beschouwde de monniken die haar zoon ,,vader'' noemden als haar kleinkinderen. Haar foto stond vóór hem, versierd met een bloempje (23). Op 19 maart 1939 dankte zijn vriend J. Van Opdenbosch van uit Maastricht hem voor de prachtfoto van *Miss Erembodegem* en hoopte dat zijn eigen moeder jaloers zou worden en zich ook zou laten fotograferen (24). Op 7 maart 1941 verwees hij in een troostbrief aan de vrouw van de krijgsgevangenen Achiel Closet uit Hoboken die te Issenbuttel in Duitsland was verongelukt, naar zijn moeder die ook zo erg in haar leven beproefd werd. Op 27 januari 1942 verkreeg hij van Mgr. Coppieters, bisschop van Gent, de toelating om eenmaal de mis op te dragen ten huize van zijn doodzieke moeder, maar zonder er ruchtbaarheid aan te geven. Diezelfde avond nog maakte hij een acrostichon voor haar 84ste verjaardag die zij echter niet meer mocht beleven. Zij stierf enige dagen vroeger, op maandag 23 februari 1942. Kunstschilder Albrecht Lefebre die in de abdij woonde, maakte van haar een mooie houtskooltekening. Op 2 maart 1942 celebreerde de abt te Steenbrugge zelf een pontificale nadienst, waarvoor uitnodigingen in naam van de communauteit werden rondgezonden. Onder de aanwezigen was prelaat E. Stalmans van Tongerlo. Abt Modest treurde zeer. In zijn ijlkoortsen zou hij later op haar roepen, rukkend aan de gevangenistralies (25).

Hoewel hij de familiekring zo vroeg had verlaten, bleef hij ook in contact met andere verwanten, vooral met zijn zuster Martha die in 1937 op zijn aanraden in de tuin van de ouderlijke woning een nieuw huis liet bouwen, waar zij zich met haar moeder vestigde. Daar werd hij ook liefderijk verzorgd met de hulp van haar trouwe vriendin Yvonne Rombaut na zijn voorwaardelijke invrijheidsstelling begin 1945. Hoe zwaar het haar ook aangreep, Martha bleef haar broer in de gevangenis bezoeken. Op 28 oktober 1945, twee dagen vóór zijn dood, werd zij nog door de gevangenisdirecteur afgewezen, maar kreeg tenslotte toch de toelating (26). Als geen ander heeft zij de gedachtenis van haar broer in ere gehouden, echter zonder verbittering ondanks al het leed. Op 7 september 1968 was zij in de Sint-Amanduskerk van Ten Bos te Erembodegem meter van de klok Modestus (27).

(23) IDEM, *Schoon zijn ze allen... Abt Modest Van Assche's moeder: Hortensia Van Vaerenbergh*, in *Duet*, dl. XI, 1991, p. 113.
(24) Archief Abdij Steenbrugge (AAS.), A 40 A.
(25) A.T. VAN BIERVLIET, *art.cit.*, p. 114-115, 117-119.
(26) J. Van Opdenbosch schreef op 11 november 1937: ,,... moet nu heerlijk wonen zijn in dat mooie huisje'' (AAS., A 40 A). Mededeling van Juffrouw Y. Rombaut. Zie ook A. SMITS, *o.c.*, p. 410.
(27) J. DE BROUWER, *o.c.*, p. 283.

Bij zijn broer in Lier kwam hij niet zo vaak, hoewel men hem als peter van diens dochter Mimi wenste. Hij kon echter geen toelating krijgen. Toch bedacht hij haar bij haar plechtige communie met een reeks prentjes van de bekende Vlaamse kunstenaar Jos Speybrouck, waarmee zij als kind niet zo gelukkig was. Wanneer hij als abt op bezoek kwam, deden haar ouders haar volgens het gebruikelijk ceremonieel voor prelaten geknield zijn ring kussen. Hij gaf haar dan een kruisje, tilde haar op en was zeer innemend, want hij kon uitstekend omgaan met kinderen. Bij de keuze van een kostschool adviseerde hij de kanunnikessen van het H. Graf te Turnhout waar Zuster Maria-Jozefa Haeck bij zijn abtswijding een mooi gedicht had geschreven. Door haar smeken verkreeg ze toch van haar ouders bij de annunciaden van Heverlee te mogen gaan, waar ze het gezelschap van twee vriendinnetjes had. Eens zond heeroom haar een mooie afbeelding van een Italiaanse madonna met op de schoot een naakt Jezuskindje. Dit laatste geraakte echter niet intact door de kloosterlijke censuur, maar werd door een zuster eerst op de kritieke plaats met gom bewerkt. Abt M. Van Assche was dus breder van geest dan de annunciaden. In 1940 diende hij in Lier het vormsel toe, o.a. aan haar jongere broer René (28).

Bij zijn tante Romilla Van Assche in Teralfene kwam hij ook graag. Bij haar tachtigste verjaardag bedacht hij haar met een humoristisch gedicht:

Tante Milla tachtig jaar?
Dat en is nu toch niet waar!
Ziet ze bidden, hoort ze praten.
Orders geven, kon ze 't laten?
En bevelen groot en klein.
Opdat 't zou in orde zijn.
In het huis, op veld, in stallen.
Weet ze 't al en ook voor allen.
Heeft ze werk en zorgt ze goed.
Dat de Heer haar lang behoedt.
Nog tenminste twintig jaren.
Dan is 't vreugdig eeuwgetij.
Dat we vieren allen blij.
(D.M.V.A.)
St.-Agatha, 5 november 1942

Door zijn toedoen werd een kleinzoon Arnout genoemd naar de stichter van de abdij Oudenburg waarvan Steenbrugge de opvolgingsrechten verwierf. Hij kwam er nog op bezoek na zijn tijdelijke invrijheidsstelling (29).

Ook voor zijn tante Sophie maakte hij een gedichte, toen zij in 1942, 84 jaar oud werd (30).

(28) Brief van Juffrouw Mimi Van Assche van Lier, 8-11-1991; A.T. VAN BIERVLIET, *Steenbrugge. Geschiedenis van de abdij en van de parochie*, Steenbrugge, 1980, p. 135. Zr. Maria Jozefa zou bij de dood van abt M. Van Assche nog een gedicht schrijven: „Illi autem sunt in pace".

II. VRIENDENKRING

Nadat hij op 1 augustus 1919 eindelijk verlof kreeg als legeraalmoezenier, predikte hij in verscheidene dorpen rond Aalst bij kerkelijke plechtigheden met oudstrijders. Telkens bracht hij een geestdriftige hulde aan de IJzerhelden: Erembodegem, 4 augustus; Teralfene, 21 september en 9 november (31); Meldert, 11 november; Woubrechtegem, 17 november en Vlierzele, 26 december 1919. In Woubrechtegem werd tevens een gedenkteken met een piëta onthuld (32). Hij bleef ook later in contact met verscheidene personen en families.

1. Jozef Van Opdenbosch S.J. (1892-1944)

Deze trouwe vriend van abt M. Van Assche werd te Erembodegem geboren op 2 september 1892. Hij was verwant aan Karel Van Opdenbosch, Daensistisch volksvertegenwoordiger voor Aalst en volksschrijver (33). De ouders van J. Van Opdenbosch, Karel Lodewijk, hoofdonderwijzer te Erembodegem, en Maria Rollier, waren bevriend met de familie Van Assche, zodat de jonge Alfons er kind aan huis was, vooral sinds de dood van zijn vader. Als leerling van het Sint-Jozefscollege te Aalst, waar hij Pater D.A. Stracke als leraar had, spoorde Jozef zijn vriend nog aan daar de humaniora te beëindigen (34). Hoewel zij al na de lagere school gescheiden werden, zou hun vriendschap tot aan de dood standhouden.

J. Van Opdenbosch werd jezuïet. Na de eerste wereldoorlog bracht D. Modest Van Assche hem als aalmoezenier een bezoek te Turnhout, waar hij toen leraar was (35). Op 24 augustus 1924 ontving hij de priesterwijding. Voor de gouwdag van het Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond in 1929 kreeg hij te Gent preekverbod van Mgr. Coppieters en volgde zijn overplaatsing naar Maastricht, waar hij professor van theologie was. Bij zijn promotie zond rector D. Lamers op 31 maart 1937 aan abt M. Van Assche de volgende brief:

Hoogwaarde Heer Abt,
Het zal U genoegen doen te vernemen, dat ik gisteren aan Pater Van Opdenbosch die te Nijmegen vertoeft, schriftelijk heb meegedeeld dat hij tot Doktor der theologie en der philosofie door de kerkelijke overheid te Rome gepromoveerd is. U zult de eerste zijn in Vlaanderen die hem hiermede feliciteren kan. Aan U de eer hem de bullen te mogen overhandigen.

(29) AAS., A 10; Mededeling van Mevrouw M. Arys-Van Neyghen.
(30) AAS., A 10.
(31) Foto bij Mevrouw M. Arys-Van Neyghen.
(32) A.T. VAN BIERVLIET, *Oorlogsgeschriften...*, p. 16.
(33) A. DUMON, art. *Opdenbosch, Jozef van*, in *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. II, Tielt, 1975, p. 1147; W. VAN DEN STEENE, art. *Opdenbosch, Karel Leopold van, ibid.*, p. 1148.
(34) A. SMITS, *o.c.*, p. 17-18.
(35) *Ibid.*, p. 19.

Op 16 november 1939 schreef J. Van Opdenbosch aan zijn vriend (36):

M'n goede vriend Vader Abt,
Ik was blij weer wat nieuws van U te hooren en nog eens ingelicht te worden over het goede Erembodegem. Ik hoop dat men het er goed blijft stellen. Sterk ras is het blijkbaar wel. Ik las in de krant dat ge in Antwerpen en Diksmuide waart. Natuurlijk zal dit laatste den bisschop (Mgr. Lamiroy van Brugge) geen genoegen hebben gedaan!

Ieder jaar kwam hij naar de IJzerbedevaart en verbleef dan enkele dagen in Steenbrugge. In 1941 werd hij verbonden aan het Ruusbroecgenootschap in Antwerpen. Na de bevrijding kwam hij net te laat om abt M. Van Assche nog te zien te Steenbrugge, waar deze juist gevangen genomen was. Op weg om opgesloten vrienden lectuur en steun te brengen, werd hij te Antwerpen gedood door de eerste V2-bom. Abt M. Van Assche schreide als een kind, toen hij in zijn cel de dood van zijn boezemvriend vernam. (37)

J. Van Opdenbosch oefende een grote invloed op vele Vlamingen uit, echter zonder veel publiek op te treden. Zijn publicaties waren bijna altijd anoniem of onder een pseudoniem. Hij was behoedzamer dan abt M. Van Assche (38).

2. Alfons Van de Maele (1871-1938)

Deze diepvrome Vlaamsvoelende werkman-dichter werd te Erembodegem geboren op 22 januari 1871 en overleed er op 30 september 1938. Bij zijn huldiging op 12 mei 1935 in het Groen Kruis te Aalst, waar hij het pauselijk ereteken *Pro Ecclesia et Pontifice* ontving, hield abt M. Van Assche de feestrede. Hij zei onder meer: ,,Fons Van de Maele, wij zien u gaarne... Fons, gij zijt een dier mannen, welke naast hun priesters staan als het beleefde evangelie, als de catechismus in voorbeelden''. In september van dat jaar ging F. Van de Maele naar Rome met de Internationale Vredesbedevaart die gedeeltelijk samen met abt M. Van Assche gebeurde. Tussen Florence en Rome werd hij erbij geroepen, toen een oudstrijder een kind een versje van hem vóór de abt wou laten voordragen (39).

Op 20 september 1938, tien dagen vóór zijn dood, begaf de dichter zich nog in de vroege ochtend te voet naar de abdij Affligem, waar abt M. Van Assche enkele dagen verbleef. Men bracht de zieke man per auto terug. In 1938 schreef abt M. Van Assche de voorrede voor een *Keur* van zijn gedichten die door de Centrale voor Volksontwikkeling van het A.C.W. op 1500 exemplaren werd uitgegeven. Bij de onthulling van een bronzen gedenkplaat aan het sterfhuis op 28 september 1941 gedurende een gouwdag van de V.T.B. sprak abt M. Van Assche op de

(36) AAS., A 40 A.
(37) A. SMITS, *o.c.*, p. 20, 288.
(38) A. DUMON, *art.cit.*, p. 1148.
(38) J. DE GEEST, *Fons Van de Maele*, Izegem, 1974, p. 28, 25.

aanpalende weide over de terugkeer naar de natuur, de familie en de godsdienst, in pretentieloze verzen onder woorden gebracht door iemand die de sociale en nationale wantoestanden aan den lijve had gevoeld (40).

Hij bewaarde zorgvuldig het gedicht *Naar Affligem*, door de auteur eigenhandig geschreven (41).

3. De familie De Bie te Baardegem

Met zijn vriend D. Hildebrand De Bie van Affligem ging hij er op bezoek bij diens broer Kamiel en later ook bij Jos, de zoon van deze laatste. Toen hij in 1938 een erge depressie doormaakte, kon alleen de dorpsfilosoof Arthur De Mol hem opmonteren. De familie bewaart nog foto's uit die tijd, o.m. op wandel uitrustend in het gras. Hij kwam er ook in 1945 (42).

4. De familie Caudron van Moorsel

A. Van Assche was nagenoeg 15 jaar oud, toen Dr. Jan Caudron, een neef van zijn grootvader Andreas Van Vaerenberg, in 1906 stierf. Met diens weduwe Esther Daelman en hun dochter Maria Helena en haar man Gerard Van de Velde, van Massemen, die het ouderlijk huis te Moorsel-Waver bleven bewonen, onderhield hij vriendschappelijke relaties. M.H. Caudron was vrij goed ontwikkeld. In de kostschool van Nieuwenbos te Gent onder leiding van de zusters van O.-L.-Vrouw van Namen had zij als lerares Zr. Gabriëllle Marie Van Caeneghem die werk van R. Guardini vertaalde. Later stond zij ook in contact met de kanunnikessen van het H. Graf te Turnhout. Abt M. Van Assche verrichtte bij de benedictinessen van Hekelgem op 7 oktober 1935 de inkleding van haar schoonzuster Marie Van de Velde die er Domna Martina werd (43). Evenals zijn vriend, D. Franco de Wyels, later abt van Affligem (44), kwam hij graag op bezoek in het statige neoclassicistisch herenhuis en kon er genieten van een goede tafel met keurig zilverwerk (45).

De relaties van abt M. Van Assche te Moorsel bleven niet beperkt tot de familie Van de Velde-Caudron, maar tot ons spijt kunnen wij hier niet verder op ingaan.

(40) *Ibid.*, p. 31, 17, 29.

(41) AAS., A 40 C. Niet te verwarren met *Affligem* dat opgedragen werd aan D. Hildebrand De Bie van Affligem.

(42) Mededeling van de Heer Marc De Bie. Aangaande H. De Bie, zie III 1.

(43) Geb. Massemen 11-12-1895, prof. 5-10-1936, + 19-2-1961. Zij trad vrij laat in wegens de opvoeding van haar jongere broers en werd eens aangezocht om burgemeester van Massemen te worden. In de abdij was zij onder meer penningmeesteres.

(44) Geb. O.-L.-Vrouw-Lombeek 18-18-1884, prof. 5-10-1901, pr. 18-8-1907, + 25-6-1962, doctor in de theologie en in de filosofie.

(45) Mededeling van Juffrouw Madeleine Van de Velde van Aalst.

5. De Broeders van Sint-Jan de Deo te Aalst

Het klooster van deze broeders in de Ridderstraat te Aalst fungeerde al vóór de tweede wereldoorlog als internaat van het Vrij Technisch Instituut. In 1942 werd abt M. Van Assche betrokken bij het drama met hun gewezen pupil Jacques De Jongh. Geboren te Sint-Truiden op 14 februari 1923, werd deze op 8 oktober 1941 ingeschreven als leerling van het V.T.I. Zijn vader, een geneesheer, was toen al overleden. Op 4 oktober 1941 werd J. De Jongh aangehouden en in januari 1942 te Hasselt door een Duitse militaire rechtbank ter dood veroordeeld wegens verboden wapenbezit en samenzwering met Engeland. Van de dertien aangehoudenen liep er nog een de doodstraf op. Op 25 januari 1942 deelde hij dit alles mee aan Br. Amandus Rombout, juvenistenmeester te Aalst, die verscheidene tussenkomsten van abt M. Van Assche ten gunste van zijn ex-pupil noteerde, nl. bij de provinciegouverneurs Lysens en Verwilghen en ook bij koning Leopold III. De eerste liet aan abt M. Van Assche op 4 februari 1942 weten dat er geen andere uitkomst was dan een genadeverzoek te richten tot generaal von Falkenhausen; de tweede beval een beroep op de prinses van Retie aan (46).

Nadat zijn moeder en zuster hem in mei 1942 een laatste bezoek brachten, werd J. De Jongh naar Duitsland gevoerd en verdween spoorloos. Abt M. Van Assche kon dus blijkbaar de terechtstelling verhinderen, maar slaagde er niet in hem uiteindelijk te redden (47). Richtte hij een genadeverzoek tot generaal von Falkenhausen?

III. DE ABDIJ AFFLIGEM

Men kan zich afvragen, waarom de jonge A. Van Assche niet intrad in de abdij Affligem die zo dicht bij zijn geboortedorp gelegen is. Bovendien leefde er in die jaren te Affligem een monnik die afkomstig was van Erembodegem, nl. De Ursmarus Van Haver, die hij zeker moet gekend hebben. Diens ouderlijk huis stond immers aan het einde van de Kleistraat, nu gedeeltelijk omgedoopt tot Dom Modest Van Asschelaan. Hij behoorde tot de vorige generatie evenals D. Floribertus De Pauw (48) van Hekelgem door wiens toedoen A. Van Assche in de Westvlaamse abdij Steenbrugge terecht kwam (49). De relaties tussen de

(46) Archief Bisdom Gent, fonds *Broeders van Sint-Jan de Deo te Aalst, Gedenkboek*. Wij danken Kan. Fr. Temmerman, vicaris-generaal van het bisdom Gent, die ons deze bron signaleerde.

(47) Wij danken de heer Fr. Fransaer, leraar aan het V.T.I. te Aalst, en pater Al. Coenen O.F.M., archivaris te Sint-Truiden, voor hun bereidwillige medewerking.

(48) Geb. Erembodegem 16-9-1868, prof. 15-1-1885, pr. 19-9-1891, + Lourdes 18-4-1920.
Geb. Hekelgem 10-5-1863, prof. 8-12-1879, pr. 18-12-1886, prior 1927-1939, + 13-12-1939, doctor in de filosofie en lector in de theologie.

(49) A.T. VAN BIERVLIET, *Onze Kwartierstraat...*, p. 531.

families Van Assche en Van Haver waren nochtans uitstekend. Wellicht ging er van de tengere ziekelijke Affligemse monnik minder aantrekkingskracht uit dan van de krachtige figuur van Fl. De Pauw die als Hekelgemnaar ook te Erembodegem relaties had. De uitstraling van de abdij Affligem was trouwens te Erembodegem niet groot, zoals men kan opmaken uit het beperkt aantal bedevaarten naar O.-L.-Vrouw van Vrede en het gering succes van het tijdschrift *De Mariagroet uit Affligem*. In het register van de broederschap ontbreekt Erembodegem zelfs (50). Men telt er ook slechts drie oblaten tot 1905, wanneer A. Van Assche naar Steenbrugge vertrok (51). Zijn heeroom B. Van Vaerenbergh zou ook de keuze van Steenbrugge beïnvloed hebben.

1. Relaties vóór 1940

Gedurende de eerste wereldoorlog sloot D. Modest Van Asche aan de IJzer vriendschap met de Affligemse monniken, D. Franco de Wyels en vooral D. Hildebrand De Bie (52) die evenals hij legeraalmoezenier waren. Bij de begrafenis van de Affligemse clericus D. Robertus Baudonck te Adinkerke op 26 november 1917 assisteerde hij D. Franco De Wyels, samen met D. Hildebrand De Bie. R. Baudonck (53), kandidaat-officier, die samen met D. Modest in het alumnaat te Steenbrugge was, stierf ten gevolge van een gasaanval. Op 28 augustus 1917 schreef hij nog: ,,D. Modest is in mijn legerdivisie en we zien elkander nu en dan'' (54).

Bij zijn eerste bezoek aan Erembodegem na de oorlog celebreerde D. Modest Van Assche op 24 november 1918 te Affligem. Op 31 oktober 1921 vroeg abt-generaal B. Gariador aan abt Amandus Mertens van Steenbrugge om D. Modest Van Assche voor twee of drie jaar aan Affligem af te staan als novicenmeester, maar er werd niet op ingegaan (55). In 1922-1923 zette D. Modest zich in voor de verspreiding van het Affligems *Volksmisboek*, opgesteld door Fr. de Wyels en W. van de Kamp (56) en in de handel gebracht door H. De Bie.

Als visitator van de Belgische benedictijnenprovincie zat de Affligemse abt Benedictus Van Schepdael (57) op 15 februari 1932 de keuze van D. Modest Van Assche tot abt van Steenbrugge voor. Deze deed

(50) AAA., 2 L 1, 3 L 6, 4 L 5.
(51) AAA., 1 K 6: *Elenchus Oblatorum.*
(52) Geb. Baardegem 30-3-1884, prof. 5-10-1900, pr. 16-3-1907, + 10-5-1955.
(53) Geb. Assebroek 12-10-1892, prof. 3-12-1909, + 23-11-1917, licentiaat in de filosofie.
(54) AAA., 5 H 6: Dossier R. Baudonck.
(55) A.T. VAN BIERVLIET, *Steenbrugge. Geschiedenis van de abdij en van de parochie*, Steenbrugge, 1980, p. 134.
(56) AAS., A 15.
(57) Geb. O.-L.-Vrouw-Lombeek 9-6-1876, prof. 5-10-1893, pr. 17-8-1902, abt 9-4-1912, + 1-1-1951.

Dom Modest Van Assche en Dom Hildebrand De Bie (Affligem) onder de eerste wereldoorlog. (Archief Abdij Affligem).

zijn voorbereidingsretraite in Affligem (58). Op 3 mei 1932 volgde de abtswijding door Mgr. Lamiroy, met als assistenten, de abt-visitator en D. Adelardus Van der Meiren, abt van Dendermonde (59).

Bij de viering op 5 juli 1934 van D. Frederik Osterrath, apostolisch prefect van de missie van Noord-Transvaal en de zegening van de nieuwe Affligemse kloosterbouw behoorde abt M. Van Assche tot de genodigden (60).

Na de eerste wereldoorlog stond men te Affligem aanvankelijk vrij sympathiek tegenover de Vlaamse Beweging. Door toedoen van Pater Frederik Vosté (61) en D. Dr. de Wyels dacht Cyriel Verschaeve er zelfs enige keren aan te Affligem in te treden (62). In 1937 verschenen de eerste onweerswolken. Dat jaar vierde abt B. Van Schepdael op 9 april zijn zilveren ambtsjubileum in aanwezigheid van kardinaal Van Roey, de pauselijke nuntius Mgr. Micara, Fr. Van Cauwelaert, abt M. Van

(58) *Annales Ordinis S. Benedicti*, dl. XLII, 1934, p. 145.
(59) A.T. VAN BIERVLIET, *o.c.*, p. 135, 136.
(60) *Annales Ordinis S. Benedicti*, dl. XLII, 1934, p.145.
(61) Dominicaan, consultor (1929) en secretaris van de pauselijke bijbelcommissie. Cf. R. VAN LANDSCHOOT, art. *Vosté Frederic*, in *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, dl. II, Tielt, 1975, p. 1967.
(62) T. VAN MOERBEKE, art. *Waarom Verschaeve niet tot pastoor werd benoemd*, in *Verschaeviana*, jaarboek 1985, p. 6.

Assche en andere hoogwaardigheidsbeklederS. Naar aanleiding van een artikeltje in *De Standaard* schreef J. Van Opdenbosch op 19 april 1937 aan abt M. Van Assche: ,,Heb er eens hartelijk bij gelachen. Zoo is het goed, ja! Laat nu maar kwaad zijn wie wil: op hun kosten. Dat P. Rector (63) van Aalst nog goed figuur heeft gemaakt, doet me plezier. Vertrouw het anders niet verder dan ge hoort of ziet. De *coup de crosse* zou dus in 'n benedictijner vredesabdij zijn beraamd! Het is haast om niet te gelooven: wel om er bij gelegenheid Vader Abt (64) eens mee te plagen'' (65). In september 1937 deed C. Verschaeve nog zijn retraite te Affligem en las er in de leeszaal van de bibliotheek de eerste hoofdstukken voor van zijn nog niet gepubliceerde *Jezus* (65). In het voorjaar van 1938 zou de zieke abt M. Van Assche overigens in Affligem op rust komen (66).

2. Relaties na 1940

In 1942 maakte de visitator zich zorgen over de aanwezigheid van abt M. Van Assche op de Brugse Cultuurdagen. Op 31 mei sprak Pater Stracke er over Jacob van Maerlant en legde een Groot-Nederlandse belijdenis af ,,omdat ik Vlaming ben en blijf''. Abt M. Van Assche woonde op zijn verzoek de voordracht bij om een gezaghebbende getuige te hebben van wat hij daar zou zeggen. Toen werd de visitator, abt B. Van Schepdael blijkbaar zenuwachtig en ging bij Mgr. Lamiroy voor nader overleg. Naar aanleiding daarvan schreef J. Van Opdenbosch op 26 juni 1942 aan abt M. Van Assche: ,,Ik hoop dat bij Vader abt van Affligem én de rechtvaardigheid én het gezond verstand de bovenhand zullen krijgen. Indien U denkt dat een woordje van mij aan hem gericht, eenig resultaat zou opleveren, zal ik dat natuurlijk heel graag schrijven''. De veelvuldige contacten van abt B. Van Schepdael met de Brugse bisschop verwekten achterdocht zoals blijkt uit een andere brief van J. Van Opdenbosch (28 november 1942): ,,Arme visitator. Ik hoop dat hij uit 't bisdom kon wegblijven. Het gaat alles zooveel beter, wanneer men daar niet te veel komt. Dat was reeds zoo in den tijd van Karlemanje, zoals ik in de *libri Carolini* lees'' (67).

Na de ontdekking door de Duitsers op 1 mei 1943 van de door de Brugse industrieel Gaston Roelandts in de abdij van Steenbrugge verborgen munitie, werden ook de abdij Sint-Andries en zelfs Affligem door de Duitsers verdacht. De jonge Nederlandse lekebroeder, Maximus Bartman, die twee confraters in de hachelijke onderneming had meege-

(63) Jules Van Dommelen, 1888-1971, rector van 1934 tot 1939. Cf. J. DE BROUWER, *De Jezuïeten te Aalst*, dl. II,Aalst, 1980, p. 49.
(64) B. Van Schepdael.
(65) *Annales Ordinis S. Benedicti*, dl. XLV, 1937, p. 168.
(66) AAS., A 10.
(67) A. SMITS, *o.c.*, p. 106, 376; AAS., A 40 A.

sleurd (68), was immers in 1940 novice geweest in Sint-Andries en had vervolgens tevergeefs gepostuleerd in Affligem. Abt M. Van Assche verwittigde zo haast mogelijk de twee bedreigde abdijen (68b). Bij de viering van het gouden professiejubileum van abt B. Van Schepdael op 5 oktober 1943 behoorde hij tot de genodigden.

Op 12 mei 1944 werd D. Fr. de Wyels, toen prior van Affligem, door de bezetters aangehouden, omdat aan Duitse deserteurs eten en onderdak was gegeven. Dank zij de Duitse legerdokter Wolff die later als straf naar Roemenië werd gezonden, kon abt M. Van Assche de Affligemse abt verwittigen, toen de prior tot negen maanden gevangenisstraf was veroordeeld (69). De benedictinessen van Maria Mediatrix te Hekelgem deden dan een beroep op C. Verschaeve om hun stichter en rector vrij te krijgen. Abt M. Van Assche werd er ook bij betrokken. C. Verschaeve stelde onmiddellijk een smeekschrift op gericht tot generaal von Falkenhausen, en zond het met een brief aan abt M. Van Assche om het eventueel te gebruiken (70). Daar in de brieven van de zusters over telefonisch contact met abt M. Van Assche werd gesproken, meende hij dat deze de zaak ter harte nam. Abt M. Van Assche maakte het smeekschrift echter over aan abt B. Van Schepdael om het zelf of door een tussenpersoon aan de generaal te overhandigen. Hij verzekerde ,,dat hij de zaak ter harte nam en ten zeerste", maar was blijkbaar uiterst voorzichtig om zich te compromitteren met de Duitsers na het drama in zijn abdij dat men al tegen hem begon te keren. Hij dankte tevens abt B. Van Schepdael voor de aangeboden gastvrijheid bij een eventuele evacuatie van zijn abdij, want in Steenbrugge werd het erg onveilig door het mitrailleren. Hij voegde er aan toe: ,,Dom Philippus (71) die bij U was op O.H. Hemelvaart (en de hospitaliteit vraagt ook voor Pinksteren) schreef me dat de plaatsen voor ons voorbehouden blijven ten Uwent"

(68) Een gebuur van de abdij, Gaston Roelandts, had samen met de lekebroeders Leo Steyaert, Johannes De Backer en Maximus Bartman wapens, munitie en een zender verborgen in de abdijhoeve. Door een toeval werd er munitie ontdekt, wat door de loslippigheid van de broederkoster ook buiten uitlekte. Alles kwam aan het licht en de Duitsers traden streng op: G. Roelandts en I. Steyaert werden terechtgesteld; J. De Backer stierf als gevangene in Duitsland, maar M. Bartman ontsnapte. Na de oorlog werd abt M. Van Assche verantwoordelijk gesteld en ten onrechte beschuldigd van verklikking. Zie ook noot 75 en A. SMITS, *o.c.*, p. 328 e.v.

(68b) A. SMITS, *o.c.*, p. 160, 150.

(69) *Ibid.*, p. 151.

(70) A.T. VAN BIERVLIET, *Briefwisseling tussen Cyriel Verschaeve en Dom Modest Van Asche*, in *Verschaeviana*, dl. I, afl. 2, Brugge, 1972, p. 251-252, C. Verschaeve toonde zich hier wel zeer grootmoedig, want in de oorlog was hem door abt B. Van Schepdael de toegang tot de abdij ontzegd, zodat hij de Affligemse monnik Robert Demuynck aan wie hij in 1914-1917 nog les had gegeven, elders moest ontmoeten. Toen hij eens i.v.m. de vrijlating van Fr. de Wyels naar de abdij Affligem kwam, weliswaar in gezelschap van Duitsers, werd hij er niet ontvangen.

(71) D. Filips De Cloedt, later abt van Dendermonde. Geb. Stene 28-7-1912, prof. 26-9-1933, pr. 23-7-1939, abt 2-9-1967, + 16-9-1989.

Abt Modest Van Assche (tekening Sint-Pietersabdij Steenbrugge)

(72). Op 26 mei 1944 dankte hij C. Verschaeve en herinnerde er hem aan dat deze bij een ontmoeting te Alveringem gedurende de eerste wereldoorlog F. de Wyels een Rubeniaanse monnik had genoemd. Hij zond ook een afschrift van het smeekschrift van C. Verschaeve met een briefje aan de priorin te Hekelgem (73), waarin hij verzekerde, ,,dat hij de zaak van de geliefde P. Prior ten innigste ter harte nam, maar ze niet ter hand kon nemen zoals hij dat begeerde, gezien de gespannen oorlogstoestand in Brugge en de moeilijke reisverbindingen (74).

Toen abt M. Van Assche in 1944 na de Bevrijding zelf in de gevangenis terecht kwam (75), was abt B. Van Schepdael zeer voorzichtig. Op 27 september 1944 werd hij als visitator door Mgr. Lamiroy ontboden. Na dit onderhoud vreesde hij dat de bisschop niet zou rusten alvorens abt M. Van Assche afgezet was (75b). Op 10 oktober 1944 legde hij samen met prior Damiaan Frelinckx (76) van Steenbrugge aan kardinaal Van Roey het plan voor om met zijn steun een verzoekschrift aan de minister van justitie te zenden tot internering van abt M. Van Assche in een andere abdij, b.v. Sint-Andries. De kardinaal beloofde met de minister over het voorstel te spreken. Het idee was uitgegaan van substituutkrijgsauditeur E. Strubbe. Er kwam echter niets van in huis. Enkel de socialistische minister Herman Vos zette zich op 23 januari 1945 daadwerkelijk in, zodat abt M. Van Assche op 7 februari een voorlopige invrijheidsstelling verkreeg met verblijf in de abdij Affligem (77). Hier werd hij met al de aan een prelaat verschuldigde eer ontvangen, kreeg de beschikking over het salon en celebreerde in de abtskapel. Hij had er vooral contact met zijn gewezen krijgsmakkers, D. Dr. de Wyels en speciaal D. H. De Bie. Na enkele dagen ging hij echter bij zijn zuster Martha te Erembodegem. De antipathie van sommige confraters droeg bij tot zijn vertrek. Zij meenden dat hij eerzuchtig en onvoorzichtig op politiek gebied was geweest. Zelfs D. Albertus Van Roy (78) die nochtans zelf na de eerste wereldoorlog wegens zijn activiteit bij de Vlaamse krijgsgevangenen in Duitsland als diocesaan priester te Mechelen niet

(72) AAA., 4 H 46: Correspondentie en andere documenten i.v.m. de opsluiting van Fr. de Wyels als politiek gevangene te Merksplas (1944).
(73) Domna Gertrudis Molengraaf - Schim van der Loeff.
(74) A.T. VAN BIERVLIET, *Briefwisseling...*, p. 255-256.
(75) Abt Modest Van Assche werd op 19 september 1944 geïnterneerd wegens ,,betrekking met de vijand''. Op 27 september luidde de beschuldiging ,,kwaadwillige verklikking aan de vijand''. Het betrof de wapenvondst in zijn abdij in 1943 door de Duitsers, met de dood voor twee medebroeders en een leek tot gevolg.
(75b) A. SMITS, *o.c.*, p. 372.
(76) Geb. Leuven 11-5-1880, prof. 11-2-1909, pr. 18-12-1915, prior 23-12-1939, + 12-5-1973.
)77) *Ibid.*, p. 296, 301.
(78) Geb. Turnhout 26-7-1888, pr. 11-5-1913, prof. 25-10-1921, + 27-12-1966, licentiaat in het kerkelijk recht, liturgist en hagiograaf. Cf. A. GOETGHEBEUR, *In memoriam Dom Albertus Van Roy*, in *Affligem*, dl. VI, 1967, p. 15-20.

langer gewenst was, stond afzijdig. Maar dat abt M. Van Assche zijn eigen confraters zou hebben verklikt, heeft wel niemand in de abdij geloofd.

Op 7 mei 1945, kort vóór zijn volledige ineenstorting na zijn tweede internering (79), verzocht hij nog Mgr. Lamiroy de abten van Affligem en Sint-Andries (79b) te willen steunen bij het oplossen van sommige problemen in zijn abdij. Toen schreef hij ook een kort afscheidswoord aan abt B. Van Schepdael. Op 29 oktober 1945, daags vóór zijn dood, werden de abten van Affligem en Dendermonde (80) met veel moeite aan zijn sterfbed in het Sint-Janshospitaal te Brugge toegelaten. Abt B. Van Schepdael celebreerde op Allerzielen de pontificale uitvaart, na eerst de toelating aan Mgr. Lamiroy te hebben gevraagd (81).

BESLUIT

Abt M. Van Assche is dus nooit vervreemd van zijn familie en zijn geboortestreek die hij nochtans zo vroeg had verlaten. Ondanks de zeer beperkte contacten gedurende zijn vorming in het klooster- en priesterleven hield zijn jeugdvriendschap met zijn dorpsgenoot J. Van Opdenbosch stand tot op het einde van zijn leven.

Van huize uit waren er bepaalde antecedenten die hem tot een leidersrol kunnen gestimuleerd hebben: de actieve rol van zijn vader in de dorpspolitiek en vooral de verwantschap langs moederskant met de notabelen onder wie twee burgemeesters en een dokter-politicus. Ook de twee seculiere priesters onder zijn naaste verwanten wijzen op een zeker aanzien, ofschoon zijn ouders slechts matig bemiddeld waren. Ondanks het bewustzijn van zijn waardigheid en zijn vlot en ongedwongen verkeer in hogere kringen kon hij in gezelschap van familieleden en vrienden zeer gemoedelijk zijn, zoals blijkt uit menige anekdote, uit zijn gelegenheidsverzen en omgang met kinderen.

Te Affligem vond hij, evenmin als elders, niet steeds het nodige begrip. De karakters van beide abten waren wel zeer verschillend. Abt B. Van Schepdael die hem blijkbaar aanvankelijk niet ongenegen was, werd mogelijk als visitator onder druk gezet om zijn onstuimige ambtsgenoot te remmen. De Affligemse abt toonde zich uiterst onderdanig aan de bisschoppelijke overheid. Overigens was grote voorzichtigheid wel geraden in die beroerde tijd, want op 8 februari 1946 deed de Belgi-

(79) Op 15 maart 1945 werd hij een tweede maal geïnterneerd op beschuldiging van dezelfde feiten (zie noot 75). Hij werd in de gevangenis mishandeld en fysisch geknakt met de dood tot gevolg op 30 oktober 1945.

(79b) D. Théodore Nève, op wiens steun en sympathie abt M. Van Assche steeds kon rekenen, Cf. A. SMITS, *o.c.*, p. 150, 263.

(80) D. Maurus Peleman.

(81) A. SMITS, *o.c.*, p. 368, 370, 410-411.

sche politie een inval in de abdij Affligem op zoek naar incivieken met als gevolg de veroordeling van een paar monniken, weliswaar tot kleine straffen. In tegenstelling met de abt van Sint-Andries die nochtans tot de franssprekende Gentse aristocratie behoorde, schijnt abt B. Van Schepdael zich weinig te hebben ingezet voor zijn ongelukkige confrater. In de kronieken van de abdij en het noviciaat vindt men zelfs geen enkele allusie op het drama in de zusterabdij. Op Christus-Koning 28 oktober 1945, daags nadat abt M. Van Assche doodziek van de gevangenis naar het ziekenhuis werd overgebracht, noteerde men op het noviciaat wel een onverwacht bezoek van de nuntius aan de abdij Affligem! (82) De kwestie ,,Abt Modest Van Assche'' werd overigens door de oversten in de abdij doodgezwegen. Het onderwerp was taboe.

Hoe werd M. Van Assche vlaamsgezind? Hij was het wel niet van huis uit, aangezien de onmiddellijke familie eerder door hem en dan nog slechts ten dele vlaamsvoelend werd. De invloed van de verre verwanten in Moorsel en van J. Vanopdenbosch mag ook niet overschat worden, daar hij toch vrij jong al in Steenbrugge terecht kwam. Van groot belang moeten de oorlogsjaren achter de IJzer geweest zijn. Daar leerde hij de misstanden persoonlijk kennen en kwam hij ook in contact met Vlaamse prominenten als C. Verschaeve. Nochtans stond hij er niet zo in de vuurlinie als F. de Wyels.

Erembodegem eerde herhaaldelijk zijn nagedachtenis. Reeds op 30 oktober 1955, naar aanleiding van de tiende verjaardag van het overlijden, gaf KSA-Erembodegem een eerste hulde-avond (83). Medewerking van andere plaatselijke verenigingen van volwassenen was toen nog niet te verkrijgen. Men kon enkel rekenen op de morele steun van de gewestelijke voorzitter van het Davidsfonds-Land van Aalst en de praktische medewerking van enkele gewestleiders van KSA-Land van Aalst (84).

De volgende jaren slonk de terughoudendheid geleidelijk, zodat in 1960 de laan van de Bergstraat naar Ten Bos naar hem werd genoemd. Ondanks het verzet van drie raadsleden werden in 1961 het huldemonument ,,Het Offer'' van Frans Tinel op het dorpsplein en een gedenkplaat aan het huis van Martha Van Assche onthuld (85). Bij de geldinzameling voor dat doel kon men rekenen op de steun van de meeste inwoners. In 1976 zou het monument verplaatst worden naar het plein vóór

(82) AAA., 8 G 1: *Noviciaatskroniek*, dl. I, 1945-1946.

(83) Het programma zag er uit als volgt: ,,Psalm van Rodenbach, Vlaanderen, Dan mocht de beiaard spelen, Ballade van de trommeljongen, Voor vrijheid en recht, Vaarwel mijn broeder - Dodenappel, Ballade van de zes ridders (A. Van Wilderode), Spreekbeurt door E.P. Dumon van Steenbrugge, Illi Autem sunt in pace (M.J. Haeck), Vlaenderen dach en nacht, Eens zal ik vredig rusten hier (A. Van de Maele), Ballade van Ortwin de trouwe, Oproep tot de jeugd, Wij zijn bereid, Lieve Vrouw der Lage Landen, Gebed voor Vlaanderen, Lieve Vrouw van Vlaanderen, De Vlaamse Leeuw'' (AAA., 5D43).

(84) Mededeling van H.E.H. Kan. Fr. Temmerman.

(85) J. DE BROUWER, *o.c.*, p. 175, 63.

de Sint-Amanduskerk in de Dom Modest Van Asschestraat. In 1986, 25 jaar na de nationale viering en de oprichting van het huldemonument, volgde nogmaals een speciale herdenking. De voorstelling van het boek van D. Dr. Arnold Smits ging gepaard met een tentoonstelling in de parochiezaal over het leven en het werk van abt M. Van Assche. Toen werd ook een jaargetijde gesticht.

In 1991 werd de honderdste verjaardag van zijn geboorte herdacht met een plechtige eucharistieviering in de Sint-Amanduskerk van Ten Bos. Hoofdcelebrant was kanunnik Frans Temmerman, vicaris-generaal van het bisdom Gent en dorpsgenoot van abt M. Van Assche. Hij hield tevens de homilie. D. Eligius Dekkers, gewezen abt van Steenbrugge, de abten van Affligem en Dendermonde en de prior-administrator van de abdij Keizersberg concelebreerden samen met de Erembodegemse priesters.

Dom Wilfried Verleyen O.S.B.
Abdij Affligem
1790 Affligem

HET RIJKSARCHIEF TE RONSE IS VERHUISD

Op 29 april heropende het Rijksarchief zijn deuren op een nieuw adres in Ronse: **Van Hovestraat 45.** Het telefoonnummer bleef ongewijzigd **(055) 21 19 83.** De openingsuren zijn: van maandag tot donderdag van 8.30-12 en 13-16.30 uur, op vrijdag van 8.30-12 en 13-16 uur.

In het Rijksarchief bewaart men grosso modo de archieven van de instellingen van het *gerechtelijk arrondissement Oudenaarde.* Hierop is er één uitzondering: Oudenaarde dat een eigen stadsarchief met leeszaal heeft. In het Rijksarchief vindt men: het archief van de kasselrij Oudenaarde en nog tijdelijk het archief van het voormalige Land van Aalst; abdij- en kloosterarchieven, archieven van de meer dan 100 dorpen en steden van het arrondissement (zowel archief van vóór 1800 als hedendaags archief); archieven van kerkfabrieken, O.C.M.W.'s, notarissen, bedrijven en families. Verder zijn er verzamelingen van parochieregisters, burgerlijke stand, kaarten en plannen en iconografie. Ter plaatse is eveneens een zeer omvangrijke geschiedkundige bibliotheek te raadplegen.

Tegelijkertijd was er een wisseling van diensthoofd. Guy Gadeyne, die meer dan 20 jaar het archiefdepot leidde, verhuisde naar Rijksarchief Gent. Dr. Herman Van Isterdael nam de leiding over. Marc Decrits staat in voor de opvang van de leeszaalbezoekers.

Het stadsbestuur van Ronse verdient een pluim. De stad stelt immers het gebouw gratis ter beschikking van het Rijksarchief. De verbouwing van deze vroegere school gebeurde volledig op stadskosten. Later op het jaar zullen ook de gevels een opfrisbeurt krijgen. Door deze niet te onderschatten financiële inspanning biedt de stad Ronse een comfortabele infrastructuur aan vorsers en familiekundigen aan in eigen streek. Zo stimuleert zij het historisch onderzoek over de dorpen en de families van het hele gerechtelijke arrondissement.

Nieuw adres:
Rijksarchief Ronse
Van Hovestraat 45
9600 Ronse
Tel. (055) 21 19 83

Door een onachtzaamheid is in vorig nummer (1993, nr. 1, p. 71 en 74) van volgend artikel de niet gecorrigeerde tekst afgedrukt. We hernemen daarom de correcte tekst in extenso. De redactie.

EEN NINOOFS HANDSCHRIFT VOOR PIERRE DE GOUX (1460)

R. LIEVENS

In hun boeiende geschiedenis van Denderwindeke brengen D. Van de Perre en R. Van Hauwe natuurlijk ook Pierre de Goux ter sprake (zie *Het Land van Aalst* 44, 1992, p. 45-47). Als bekend jurist treedt hij in 1449 op als raadsheer-rekwestmeester van Filips de Goede, hertog van Boergondië; in 1453, na de slag van Gavere, wordt hij ridder geslagen en geeft hij de voorkeur aan de funktie van raadsheer-kamerling. In 1458 ontmoet hij de paus in Mantua, als lid van een ambassade in verband met een voorgenomen kruistocht. Enkele jaren later, in 1462, blijkt hij de spilfiguur te zijn zowel van de geheime en private raad als van de raadsheren van financiën, wat hem in 1465 toelaat te zetelen als officieel hoofd van de Grote Raad en op 25 oktober van hetzelfde jaar het kanselierschap in de wacht te slepen (1). Hij sterft in 1471.
Zijn kulturele aktiviteiten echter vermelden de auteurs niet en daarom is het misschien nuttig als aanvulling eens de aandacht te vestigen op handschrift Den Haag, Koninklijke Bibliotheek 72 A 23, dat blijkens het kolofon in zijn opdracht werd begonnen te Rijsel en in 1460 voltooid te Ninove:

Hic liber inceptus In insulis, et completus in opido ninivensi Cameracensis diocesis. Pro nobili viro domino petro domino de goux et de werdegrette milite consiliario et cambellano Illustrissimi principis domini philippi burgundie ducis comitis flandrie. Anno domini millesimo. cccc. Ix. (met een andere hand:) *Iste. presens. Liber. nunc spectat ad dominum de Ravestain.*
(handtekening, rond 1500) *Ph*^{e} *de cleves* (2).

Het bevat een fraai Latijns afschrift, op perkament groot in-folio, van een beroemde encyclopedie, het *Liber floridus* (1120) van Lambert van Sint Omaars (Lambertus de S. Audomaro), waarvan de kostbare autograaf in de Gentse Universiteitsbibliotheek wordt bewaard onder de signatuur 92 (3). Als legger gebruikte onze kopiist een vroeg handschrift; dat maakt Lieftinck op uit het feit dat de Ninoofse kopiist geen

(1) Zie JAN VAN ROMPAEY, *De Grote Raad van de hertogen van Boergondië en het parlement van Mechelen*, Brussel 1973.
(2) Zie G.I. LIEFTINCK, *Manuscrits datés conservés dans les Pays-Bas*. Amsterdam 1964, nr. 74a, planches 242a en b.
(3) Zie de prachtige editie van A.I. STRUBBE en A. DEROLEZ, *Lamberti S. Audomari canonici Liber floridus*. Gandavi 1968.

boergondische bastarda kende, maar nog een littera gothica textualis gebruikte, toen een archaïsch lettertype dat men in die tijd, in dit milieu en voor dit soort boek niet meer verwacht.

Later kwam zijn werkstuk in handen van Filips van Kleef (1456-1528), heer van Ravenstein, een van de grote bibliofielen van zijn tijd. Hij bezat op zijn minst 160 volumes (4). Op één uitzondering na bevat zijn verzameling alleen maar Franse boeken; hij kende waarschijnlijk geen Latijn. Van zijn Lambertus liet hij dan ook in 1512 te Edingen een Franse vertaling vervaardigen (thans hs. Den Haag, K.B. 128 C 4) (5):

*Che livre fut translates du latin en franchois dedens la ville denghien dioche de cambray Pour le noble homme et tresredouttes princhemons*r *phelippe de cleves signeur de ravestain.*

Deze beide handschriften vinden we terug in de inventaris, die na zijn dood werd opgemaakt (6):

- Lamberti floridus
- Livre intitulet Fleurissant en fleurs par Lambert

Deze Filips werd in 1456 te Brussel geboren en aan het Boergondische hof opgevoed, — tezamen met Maria van Boergondië, de dochter van Karel de Stoute — , want zijn familie was ten nauwste verwant met de Boergondische machthebbers. Als krijgsheer speelde hij een belangrijke rol en zijn praktische ervaring kwam hem goed van pas bij het redigeren van zijn *Instructions sur toutes manières de guerroyer tant par mer que par terre,* een militair handboek dat verschillende drukken beleefde en ook in het Duits en het Nederlands werd vertaald (7).

Robrecht Lievens
Oudebaan 363
3000 Leuven

(4) Zie E. POULLET, in *Biographie nationale*4, 1873, 152-163. Onlangs verscheen het aardige boekje van WILTRUD SCHNÜTGEN, *Literatur am Klevischen Hof vom hohen Mittelalter bis zur frühen Neuzeit.* Kleve (1990), p. 50; de hier besproken handschriften worden door haar niet genoemd.

(5) Zie G.I. LIEFTINCK, in A. DEROLEZ, *Liber floridus colloquium.* Ghent 1973, p. 35. ARIE DE FOUW, *Philips van Kleef. Een bijdrage tot de kennis van zijn leven en karakter.* Groningen 1937, p. 391.

(6) Beide handschriften worden ook besproken in *Schatten van de Koninklijke Bibliotheek. Acht eeuwen verluchte handschriften.* 's-Gravenhage 1980, p. 206-209.

(7) De laatste litteratuuropgave kan men vinden bij VOLKER SCHMIDTCHEN, in K. RUH, *Verfasserlexikon 7,* Berlin 1989, 599-602. — De Nederlandse vertaling verscheen te Antwerpen in 1579.

HET LAND VAN AALST
LOSSE NUMMERS
OUDE JAARGANGEN

Een los nummer vanaf jaargang 1991 kost 200 fr.
Een enkel nummer vóór 1991 kost 150 fr., een dubbel nummer 250 fr.
Een volledige oude jaargang kost 600 fr.

De verzending gebeurt na storting van het verschuldigde bedrag op rekeningnummer 001-0561340-77 van Het Land van Aalst, Oude jaargangen, Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade, tel. (053) 70 21 79.
Niet alle jaargangen zijn nog in voorraad. Vooraleer te bestellen, neem eerst contact op.

EVENEENS BESCHIKBAAR:

G. Van Bockstaele, Gids voor een werkbezoek aan de koninklijke bibliotheek Albert I te Brussel - 1991: 100 fr. (20 fr. toevoegen voor portonkosten).

Herman van Isterdael e.a., Bibliografie van de Gemeenten van het Land van Aalst (1950-1983). 2 banden - 915 blz.: 1.200 fr. (gebeurlijk te verhogen met 70 fr. portonkosten).
Kaart van het voormalige ,,Land van Aalst'' (1596) - Horenhault - kleurendruk - 1988: 1.000 fr.

De publicatie van deze jaargang gebeurt met de financiële steun van:
Verzekeringen De Vaderlandsche NV, Amylum NV, A.S.L.K., hoofdsponsors
Electrabel NV, Drukkerij De Riemaecker, co-sponsors

De Vaderlandsche

AMYLUM

ASLK

Drukkerij De Riemaecker
telefoon (055) 21 14 04 telefax (055) 21 20 00

ELECTRABEL

Inhoud

JAARGANG XLIV - 1993 - NUMMER 2

L. DE MECHELEER
De criminaliteit te Aalst in de Late Middeleeuwen 77-130
W. VERLEYEN
Abt Modest Van Assche (1891-1945) en zijn geboortestreek 131-149
Het Rijksarchief Ronse is verhuisd 150
R. LIEVENS
Een Ninoofs handschrift voor Pierre de Goux 151-152

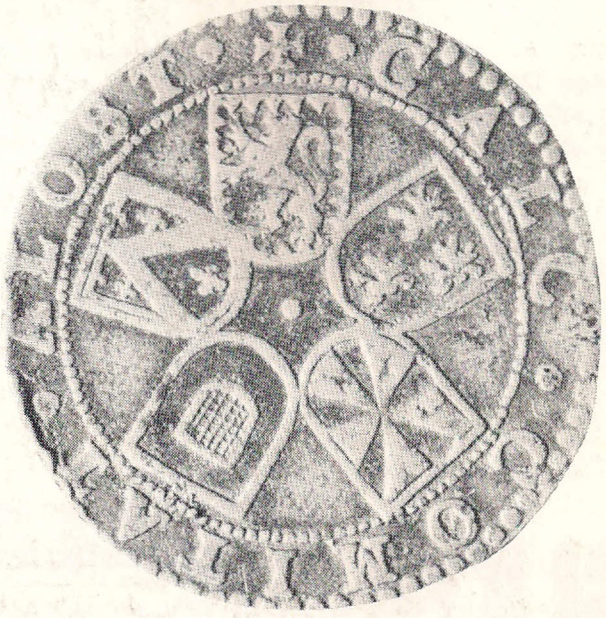

1993